

İNAN ÇİZGİLERİ

O'nun Adıyla

(Celle Celâhül)

*"Allah'ın 99 İsmi Vardır,
Kim Onları Seyarsa Cennet'e Girecektir."*

SÜLEYMAN BOSNAH

2
SERİYE

Allah'ın İsimlerini Öğreniyorum
O'nun (celle celâluhû) Adıyla

SÜLEYMAN BOSNALI

O'nun (celle celâluhû) Adıyla

*“Allah'ın 99 İsmi Vardır.
Kim Onları Sayarsa Cennet'e Girer.”*

SÜLEYMAN BOSNALI

O'NUN (CELLE CELÁLUHÚ) ADIYLA

Copyright © Rehber Yayınları, 2009

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör
Ali BUDAK

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6096-37-6

Yayın Numarası
38

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ocak 2009

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Rehber Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.rehber yayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

ALLAH LAFZI, ANLAMI VE ALLAH'IN SIFATLARI

1- Allah Lafzı ve Varlığı.....	15
2- Tanrı, İlah, Hüda, Yezdân, Dieu Gibi Kelimeler ve “Allah” Lafzı..	22
3- Diğer İnanışlarda ‘Allah’ Lafzı ve İnanıcı.....	24
4- Dil Bilimi Açısından ‘Allah’ Lafzı	30
5- Ma’rifetullah: Allah’ı Tanımak.....	33
6- Allah Lafzı ve Elfâz-ı Küfür.....	39
7- Allah’ın Sıfatları.....	41
a) Zatî Sıfatlar	42
b) Subûtî Sıfatlar.....	43
c) Allah’a İsnat Edilen Diğer Bazı İsim ve Sıfatları Yorumlamak...	43

İKİNCİ BÖLÜM

ALLAH'IN İSİMLERİNİN MÂNÂLARI

Giriş	65
1- Allah’ın 99 İsmi	67
Allah	67
er-Rahmân, er-Rahîm, Erhamü’r-râhimîn, Hayru’r-râhimîn, Zü rahme	70
el-Melik, Mâlikü yevmid-dîn, Mâlikü’l-Mülk	74
el-Kuddûs	77

es-Selâm	81
el-Mü'min	82
el-Müheymin.....	82
el-Azîz	83
el-Cebbâr.....	84
el-Hâlik, el-Hallâk	85
el-Bâri'	86
el-Musavvir	87
el-Gaffâr, el-Gafûr, el-Gâfir	88
el-Kahhâr, el-Kâhir	90
el-Vehhâb	91
er-Rezzâk, Hayru'r-Râzikîn	92
el-Fettâh, Hayru'l-Fâtihîn	93
el-Alîm, el-Âlim	95
el-Kâbid, el-Bâsit.....	99
el-Hâfid, er-Râfi'	102
el-Muizz, el-Müzill.....	104
el-Basîr	106
es-Semî'	107
el-Hakem, Hayru'l-hâkimîn.....	108
el-Adl.....	108
el-Latîf	109
el-Habîr	111
el-Halîm.....	112
el-Azîm	112
eş-Şekûr, eş-Şâkir	113
el-Aliyy, el-A'lâ, el-Müteâl	114
el-Kebîr, el-Mütekebbir.....	115
el-Hafiz	115
el-Mukît	116
el-Hasîb, el-Hâsib, Esra'u'l-hâsibîn, Seri'ul-hisâb	117

el-Celîl, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm	118
el-Kerîm, el-Ekrem	119
er-Rakîb	121
el-Mucîb, el-Mucîbûn	122
el-Vâsi'	125
el-Hakîm, el-Hakem, el-Hâkim, Ahkemu'l-Hâkimîn	125
el-Vedûd	127
el-Mecîd	127
el-Bâis	128
eş-Şehîd	129
el-Hakk	130
el-Vekîl	131
el-Kaviyy, Zu'l-kuvve	131
el-Metîn	132
el-Veliyy, el-Mevlâ, el-Vâlî	132
el-Hamîd	133
el-Muhsî	134
el-Mübdî, el-Muîd	135
el-Muhyî, el-Mümit	136
el-Hayy	138
el-Kayyûm, el-Kâim	140
el-Vâcid	141
el-Mâcid	142
el-Ehad, el-Vâhid, el-Ferd	143
es-Samed	147
el-Kâdir, el-Kadîr, el-Muktedir	148
el-Mukaddim, el-Muahhir	150
el-Evvel, el-Âhir	153
ez-Zâhir, el-Bâtın	155
el-Vâlî	160
el-Berr	161

et-Tevvâb, Kâbilu't-Tevb.....	162
el-Müntakim, Zu'ntikâm, Müntakimûn	163
el-Afuvv	164
er-Raûf	165
el-Muksit	165
el-Câmi', Câmi'u'n-Nâs	167
el-Ganiyy	168
el-Muğnî	169
el-Mâni', el-Mu'tî.....	172
ed-Dârr, en-Nâfi'	175
en-Nûr, Nûru's-semâvât ve'l-ard	177
el-Hâdî.....	181
el-Bedî'	182
el-Bâkî	183
el-Vâris	185
er-Reşîd	185
es-Sabûr	186
2- Allah'ın Diğer İsimleri	189
İlâh	189
Rabb.....	190
Fa'âlûn limâ yurîd, Fâilûn	192
Fâtru's-semâvâti ve'l-ard	193
Fâliku'l-Habbi ve'n-nevâ.....	193
Fâliku'l-Isbâh	194
Zû'l-Fadl	194
Zi't-tavl	194
el-Mübîn	195
Mürsil(in)	195
en-Nasîr, Hayru'n-nâsırîn.....	196
el-Müsteân	197
el-Kâfi	197

İÇİNDEKİLER

Refî' u' d-Derecât.....	198
el-Karîb	198
el-Hâfi.....	201
Zû'l-Arş.....	201
Zi'l-Meâric.....	202
Gâlib alâ Emrih.....	203
el-Muhît	203
Mûsi' (ûn)	204
Ehlü't-takvâ ve Ehlü'l-mağfira	204
Münzir(în)	205
Sâdik(ûn)	205
Hayru'l-fâsılîn	206
Serîu'l-İkâb	206
Şedîdu'l-İkâb	207
Sübbûh, Sübhan.....	207
el-Cemîl	210
el-Mukaddir	211
SONUÇ.....	213
İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR.....	215

ÖNSÖZ

Bize Rabb'imizi tanıtan üç büyük muallimden büyük işaretten biri Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve O'nun mübarek sözleridir. Çünkü Rabb'imizin isimleri, Efendimiz'in hayatında ve sözlerinde yerini bulmuş çok önemli bir hakikattir. Esmâ konusu, Efendimiz'den sonra gelen büyük zatların da hayatlarında çok önemli bir yer edinmiştir.

Elinizdeki eser, aynı yayınevinden çıkan "Esmâ-i hüsnâ ne demek?" isimli birinci kitabın tamamlayıcısı mahiyetindedir. Birbirinden ayrı düşünülünce eksik olacağına inandığımız bu eserde, öncelikle geniş olarak Allah lafzının üzerinde, daha sonra da hadiste bildirilen 99 ismin üzerinde teker teker durulmuş, ayrıca bu 99'lük listede olmayan diğer isimler de ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Bu arada birinci eserde bahsettiğimiz şu hususu aynen hatırlatmadan geçmenin de doğru olmadığı kanaatini taşıyoruz: Allah'ın isimlerini anlatmak ve bu konuda bir çalışma yapmak, çalışma yapmaya cür'et etmek öncelikle

onları çok iyi anlamaya, ruha mal etmeye ve varlık dünyasındaki her bir yaratıkta O'nun (celle celâluhû) icraatlarını görmeye bağlıdır. Mânâ aleminin sultanları nice veli kullar vardır ki, "Esmâ-i Hüsnâ" konusunu ya dile getirmemişler, ya da bunu anlatmanın zorluğunu ifade etmişlerdir. Zira bu hususta söz söylemek, hem itikadi olarak yanlış olmayacak şekilde kelimeleri çok iyi seçmeye bağlıdır, hem de bu konu ne bir edebiyat, ne de başka bir konu kadar rahatlıkla kalem oynatılacak bir alan değildir.

Bütün bunların bilincinde ve şuurunda olarak, bu çalışmanın değerinin konu ile ilgili olarak faydalandığımız kaynakların kadri ve kıymetine göre bilinmesini arzu ediyoruz. Bu bilgilerin derli toplu bir halde bir araya getirilmesi, belirli bir plan dahilinde sizlere ulaştırılması fikri böyle bir çalışmanın saiki olmuştur. Allah'ın isimleri konusunda böyle bir çalışma ile "Marifetullah" a giden yolda sizlere küçük de olsa bir ışık olabilmek niyeti, Allah'ın kâinat kitabında yakalayacağınız O'na dair bin bir esmâ cilvelerinden birisine vesile olabilmek arzusu, olay ve hâdiseleri değerlendirirken her bir şeyde O'na (celle celâluhû) ait olan küçük de olsa bir icraatı görmenize yardımcı olabilmek recası, bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Süleyman BOSNALI

Kasım 2005

İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

ALLAH LAFZI,
ANLAMAMI VE ALLAH'IN
SIFATLARI

ALLAH LAFZI, ANLAMI VE ALLAH'IN SIFATLARI

1- Allah Lafzı ve Varlığı

Kâinatı yaratan ve idare eden Yüce Varlık...

Kâinatın ve kâinatta bulunan tüm varlıkların yaratıcısı, koruyucusu olan tek varlık, ibâdet edilmeye lâyık tek Rab, Mevlâ, Hüdâ'ya ait özel isim...

En yüce varlık olarak inanılan, bütün kemâl sıfatları şahsında bulunduran ve her türlü noksan sıfatlardan uzak olan gerçek Ma'bud...

Varlığı zorunlu olan tek yaratıcıya ait yüce isim...

Kendi iradesiyle evreni yoktan var eden, ona belli bir düzen veren, gökleri, yerleri ve bunlarda en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün varlığı yaratan, onlara hayat ve rızık veren, öldüren-diriltten, dilediğini dilediği şekilde idare ve tasarrufu altında bulunduran, varlığı bir başka etkenle değil, kendinden olan, her şeyi bilen, gören, işiten, yarat-

tıklarında en ufak bir çarpıklık ve dengesizlik bulunmayan, her şeye gücü yeten, bütün mülkün gerçek sahibi, emir ve hüküm koymaya tek yetkili; övülmeye, itaat edilmeye, şükredilmeye gerçek lââyık, bir benzeri daha bulunmayan, bütün varlıkların, güneşin, ayın, gök ve yer cisimlerinin itirazsız itaat ettiği, boyun eğdiği, ismini ululadığı, ibâdet edilmeye lââyık Hak mabud'un özel ismi¹...

Cenâb-ı Hakk'a mevcut-u meçhûl ünvanıyla bakılırsa, marufiyet şuaları bir derece tebarüz eder.

(Bediüzzaman)

Ta'rifine gitmemektür evlâ
Ta'rife gelir mi hiç Mevlâ?!

(Muallim Nâci)

Allah'a hakikatten yola çıkmak, meşakkat;
Allah'tan yola çıkıp varılan şey, hakikat...

(Necip Fazıl)

Lâfz-ı Celâle olan “Allah” kelimesi, Cenâb-ı Hakk'ın zâtının ismidir ve bu isim, O'nun bütün Esmâ-i Hüsnâ'sını ihtiva etmektedir.

Bediüzzaman hazretlerinin ifadeleriyle, “Allah (celle celâluhû), esmâsıyla malum, sıfatlarıyla muhat, zâtıyla **mevcud-u meçhuldür**.”² Yani “O'nun varlığında asla şüphe yoktur, fakat O, zâtının ve sıfatlarının mahiyeti itibariyle insan aklının idrak sınırlarının ötesindedir.”

¹ Bu konuda “Allah ve Uluhiyet Hakikati” adlı M. Fethullah Gülen Hocaefendi'ye ait iki makaleye bakılmalıdır. Bkz.: Sızıntı, Kasım ve Aralık 2004, Cilt 26, Sayı 310 ve 311.

² Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye*, s. 111.

Hakâik-i eşyâ, (eşyanın hakikatleri) Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin birer tecellisidir. “Kâinattaki o büyüleyen ışık ve renk kuşağı, o nakış ve sanat eserleri, hâsılı eşya adına ortada bulunan her şey, esmâ-i İllâhiye'nin hakikatlerinden ibarettir. Bu tecelliler, bir sinema perdesinde kare kare alınan değişik resimlerin peşi peşine gelmesi sebebiyle kopukluğun hissedilmemesi gibi, herhangi bir inkıtaa (kopukluğa) ve inkisara (kınılmaya) uğramadan, peşi peşine ve sürekli devam eder durur. Evet **varlık**, esmâ-i İllâhî sağanağı karşısında, melekût regülasyonlarından geçerek, kendine has bir şekillenme içinde belli bir tecelli odaklaşmasıdır.

Allah (celle celâluhû) zâtı ile de mevcûd-u meçhuldür. O'nun vücûdu kabul edilmeden mevcudattan bahsedilemez. Zira kâinatta mevcut bulunan başdöndürücü nizam ve ölçüler, O'nun ihtiyar ve takdirine delâlet ettiği gibi, bütün varlık da heyet-i mecmuasıyla, O'nun vücûduna delâlet etmektedir.

Lâfz-ı Celâle, Cenâb-ı Hakk'ın bazı isimlerini “bi'l-mutabaka”, bazılarını “**bi'l-iltizam**” ve bazılarını da “**bi't-tazammun**” ifade etmektedir. Meselâ “Hâlık” ve “Rahmân” isimleri, “Allah” lâfzını **bi'l-mutabaka** ifade etmektedir. Hâlık, “Allah'tan başka yaratıcı yoktur”; Rahmân ise, “dünya ve ukbada insanları rahmetiyle kucaklayan” demektir. Bazı isimler de vardır ki, Allah lâfzı, o isimleri bi'l-iltizam ifade eder. Allah lâfzının bütünleştiği o isimler söylenmezse, O'na bir nakîse isnad edilmiş olunur. Oysa ki Allah (celle celâluhû), noksanlıklardan münezzehtir. Cenâb-ı Hakk'ın bazı isimlerinde ise, bir tazammun söz konusudur. Yani Allah ism-i mübareki, Mâbud-u Mutlak ve maksud-u bi'l-istihkak unvanı olduğundan, bunları ihtiva eden bütün isimleri ku-

şatmaktadır. Öyleyse biz, “Allah” dediğimizde aynı zamanda bütün esmâ-i İlâhiyeyi de söylemiş oluruz.

Evet, Cenâb-ı Hakk’ın zatının ismi olan “**Allah**” lâfzı, ism-i hâs olduğu için bütün Esmâ-i İlâhiye’yi tazammun etmektedir. O (celle celâluhû), isim ve sıfatlarıyla kâinatta her an tecelli etmekte ve kâinat da o başdöndürücü nizamıyla her dem bu hakikati haykırmaktadır.”³

Bunun içindir ki, her şeyi bilen ve yaratmaya kâdir olan bir Allah’a inanmak, ergenlik çağına gelen akıllı her müslümana **farz**dır. İlâhî dinlerin kesintiye uğradığı dönemlerde yaşayan insanlar bile, akılları ile Allah’ın varlığını idrâk edebilecek durumda olduğundan, Allah’a îmanla mükelleftirler.

Akıl ile Allah’ın bilinebileceğine, birçok âyet delil olarak gösterilebilir. Bunlardan en dikkat çekici olanı, **Hz. İbrahim**’in daha çocukluk dönemlerinde iken parlaklıklarına bakarak yıldızı, ayı, güneşi Rab olarak kabul etmesi ancak daha sonra bütün bunların batmaları ile zamanla yok olan şeylerin Rabb olmayacaklarını idrâk etmesi ve neticede gerçeği görerek “... Ben, yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve ben asla O’na şirk/ortak koşanlardan değilim.” (En’âm, 6/79) demesidir. **Mâturîdiyye** mezhebine göre Allah’a iman, insan fıtratının icabıdır. Bu ekoldeki âlimler, her insanın evrendeki bu muazzam varlıklara bakarak bunların büyük bir yaratıcısı olduğuna aklen hükmedebileceğini söylerler. Ve “Akıl ve nazar ‘marifetullah’da kâfidir” derler. “Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah’ın varlığında şüphe mi vardır?” (İbrâhim, 14/10) âyetini

³ Prizma, Büyüteç, Lafzullah, 2 veya 3 te.

delil gösterirler. **Eş'ariye** imamları ise “akıl ve nazar ‘marifetullah’da kâfi değildir” deyip “*Biz bir kavme peygamber göndermedikçe onlara azap etmeyiz.*” (İsrâ, 17/15) âyetini delil gösterirler. **Netice olarak** diyebiliriz ki; semâvât ve yeryüzünün yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde ve kâinatta meydana gelen insan gücünün dışındaki binlerce tabiat hadisesinin belli bir düzen içerisinde cereyan etmesinde her akıllının kabul edebileceği gibi, Allah’ın varlığını ispat eden deliller vardır.⁴

Allah’ın zâtı üzerinde düşünmek doğru değildir. Peygamber Efendimiz bir hadislerinde Cenab-ı Hakk’ın Zat’ı hakkında düşünmenin ve tefekkürün doğru olmadığını, nimetleri ve yaratıkları hakkında düşünmek gerektiğini ifade eder.⁵ Onun zatını idrak etmek aklen mümkün değildir. Çünkü Allah’ın hiçbir benzeri yoktur. Hiçbir şey O’na denk değildir.⁶ Gözler Onu idrak edemez.⁷ Çünkü aklın ulaşabildiği ve kavrayabildiği şeyler, ancak madde cinsinden olan şeylerdir. Allah ise madde değildir. Duyu organlarımızla tespitini yaptığımız ve hâlen yapamadığımız eşyanın tümü, noksanlıklardan uzak olan bir yaratıcı tarafından yaratılmıştır. Yaratılan ise yaratıcısının ne parçası, ne de benzeridir. Allah’ın varlığına inanmak, her müslümanın ilk önce kabul etmesi gereken bir husustur. İslâm ıstılâhına göre inanmak (iman) ise, Allah’ın varlığına, birliğine, yani, Allah’tan başka ilâh olmadığına ve inanılması gereken diğer hususlara (Allah’a, Allah’ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kaza ve kadere, öl-

⁴ Bkz. Bakara, 2/164.

⁵ Suyuti, *el-Câmiu’s-sağir*, 1/132; Acluni, *Kesfûl-hafâ*, 1/311.

⁶ Bkz. İhlâs, 112/1-5.

⁷ Bkz. En’âm, 6/103.

dükten sonra diriltilmeye) tereddütsüz iman etmek ve bunu kalp ile tasdik etmektir. İnanan insana mü'min, inanmayana ise **kâfir** denir. Akıl sahibi olan her insanın, Allah'ın varlığına inanması gerekir. Allah'ın varlığına inanmak, insan fitratının icabıdır. Allah'ın varoluşu vaciptir, zarûrîdir.

Varlıklar, vücud bakımından üç türdür:

a) **Vâcibu'l-Vücûd**: Varlığı mutlak gerekli olan, olmaması mümkün olmayan varlık. Bu da sadece Allah Teâlâ'dır.

b) **Mümkinu'l-Vücûd**: Varlığı mümkün olan, yani, varolması da, olmaması da mümkün olan varlıklardır ki, Allah'ın dışında tüm yaratıklar böyledir.

c) **Mümteni'u'l-Vücûd**: Varlığı mümkün olmayandır. Allah'ın eşi ve benzerinin olması gibi. Allah'ın eşi ve benzerinin olması mümkün değildir.

Allah'ın birliğine delil olan âyetlerden bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

a) *“De ki: O, Allah'tır, gerçek İlah'tır ve Birdir. Allah Samed'dir. Ne doğurdu, ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu.”* (İhlâs, 112/1-4)

c) *“Allah'tan başka bir yaratıcı var mıdır?”* (Fâtır, 35/3)

d) *“Allah asla evlat edinmedi. O'nun yanısıra hiçbir tanrı da yoktur. Öyle olsaydı her tanrı kendi yaratıklarını yanına alır ve onlardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah o müşriklerin isnat ve nitelendirmelerinden münezzehtir.”* (Mü'minûn, 23/91)

e) *“Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.”* (Enbiyâ, 21/22)

Bu noktada Allah'ın varlığı ile ilgili olarak O'nun varlığına işaret eden delillerle ilgili şu tespitleri aktarmak istiyoruz: “Varın isbatı, yokun isbatından her zaman daha kolaydır. Bir elma cinsinin yeryüzünde bulunduğunu, bir tek elmayı göstermekle isbât edebiliriz. Halbuki yokluğunu iddiâ eden kimse bütün yeryüzünü, hattâ kâinatı dolaşıp, ancak ondan sonra onun yokluğunu isbat edebilir. Bu ise, imkânsızlık çapında bir zorluk demektir. Öyleyse diyebiliriz ki, yok hiçbir zaman isbat edilemez...”

İki isbat edici, binlerce nefy ve inkâr ediciye tercih edilir. İki kişi aynı hakikatta ittifak etmişse, binlerce insanın kendi dar pencerelerinden şahsî bakışlarıyla onu inkârları hiçbir değer ifâde etmez.

Bir sarayın kapılarından 999'u açık, biri kapalı olsa, kimse o saraya girilemeyeceğini iddia edemez. İşte inkârcı, devamlı sûrette kapalı olan o bir tek kapıyı nazara verip onu göstermek ister. Aslında o kapı da, onun ve onun gibi olanların gözlerine çekilmiş perde sebebiyle onların ruh dünyâlarına kapalıdır. Mü'min için kapalı kapı yoktur. Yeter ki gözlerini yummasın!.. Zaten 999'u herkese açıktır. Hem de ardına kadar...”⁸

Burada Lâfz-ı Celâle'nin diğer bir hususiyetini de belirtmek gerekir: “**Allah**” lafzının başından elif'i kaldırdığımız zaman (arapça yazılışını göz önünde tutmak gerekmektedir) “Lillâh” kalır ki, bu, Allah demektir. Başından Lâm'ı kaldırdığımız zaman “Lehû” yine Allah demektir. Her iki Lâm'la bera-

⁸ Bkz.: M. Fethullah Gülen Hocaefendi *İnancın Gölgesinde* adlı kitabın birinci cildinin baş kısmında 17 adet delille bu konuya geniş açıklık getirmiştir. Bkz.: s. 13-22, Nil Yayınları, İstanbul, 1996.

ber Elif'i kaldırdığımız zaman "Hû" kalır ki bu da, Allah'ın zâtının ünvânıdır ve yine Allah demektir. Ve biz çok defa zikir, vird ve fikrimizi Hû demekle ifade ederiz. Hû aynı zamanda İsm-i A'zâm arasında sayılmaktadır. Lâfz-ı Celâle'nin son harfi Hû'dur ve Allah'ı ifade etmektedir. Hatta çok defa sâir esmâ ile Allah'a teveccüh etmektense Hû ile teveccüh daha muvâfık olur. İşte Lâfz-ı Celâle, **mucize** ifade eden böyle bir kelimedir."⁹

2- Tanrı, İlah, Hüda, Yezdân, Dieu Gibi Kelimeler ve "Allah" Lafzı

Türkçe'de kullanılan **Tanrı** kelimesi, "gökyüzü" ve "şafak" mânâlarına gelen "tan"dan türemiştir. Çağatayca'da **Tengri**, Yakutça'da **Tangora**, **Tanara**, Altaylarda **Teneri**, Sümerce'de **Tingir**, **Dingir** Akadca'da **İlu**, Oğuzca'da **Çalap**, **Çelep**, Kazanlar'da **Tengri** (Tanrı), **Teri** vb. şekillerinde yazılmıştır. **Kaşgarlı Mahmud**, Tanrı kelimesini şöyle açıklamıştır: "Tengri, yüce Tanrı mânâsına gelir. Kâfirler göğe Tengri derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, ulu bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye Tengri, hakîm kişiye de Tengriken derler"¹⁰

"Bizim eski atalarımız Müslüman olmadan önce yaratıcı bir zâta inanıyorlardı. Belki kendilerine göre, değişik tanrıları da vardı. Ama onlar daha çok kendi lehçeleri ile "Tengri" dedikleri zaman, Zât-ı Ulûhiyeti kastediyorlardı. Bu kelime, sonraları biraz daha incelik kazandı ve tanrı şeklini

⁹ M. Fethullah Gülen, *Fatiha Üzerine Mûlahazalar*, s. 87-88.

¹⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügati't-Türk*, s. 111, 376 (çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu, Ankara, 1941 .

aldı ki, aslında mâbut demektir ve Arapça'daki "ilâh"ın, Fransızca'daki "Dieu"nun, Farsça'daki "Hudâ"nın karşılığı olan bir kelimedir. Ama hiçbir zaman, Cenâb-ı Hakk'ın bütün Esmâ-i Hüsnâ'sını kapsayan, İsm-i Zât olan "Allah" kelimesinin karşılığı değildir. Allah dediği an, bütün kâinatta tecellî eden isimleriyle bir **Zât-ı Ecell-i A'lâ** akla gelir. Allah kelimesiyle anlaşılan budur. Yani O, Mâbud-u Mutlak, Hâlık-ı Mutlak, Maksûd-u Mutlak, Rezzâk-ı Mutlak, Bâri-i Mutlak, Cemîl-i Mutlak'tır. vesâire ...

Esmâ-i Hüsnâ hepsini içine alan Allah kelimesinden böyle umumî bir mânâ anlaşılır. Ve bu itibarla da Allah'ın (celle celâluhû) ism-i hâssıdır. Allah dediği an, bu Mâbud-u Mutlak anlaşılır ve Vâcibü'l-Vücûd akla gelir. Ama, tanrı dediği zaman Yunanlının aklına **Zeus** gelir. Mısırlının **Apis Boğası** ve Hintlinin aklına da kendi **inekleri**... Demek tanrı kelimesiyle yerli-yersiz mâbut kelimesinin akla gelmesine karşılık, Lâfza-i Celâl olan Allah kelimesi, Vâcibü'l-Vücûd'un ism-i hâssı olarak sadece o Esmâ-i Hüsnâ sahibi Zât-ı Zülcelâl-i akla getirir. Onun için bir insan, "tanrı" kelimesini Allah yerinde kullanırsa, maksadını anlatamaz ve hata etmiş olur. **Tanrı, ilâh kelimesi yerinde Hudâ, Dieu ve God olarak kullanılabilir; fakat Allah yerinde değil...** "Allah", Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ının has ismidir. Onun için "*Lâ ilâhe illallah*" diyoruz; fakat "*Lâ Allah'a illallah*" demiyoruz. Evvelâ ilâhlar, tanrılar ne varsa hepsi nefy ediliyor, sonra da ispatta, Mâbud-u Mutlak getiriliyor ve sadece Allah vardır, deniliyor.

Mevlit yazarı **Süleyman Çelebi**, bu hususu birbirinden çok güzel ayırarak "*Birdir Allah, O'ndan artık tanrı yok.*"

deyip, her iki kelimenin yerini de tayin ve tespit etmiştir.

Buna binâen bir insanın ağızından tanrı kelimesi çıktığında, hemen reaksiyon göstermemeli, o adamın maksadına bakmalı, Allah yerinde o kelimeyi kullanmışsa tatlıca ikaz etmeli, aksine, kızgınlık göstermemelidir.”¹¹

3- Diğer İnanışlarda ‘Allah’ Lafzı ve İnancı

İnsanlık tarihi incelendiğinde görülür ki, tarihin bütün devirlerinde hep bir Allah inancı ve ibadet etme meyli olagelmıştır. Batılı ‘dinler tarihi’ yazarlarının bir çoğuna göre bu duygunun var oluşu çeşitli ârizî sebeplere bağlanmış ise de, müslüman âlimlerin genel kanaatlarına göre tamamen **fitrî** ve doğuştandır. İlk insan olan Hz. Âdem’in yaratılışından önce Allah ile melekler arasında cereyan eden konuşmayı¹² ve bu konuşmada Âdem’in -insanın- yeryüzünde halife olarak yaratılması hususunu düşündüğümüzde de anlarız ki; insan yaratılmadan evvel, onun fitratına Allah’a halife olacak özellikler verilmiştir. Bu da bize Allah’a bağlılığın ve din duygusunun fitrî olduğunu bildirir. Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) “*Her doğan insan, (İslâm) fitrat(ı) üzere doğar, onu Mecûsi, Hristiyan veya Yahûdi yapan ana ve babasıdır*”¹³ hadisi ve “*Sizi karada olsun, denizde olsun gezdirip dolaştıran O’dur. Gemide olduğunuz zamanı düşünün: Gemiler, tatlı bir rüzgarla içindeki yolcuları alıp götürdüğü ve yolcular da bundan ötürü keyiflendikleri bir sırada, birden gemiye şiddetli bir fırtına gelir,*

¹¹ M. Fethullah Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, ?, (1. ciltte).

¹² Bkz. Bakara, 2/30.

¹³ Müslim, *Kader*, 25; Buhârî, *Cenâiz*, 92; Ebû Dâvud, *Sünnet*, 17.

dalgalar her taraftan onları sarar ve artık kendilerinin tamamen kuşatılıp bir daha kurtulamayacaklarını zannedince, bütün niyaz ve ibadetlerini yalnız Allah'a tahsis edip gönülden O'na yalvarırlar: "Ahdimiz olsun ki, eğer bizi bu felaketten kurtarırsan, mutlaka şükreden kullarından olacağız!" derler." (Yûnus, 10/22) âyeti de keza Allah inancının -her ne sûretle ortaya çıkarsa çıksın- insan ruhunun derinliklerinde var olduğunu ispat etmektedir.

Nereye gidilmişse orada basit ve bâtil da olsa bir dîne, bir tanrı fikrine rastlanmıştı. Geçmiş devirlerde çeşitli şekillerdeki putlara tapanlar, ateşi, güneşi, yıldızları kutsal sayanlar dahi bütün bunların üstünde büyük bir kudretin bulunduğu, her şeyi yaratan, terbiye eden, merhamet eden bir varlığın mevcûdiyetine inanmışlar, dış âlemde taptikları şeyleri ona yaklaşmak için birer vesîle edinmişlerdir. "*Biz, bunlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.*" (Zümer, 39/3) âyeti bunu anlatmaktadır. Cinsleri, devirleri ve ülkeleri ayrı, birbirlerini tanımayan toplumlarda inanç konusundaki birlik, dîn fikrinin umumî, Allah inancının da fitrî olduğunu ispat etmektedir.

Evet, Allah inancı ilkel dinlerde ve diğer inanç sistemlerinin hemen hepsinde vardır. "İlkel din araştırmaları için uygun bir alan olduğu kabul edilen **Avustralya**'da sürdürülen araştırmalar sonunda ilk inanışlar için fetişizm, totemizm ve animizme dayalı olarak yapılagelen antropolojik açıklamalara bir yenisi ilave edilmiştir. Yaşayan en düşük kültür seviyesine, düşünce şekillerinin en uzak eskiye dayanan kalıplarına ve beşeri hayatın en kaba şekline rastlanan Avustralya'nın güneydoğusundaki ilkel kabileler üzerinde

yapılan son çalışmalar, onların yüce bir varlığa inandıklarını ortaya koymuştur. Eski antropolojik teorilerde açıklanmasına imkan bulunamayan bir inanışa göre ölüm öncesinden itibaren var olan yüce tanrı (kamunun babası) göklerin üzerinde varlığını hâlâ sürdürmekte, insanları ve davranışlarını gözetmektedir. Atnatular'ın inancına göre ise varlığı kendinden olan, göklerde ikamet eden, lütufkâr ve ezeli bir tanrı mevcuttur. Dinler tarihi alanında yapılan bu tür yeni araştırmalar, ilkel inanışlara Allah'ın birliğine dayalı bir telakkinin bulunduğunu, politeizmin (çok tanrı inancı) bir saplama olarak sonradan ortaya çıktığını belgeler durumundadır. Bu sonuç semavî kitapların beyanına da uygun düşmektedir.

Asur-Babil dininde çok tanrı bir inanç sistemi tespit edilmekle birlikte özellikle Asurlular'ın inanışına göre küçük tanrılar, yüce tanrı Asur'un karşısında gerçek birer varlık olmayıp sanki onun farklı isimler almış görünümlelerinden ibarettir.

Budizm'de tanrı inancının bulunmadığı söylenirse de aslında konu o kadar açık ve kesin değildir.

Çin dinlerinde önceleri monoteizmi andıran bir tanrı inancı hakim iken sonraları **Shangti** adlı semavi tanrının yanısıra gök ve yer ruhlarının mevcudiyeti kabul edilip bu ruhlar tanrılaştırılmış ve böylece çok tanrı anlayışa kaymalar olmuştur. Bununla birlikte Çin'de tek tanrı inancının dejenere edilmesine karşı sık sık tepkiler de meydana gelmiştir.

Eski Mısır dininde güçlü bir tanrı inancının bulunduğu

şüphesiz olmakla birlikte bunun tek tanrıya mı, yoksa bir nevi çok tanrı (henotheisme = her kavim için bir tanrı inancı) esasına mı dayalı olduğu hususu araştırmacılar arasında tartışma konusudur.

Eski Yunan tanrı anlayışına politeizm hâkimdir.

Hint dininin kutsal kitaplarından **Rig-Veda**'da en yüce ve en yetkin sıfatlar, eşi ve benzeri olmayan tek bir tanrıya aittir.

Zerdüştilik öncesi **İranlılar**'ın anlayışa göre ise tanrı (Ahura Mazda) yüce bir tek olup cevheri maddî değildir; rahim ve alim, her yerde hazır ve nazırdır; değişmeye tabi değildir.

Bozkır Türk topluluğunun asıl dini **Gök Tanrı İnancı** ve ona ibadettir. Bu inanç sisteminde “**tengri**” (tanrı) yaratıcı ve mutlak kudret sahibi bir varlık olarak düşünülmüş, yüceliğini belirtmek maksadıyla “semavî” olarak nitelendirilmiş ve genellikle Gök Tanrı diye anılmıştır.

İslâm öncesinde **Araplar**'ın puta taptıkları bilinmektedir. Kur'ân'da bu konuya sık sık temas edilmekte, bazı âyetlerde putların isimlerinden de söz edilmektedir.¹⁴ Bununla birlikte onların, muhtelif kabilelere ait olmak üzere sayısı yüzlerle ifade edilen putların üstünde bir yüce tanrının bulunduğu inancını taşıdıkları da anlaşılmaktadır.

İslâm öncesinde Araplar, bazı dualarında, deyim, atasözü ve özellikle şiirlerinde Allah kelimesini oldukça fazla kullanmışlardır. Yabancı yazarların bir kısmı bu gerçeği kabul ederken diğer bir kısmı ya Cahilliye şiirini kökünden

¹⁴ Bkz.: Mesela Necm, 53/19-20; krş. A'raf, 7/180; Razi, *Tefsir*, 4/477.

reddedip bu şiirlerin İslâm'ın doğuşundan sonra düzenlendiğini ve Cahilliye dönemine nispet edildiğini ileri sürmekte, yahut da bu şiiri orijinal kabul etmekle birlikte içinde bulunan **Lat** ve benzeri put isimlerinin sonradan müslümanlarca ayıklanıp yerine Allah kelimesinin yerleştirildiğini iddia etmektedirler. Halbuki bugün elimizde bulunan İslâm öncesi edebî metinler içinde Allah lafzının yanında azımsanmayacak derecede put isimleri de yer almaktadır.

Aslında Cahilliye şiirinde put adlarının çıkarılıp yerine Allah kelimesinin yerleştirilmesinin lafız ve mânâ bakımından çok zor olmasının yanında sağlayacağı önemli bir fayda da yoktur. Çünkü İslâm öncesi Araplar'ının puta taptığı zaten bilinmekte, kabul edilmekte ve İslâmiyet'in inanç alanında meydana getirdiği yenilik bu temele dayandırılmaktadır. Bazı yazarlar da Cahilliye Araplar'ında tespit edilen yüce tanrı inancının yahudi ve hıristiyanların tesiriyle oluştuğunu, en azından bu tesirin söz konusu inancın oluşmasında önemli rol oynadığını öne sürerler. Temelde tek tanrı inancına dayanan Yahudilik ile Hıristiyanlığın bu tür tesirleri teorik olarak mümkün görünmekle birlikte, İslâm öncesi Araplar'ının yabancı etkilere açık olabilecek bir din arayışı duygusundan uzak bulunan ve gerek yahudi gerekse hıristiyanlara olan olumsuz veya ilgisiz münasebetleri, ileri sürülen bu görüşün doğruluğuna fazla şans tanımamaktadır. Bilindiği gibi Araplar'ın kendi ülkelerinde hıristiyanlar yok denecek kadar azdı. **Yesrib** (Medine) civarında yerleşen yahudi kabileleri de o bölgenin Araplar'ı tarafından etkileri altında kalınacak ölçüde sıcak karşılanmış değildi. Ayrıca Araplar'ın puta tapıcılığı ve yüce tanrı anlayışı içinde ne

yahudi antropomorfizminin ne de hıristiyan teslis inancının izlerini görmek mümkündür. Buna göre İslâm öncesi Araplar'ının dini hayatında görülen yüce tanrı inancını **Hz. İbrahim**'den kalan **Hanif** dinine dayandırmak daha isabetli olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber'in ve daha birçok Arap kabilesinin soyu İbrahim'in oğlu İsmail'e ulaşmaktadır.

Muhtelif âyetlerin beyanından anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed, ebedî kurtuluşu gaye edinen evrensel çağrısıyla ortaya çıkarken bu çağrısını, hitap ettiği kitle nezdinde kabul görmüş bulunan ve kısaca Hanif diye adlandırılan inanç üzerine oturtmuştur. Bunun karşısında müşrikler ve özellikle yahudi ve hıristiyanlar, İbrahim'in dinine (millet) sadık kaldıklarını iddia etmişler; Kur'ân-ı Kerim ise İbrahim'in yahudi, hıristiyan veya müşrik değil, Allah'ı bir tanıyan bir müslüman (hanif-müslim) olduğunu kesin bir dille ifade etmiş,¹⁵ hidayet ve kurtuluşun ancak İbrahim'in dinine uymakla gerçekleşebileceğini bildirmiş, hem Hz. Peygamber'e hem de yahudi, hıristiyan ve müşriklere bu dine uymalarını emretmiştir. Hz. Peygamber de tebliğ ettiği dinin Yahudilik veya Hıristiyanlık değil müsamahakâr bir tek tanrıci din olduğunu ve Allah nezdinde makbul sayılacak dinin bu özelliklere sahip bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bütün semavi dinlerin değerlendirilmesine göre peygamberler içinde önemli bir yeri olan Hz. İbrahim'in dinine sadık kalan tek din, son peygamber Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğ ettiği **İslâmiyet**'tir. **Hz. Muhammed**'in peygamber olmadan önceki dinî hayatı ve ilk muhataplarının gönüllerinin derinliklerinde yatan inanç da dine yakındı.

¹⁵ Bkz. Al-i İmran, 3/67.

O evrensel çağrısını bu inanç temeli üzerine oturtmuş ve bundan dolayı muvaffak olmuştur.”¹⁶

Yukarıda anlatılan, en ilkel inanışlardan İslâmiyet'e kadar olan inanç sistemlerinin genelinde sonradan bazı bozulmalarla da olsa, **tek bir tanrı inancının** olduğunu söylemek mümkündür.

4- Dil Bilimi Açısından 'Allah' Lafzı

Bu konuda öncelikle bir mütalaayı aktarmak istiyoruz. “Allah” lafz-ı şerîfini başka bir lügatten nakledilmiş olarak kabul etmek ve iştikak ilmine göre şu kelimedenden veya bu kelimedenden türemiştir deyip O'na bir asıl bulmaya çalışmak bazı Allah dostlarının gönlüne muvafık gelmemiştir. Doğrusu, bazıları O'nu bir kısım kelimelere ircâ ederek bir temel kelime bulmaya çalışmışlardır. Fakat bu Allah dostları demişlerdir ki: Zât-ı Bâri nasıl ezeli ise, ezelden beri O'nun adı Allah'tır (celle celâluhû). Allah kelimesine de bir temel kelime aramak uygun değildir. Ama bu kelimenin etrafında “ben bu kelimeye benziyorum” diyen kelimeler vardır.¹⁷ Şimdi bu mülahazadan sonra dil bilimcilerin konuyla ilgili mütalaalarına geçelim:

Dil alimleri, “Allah” özel isminin **dil tarihi** açısından incelemesine çalışmışlar ve bu konuda pek çok hususu dile getirmişlerdir. Bu araştırmaların başlıca gâyeleri şunlardır: Bu kelimenin aslı Arapça mı? Değil mi? Başka bir dilden mi alınmıştır? Türemiş mi, türememiş bir kelime mi? Tarihi nedir? Şimdi bunlara kısaca temas edelim:

Allah kelimesinin etimolojisi üzerinde İslâm bilginleri,

¹⁶ Bekir Topaloğlu, “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2/471-473.

¹⁷ Bkz.: M. Fethullah Gülen, *Fatiha Üzerine Mülâhazalar*, s. 81-82.

Arap dili uzmanları ve oryantalistler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Genellikle, kelimenin herhangi bir kökten türemiş olmayıp sözlük mânâsı taşımadığı ve gerçek mabudun özel adını teşkil ettiği, yahut sözlükte bir anlamı olsa bile gerçek mabuda ad olunca bu anlamı kaybettiği benimsenmektedir. Bununla birlikte onun çeşitli köklerden türemiş olabileceğini söyleyenler de vardır. Bu ikinci gurbun görüşleri şöyle özetlenebilir:

a) İlah kelimesinden türemiş olup başına harf-i ta'rif getirilmiş, bir taraftan **el-ilah** şeklinde dildeki yerini almışken, diğer taraftan kullanım sırasında dile kolaylık sağlamak maksadıyla asil kelimenin hemzesi kaldırılmış, lamlar birleştirilmiş (idgam) ve azamet ifade eden kalın bir ses verilerek **Allah** tarzında okunmuştur. İlah kelimesi ise “kulluk etmek” mânâsındaki *elehe-ye'lehu* veya “hayret ve şaşkınlık içinde kalmak, gönülden bağlanıp sığınmak” anlamındaki *elihe-ye'lehu* ve *velihe-yelihu* kökünden ism-i mef'ul mânâsında bir mastar olup “tapınılan, yüceliğinin karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanılıp sığınılan” mânâlarını ifade eder. Ancak ilah, hak mabud için olduğu gibi batıl tanrılar için de kullanılmıştır.

b) “Gizlenmek, duyu idrakinin fevkinde olmak” anlamındaki *lâhe-yelîhu* kökünden *leyh-lah* kelimesinden türemiş olup “duyu idrakinin ötesinde bulunan” demektir. Lah kelimesinin başına harf-i ta'rif getirilerek lamlar birleştirilmiş ve Allah kelimesi elde edilmiştir.

c) Daha çok yabancı yazarların gösterdiği bir temayüle göre Allah lafzı, Cahiliye Araplar'ının putlarından olan *el-Lat* veya Aramice *elaha* kelimelerinden alınmıştır.

Allah kelimesinin etimoloji hakkında ileri sürülen ve sayısı otuza yaklaştığı kaydedilen eski farklı görüşler ve bunlara ilave olarak öne sürülen yeni iddialar, başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere İslâm literatürünün sunduğu Allah anlayışı karşısında fazla bir önem taşımaz. Bununla birlikte ortaya konan bütün görüş ve iddialar bir arada değerlendirildiği takdirde kelimenin zengin mânâlı ve Arapça asıllı **ilah** lafzından türemiş olduğu kanaati ağır basacaktır. Allah kelimesi öncesi Arap dili ve edebiyatında “ilah, tanrı” anlamında kullanılmış ise de bu kullanımın konu ile ilgili İslâmi nasların semantik örgüsünden anlaşılan Allah kavramıyla münasebeti yok denecek kadar azdır. İslâm bilginleri bu kelimenin tarifini, aynı anlama gelen bazı kelime farklılıklarıyla şu şekilde yapmışlardır: **“Allah, varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere layık bulunan zatın adıdır.”** Tarifteki “varlığı zorunlu olan” kaydı, Allah'ın yokluğunun düşünülmemeyeceğini, var olmak için başka bir varlığın desteğine muhtaç olmadığını ve dolaylı olarak O'nun kainatın yaratıcısı ve yöneticisi olduğunu; “bütün övgülere layık bulunan” kaydı ise yetkinlik ve aşkınlık ifade eden isim ve sıfatlardan nitelendiğini anlatmaktadır. Allah kelimesi âyet ve hadislerde bu tarifi özetlediği bir kavram haline gelmiş, gerçek mabudun ve tek yaratıcının özel ismi olmuştur. Bu sebeple O'ndan başka herhangi bir varlığa ad olarak verilmemiş, gerek Arap dilinde gerekse bu lafzı kullanan diğer müslüman milletlerin dillerinde herhangi bir çoğul şekli de oluşmamıştır.¹⁸

Özetle ve genel kanaate göre, “Allah” ismi türemiş veya başka bir dilden Arapça'ya nakledilmiş değildir. Başlan-

¹⁸ Bkz.: Bekir Topaloğlu, “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2/471.

gıçtan itibaren özel bir isim olarak kullanılmıştır. Ve yüce Allah'ın zatı bütün isimler ve vasıflardan önce bulunduğu gibi “Allah” ismi de öyledir. Allah ismi ulûhiyyet (ilâhlık) vasfından değil, ilâhlık ve mabudiyet (tapılmaya lâıyk olma) vasfı ondan alınmıştır. Allah, ibâdet edilen zat olduğu için Allah değil, Allah olduğu için kendisine ibâdet edilir. Onun “Allah”lığı tapılmaya ve kulluk edilmeye lâıyk olması kendiliğindedir. İnsan puta tapar, ateşe tapar, güneşe tapar, kahramanlara, zorbalara veya bazı sevdiği şeylere tapar, taptığı zaman onlar ilâh, mabud (kendisine tapılan) olurlar, daha sonra bunlardan cayar, tanımaz olur, o zaman onlar da iğreti alınmış mabudiyet ve tanrılık özelliklerini kaybederler. Halbuki insanlar, ister Allah'ı mabud tanısın, ister mabud tanımasınlar, O bizzat mabuddur. Her şey O'na ibâdet ve kulluk borçludur. Hatta O'nu inkâr edenler bile bilmeyerek dahi olsa O'na kulluk etmek zorundadırlar.¹⁹

Netice olarak, Allah isminin diğer bir dilden alınmış veya türemiş olduğunu bu şartlar altında belirlemek mümkün değildir. Ve bu yüce isim, dil açısından da adının sahibi gibi, bir ezeliyet perdesi içindedir. Ve bütün bunlardan en basit bir mânâ edinmek için söylenecek söz, hayret ve büyüklüktür. Allahu ekber!²⁰

5- Ma'rifetullah: Allah'ı Tanımak

Ma'rifetullah, Allah'ı bilme, tanıma, O'nu bütün sıfatlarıyla öğrenme, hakkında bilgi sahibi olma demektir. Ma'rifetullah, iki kelimededen meydana gelen bir tamlamadır.

¹⁹ *Kur'ân Kavram Tefsiri*, “Allah” lafzı.

²⁰ Bkz.: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, s. 39-49. Azim Y.

Bunlar “ma’rifet” ve “Allah” kelimeleridir. Ma’rifet; lügatta, herkesin yapamadığı ustalık, ustalıkla yapılmış olan şey, bilme, biliş, vâsıta, hoşça gitmeyen şey, tuhaflık mânâlarına gelmektedir. Bununla birlikte, ma’rifet, Allah’ı O’nun isimlerini ve sıfatlarını, kudret ve irâdesinin geçerliliğini bilmek, alçak gönüllü olmak mânâsını ifâde ettiği gibi, bilginler arasında ilim anlamına da gelmektedir ki onlara göre, her ilim bir ma’rifettir, her ma’rifet de bir ilimdir. Allah’ı âlim (bilen) herkes âriftir, her ârif de âlimdir.²¹

Genel olarak bu mânâlara gelmekte olan “ma’rifet”, Allah lâfzı ile bir tamlama oluşturduğunda, yani “ma’rifetullah” denildiğinde ise “Allah’ın vücûd/varlık ve vahdâniyetinin bilinmesi” mânâsına gelmektedir. Ma’rifetullah, aslında, kişinin Allah’ı hakkıyla tanınması, bilmesi ve buna göre O’na bağlanması anlamında kullanılmaktadır. Zira, kişi, Allah’ı hakkıyla tanırsa, O’nun emir ve yasaklarına bağlıdır. Ma’rifetullah bilgisinde şu **üç nokta** yer almaktadır:

1. İzzet ve Celâl sahibi olan Allah’ı ve O’nun birliğini bilmek, yüce olan ve her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir bulunan zâtından teşbihi red etmek ve uzaklaştırmak;

2. Allah’ın sıfatlarını ve bu sıfatların hükümlerini bilmek,

3. Allah’ın fiillerini ve bu fiillerin hikmetlerini kavramak.²²

Mârifet; değişik bir açıdan, bilmenin bilenle bütünleşip onun tabiatı hâline gelmesi ve bilenin her hâlinin bilinene tercüman olması mertebesidir.

²¹ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri risalesi: tasavvuf ilmine dair*, s. 427, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981.

²² Hucvirî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, s. 92, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

“**Mârifetin ilk mertebesi**, dört bir yanımızda çakıp duran isimlerin tecellilerini görüp sezmek ve bu tecellilerle aralanan sır kapısının arkasında, sıfâtların hayret verici iklimini temâşâ etmektir. Böyle bir seyahat esnasında sürekli, hak yolcusunun gözünden, kulağından lisânına nurlar akar; onun kalbi, davranışlarına hükmetmeye başlar; davranışları Hakk’ı tasdik ve ilân eden birer lisân kesilir ve bu lisân da âdetâ bir “kelime-i tayyibe” disketi hâline gelir.. derken her an vicdan ekranına “O’na ancak güzel kelimeler yükselir. Onu da amel-i sâlih yükseltir” pür-envâr hakikatinden ayrı ayrı ışıklar akseder durur. Artık böyle bir ruh bütün kötü duygu ve tutkulara karşı kapanır ve böyle bir gönül, öteden esintilerle sarılır; sarılır da, ruhuna açılan bir sırlı menfezden, kalblerde kenzen bilinene,

*“Sığmam dedi Hak arz u semâya,
Kenzen bilindi dil mâdeninde”*

sözyle anlatılmak istenen ışıktan koridorlar açılır ve insan bir daha da ayrılıp geriye dönmeyi düşünmeyeceği bir temâşâ zevkine erer.

Hak yolcusunun bütün bütün ağıyâra kapandığı, tamamıyla nefsânîliğe karşı gerilime geçtiği ve kendini huzurun gel-gitlerine saldıği işte bu nokta, mârifet noktasıdır. Bu nokta etrafında dönüp durana “**irfan yolcusu**”, başı bu noktaya ulaşana da “**ârif**” denir.

Mârifet mevzuunda söylenen sözlerin farklılığı, istidat ve meşrep ayrılıklarından kaynaklandığı gibi, seviye farklılığıyla da alâkalı olabilir: Kimileri, mârifeti, sadece tecellîgâhta aramış ve ârifteki heybet hissini mârifetin tezâhürü san-

mış... kimileri, mârifetle sekîneyi birbiriyle irtibatlandırmış ve ikincisinin vüs'ati ölçüsünde birincisinin derinliğine hükmetmiş.. kimileri onu, bütün bütün kalbin mâsivâyâ (Allah'tan başka her şeye) kapanması şeklinde anlamış.. kimileri de onu, ilâhî tecellîlerin gel-gitleri arasında kalbin hayret ve hayranlıkları olarak yorumlamışlardır ki, böylelerinin -buldukları makamın gereği- gönülleri her zaman hayretle atar, gözleri hayranlıkla döner ve dillerinde: "Zâtını senâ ettiğin ölçüde, Sen'i senâ etmekten âciz olduğumu itiraf ederim." sözleri, zuhûr ve tecellîlerin ağında takdir soluklarılar...

Mârifet ikliminde hayat, cennet bahçelerinde olduğu gibi dupduru ve âsûde; ruh, sonsuza ulaşma duygusuyla hep kanatlı; gönül, itminâna ermişliğin hazlarıyla bir çocuk gibi pür-neşe, fakat tedbirli ve temkinlidir... "*Allah'a, emrettiği şeylerde isyan bilmez ve emrolundukları şeyleri yerine getirirler.*" (Tahrîm, 66/6) ikliminde sabahlar-akşamlar ve hep meleklerle atbaşı olurlar. Duyguları tomurcuk tomurcuk mârifete uyanmış bu ruhlar, günde birkaç defa cennetlerin cuma yamaçlarında seyahat ediyor gibi, yaprak yaparak açılır ve her an ayrı bir buudda Dost'la yüz yüze gelir, onunla hemhâl olmanın hazlarına ererler. Gözleri Hak kapısının aralığında olduğu sürece, her gün, belki her saat birkaç defa visâl neşvesiyle mest ü mahmûr hâle gelir ve her an ayrı bir tecellî ile köpürürler."²³

Sofiler, marifet adına bir diğer çerçeve daha ortaya koyarak onu, ilâhî esma hakikatlerinin bilinmesi, varlıkta tecelli vak'asının kavranması, var oluş esrarının keşfedilmesi, vücud hakikatinin asliyet ve zilliyet itibarıyla vuzuh

²³ *Kalbin Zümürüt Tepeleri, 'Marifet', s. 200-202, Nil Yayınları, İstanbul, 2004.*

ve inkişafı, din gerçeğinin, Hz. Murad'ın meşietine uygun temsili ve taakkulu şeklinde yorumlamışlardır.

Evet, mutlak var olan O'dur.. en doğru gerçek de O'nun varlığını itiraf ve birliğini ikrardır. O'nun marifetinin “elif-be” şeklindeki mebâdîsi, îmân, İslâm hakikatine ve ihsan şuuruna ulaşmak; ulaşırken de, böyle mübarek bir hedefi gerçekleştirmede, bütün feyizlerin ve bereketlerin asıl kaynağı olan hedefin dışındaki tali besleyicilere iltifat etmeden hedef ve kaynak eksenli olan sülûkü devam ettirmek ve her gün yeni bir tulû ümit ve iştiyakıyla hep O'na yönelmek ve her tulû'da yepyeni bir vuslat neşvesi duymak; bütün bunların netice ve müntehasında da, O'nun esma, sıfât ve şayet, O'nun gücünün gölgesi olan iradelerimizin hakkını vererek güç yetirebiliyorsak, zatının esrarına vakıf olmaktır.²⁴

Cüneyd-i Bağdâdî'ye ma'rifet ile ilgili bir soru sorulduğunda şöyle cevap verir: “Marifetten ve bunu elde etmenin sebeplerinden sordu. Marifet, gerek havâsdan, gerek avâmdan olsun bir tek ma'rifettir. Çünkü onunla bilinen şey birdir. Fakat bunun başlangıcı ve yükseği vardır. Havâs, yükseğindedir. Gerçi tam gâyesine ve sonuna varmaz. Zira ârifler katında ma'rûfun sonu yoktur. Düşüncenin yetişmediği, akılların kapsayamadığı, zihinlerin algılayamadığı, görmenin keyfiyetine eremediği zâtı ma'rifet nasıl kapsar? Yaratıkları içinde O'nu en iyi bilenler, O'nun azametini idrâkten, yahut zâtını keşfetmekten âciz olduklarını en çok ikrar ederler. Çünkü benzeri olmayanı idrâkten âciz olduklarını bilirler. Zira O, Kadim'dir, mâsivâsı ise muhdestir. Zira O, Kavî'dir, kuvvetini bir kuvvet verenden

²⁴ Sızıntı, Ağustos 1997, cilt: 19, sayı: 223.

almamıştır. Halbuki O'ndan gayri her kavî, O'nun kuvvetiyle kavîdir. Zira O, öğretmensiz âlimdir ve kendisinden başka bir kimseden bir fayda almamıştır. Her şeyi başkasından öğrenmekle değil, kendi ilmiyle bilir. O'ndan başka her âlimin ilmi O'ndan gelir. Tesbih ve tenzih, bidâyetsiz evvel olan, nihâyetsiz bâki olan kendinden başkasının bu vasfa hakkı olmadığı ve bu vasıfların kendinden başkasına yaraşmadığı Allah'a olsun”.

Kur'ân-ı Kerim'de; “Allah'ı hakkıyla takdir edemediler” (En'âm, 6/91) âyetinin, ma'rifetullah bilgisine işaret ettiği rivâyet edilmektedir. Nitekim Ebû Ubeyde'nin, bu âyeti “Allah'ı hakkıyla tanıyamadılar, bilemediler” şeklinde açıkladığını görmekteyiz.²⁵

Biz Yüce Rabb'imizi hiçbir şeye benzetemeyiz, O'na ait hiçbir sıfatı da inkar etmeyiz. Cenab-ı Hakk, Kur'ân-ı Hakîm'de ve Resûlü'nün dilinde zâtını nasıl tanıtıyor ve vasıflandırıyor öylece iman eder, teslim oluruz. Bu konuda **İmam Şafii**'nin (radiyallahu anh) şu sözü çok güzeldir:

*“Bir kimse Yüce Yaratıcısını bilmek isteyerek kendi aklıyla yola çıksa ve fikrinde hayal ettiği bir varlığı Rabb'i zannetse, o kimse müşebbihtir, yani Yüce Yaratıcıyı varlıklara benzetmiş olur. Bu kimse, fikriyle hiçbir varlığa ulaşamayıp yokluğa hüküm verse Allah'ı inkar etmiş olur. Eğer, aklıyla bir yaratıcının mevcudiyetini anlar, fakat onun hakikatini anlamaktan aciz olduğunu söylerse, bu kimse muvahhidir yani Allah'ın birliğine iman etmiş olur.”*²⁶

²⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrût 1965, VII, 37; Ömer Dumlu, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*.

²⁶ Kadizâde, *Tam Amentü Şerhi*, s. 32-33, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1253; Nebhani, *Ce-*

6- Allah Lafzı ve Elfâz-ı Küfür

Bazı sözler vardır ki, onları şaka olarak dahi olsa söylemek doğru değildir. Bu sözler içinde kişiyi Allah'a karşı nankörlüğe götüren ve küfre düşürenler de vardır ki, bunlara **“elfâz-ı küfür”** denir. Bu sözler dinin esaslarından birini alaya almak; inanılması gereken ve zarûrât-ı diniyye (dinin zarurî esasları) denilen prensipleri küçümsemek, hafife almak; dinle ilgili temel esaslara ve dinin mukaddes saydıklarına hakaret etmek, çirkin sözler söyleyip sövmek veya bir İslâmî hükmü açıkça inkâr etmek veyahut da dince mukaddes olan şeylere inanmayıp küfretmek gibi türlerden olabilir.

Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, isimleri, emirleri, yasakları hakkında şaka yollu da olsa alay ederek küçümseyici konuşmak ve Allah'a çirkin sözler söylemek -Allah korusun- kişiyi dinden çıkarabilir.

Günümüzde, nice şarkılarda dinle ilgili kutsal esaslara hakaret taşıyan, kadere isyan etmeyi hissettiren, bir nesneyi putlaştırıp Allah'ı sever gibi sevmeyi ifade eden sözler söylenebilmektedir. Bir kurum **“en büyük”** ifadesiyle sloganlaştırılabilmekte, kişiler putlaştırılabilmektedir. Medyada, kahvelerde, sokaklarda elfâz-ı küfür adına nice sözler rahatlıkla ağızlarından çıkabilmektedir. Şimdi söylenmesi sakıncalı olan ve özellikle de Allah lafzının geçtiği bazı yakışsız sözleri buraya alarak ince bir noktaya temas etmek istiyoruz. Bu çirkin sözleri söylemek çok sakıncalıdır. Allah korusun insanı dininden uzaklaştırıp çıkarabilir.

“Allah'lık” (saf bir insan için)

vahirü'l-Bihar fî Fezaili'n-Nebiyi'l-Muhtar, 1/265, el-Halebi, Kahire, 1960. (Söz, Ebu'l-Merali el-Cüveyni'ye nispet edilmiştir.

“Allah’sız” (Bunun Allah’ı yok, bu kimseyi Allah yaratmamıştır anlamında)

“Seni Allah gibi seviyorum” (Allah’ı sever gibi çok sevmek, fanatiklik anlamında)

“Seni elimden Allah bile kurtaramaz” (Allah’ın gücü bile yeterli olmaz anlamında)

“Burada Allah yok, Peygamber izinde” (Karakolda, hapisshane vb. Allah’ın yardım edemeyeceği anlamında)

“Allah’ın olmadığı, şeytanın bol olduğu yerde elime geçecek, ciğerlerini sökerim” (Allah’ın olmadığı yer olabileceği anlamında)

“Allah, ondan verdiği canı alamıyor” (Borcuna sâdik olmayanlar hakkında, Allah’ın âcizliği anlamında)

“Allah’ın hükmü burada geçmez” veya “o eskidendi, şimdi Allah’ın hükmü uygulanmaz, devir değişti” (Allah’ın hükmünün geçersizliğini iddia veya tüm zamanlara ait olduğunu inkâr anlamında)

“Şu işin (şeyin) Allah’ını yapar” (Allah’ı herhangi bir şeye benzetme anlamında)

“Sen Allah mısın be?” (Bir yaratığın Allah olma ihtimalini çağırştıracak anlamda)

“Allah Baba”, “Allah’ın oğlu gelse...” (Allah’a çocuk isnad etme anlamında)

“Tapılacak kadın” (Allah’tan başka tapılacak/ibadet edilecek mâbud kabulü anlamında)

“Futbol/müzik ilâhı, ...tanrıçası” (Allah’tan başka ilâh kabulü anlamında)

“Allah bizi unuttu” (Allah’ın zorluklarla denemesi konusunda Allah’ı unutma gibi bir eksiklikle vafsetme anlamında)

“Fılan kimse şu şeyi yarattı” (Yaratma fiilini gerçek anlamda, ya-

ni yoktan var etme mânâsında başka birine verme, Allah'ın fiiline ortak kabulü anlamında)

“Allah'ın başka işi mi yok, bununla uğraşacak?” (Allah, her şeyi takdir edip, her şeye hükmünü geçirmez, O'nun dediğinin ve müdahalesinin dışında da işler olur anlamında)

“En büyük filân kurum, başka büyük yok” (Ekber/en büyük sıfatının Allah'tan başkasına verilmesi ve başka büyüğün olmadığı, Allah'ın büyüklüğünün inkârı veya büyüklükte ortağı olduğu anlamında)

“Allah'ımı inkâr edeyim ki, şu şöyledir” (Söylediği söz, doğru bile olsa; Allah'ı inkâr etmeyi ihtimal olarak kabul ve inkârı basite almak anlamında)

“Allah, şunu şöyle yaratsaydı, şu işi şöyle yapsaydı ne iyi olurdu” (Allah'ın yarattığını beğenmemek, O'na eksiklik ve kusur isnad etmek anlamında)

“Allah, keşke şunu haram kılmasaydı, şunu farz etmeseydi” (Allah'ın hükmünü beğenmemek anlamında)

Allah'ı, O'nun kurallarını, O'nun dinini, kitabını... istihzâ/alay, küçük görme, hakaret ve inkâr etmeyi ifade eden sözler.

Allah'a, dine, dince mukaddes sayılan şeylere karşı söylenen çirkin söz, küfür ve sövme ifadeleri.

Allah'ın helâllarını helâl; haramlarını haram kabul etmemeyi dile getiren sözler.

7- Allah'ın Sıfatları

Allah Teâlâ'nın isimlerinin dışında bir de sıfatları vardır ki, bu sıfatlar, O'nun isimlerinin kaynağıdır. Mesela Cenâb-ı Hakk'ın “Mükevvin”, “Mukaddir”, “Musavvir” gibi

isimleri, “**Tekvin**” sıfatından; “Hayy” ve “Muhyî” ismi de “**Hayat**” sıfatından nebaân etmektedir.

Biz burada Allah’ın, İslâm inancında formüle edilmiş olan belli başlı sıfatlarını aktarmayı düşünüyoruz.²⁷ Cenab-ı Hakk’ın sıfatları, genellikle ‘**Zâtî** ve **subûti**’ olmak üzere **iki** grupta ele alınmıştır. Şimdi bunları kısaca ele alalım:

a) **Zatî Sıfatlar**

Sadece O’nun zatına mahsus olup, yaratıklarından herhangi birisine verilmesi caiz ve mümkün olmayan şu **altı sıfattır**:

Vücûd: Allah’ın, kendisine has bir varlığa sahip olması. O’nun (celle celâluhû) varlığı, kendindedir. Varlığın zıddı olan yokluk, O’nun için söz konusu değildir.

Kıdem: Varlığının başlangıcının olmaması. Ne kadar geriye gidilirse gidilsin, O’nun var olmadığı bir an yoktur.

Bekâ: Allah’ın varlığının sonunun olmaması. Ne kadar ileriye gidilirse gidilsin, O’nun olmayacağı bir an düşünülemez.

Muhâlefetün li’l-Havâdis: Allah’ın, sonradan olmuş varlıkların hiçbirisine hiçbir şekilde benzememesi. O’nun zatı, hatırımıza ve zihnimize gelen her şeyin ötesindedir.

Vahdâniyet: Allah’ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tek olması, eşinin, benzerinin bulunmaması.

Kıyam bi-nefsihî: Varlığının kendinden olması. O’nun varlığına sebep olan başka bir varlık, başka bir irade ve kudret yoktur. Varlığı, zatının gereğidir.

²⁷ Bu konuyu farklı bir açıdan Sızıntı Dergisi, sayı: 321, 322, 323’de bulabilirsiniz.

b) Subûti Sıfatlar

Benzerleri sınırlı ve vasıtalı olarak insanlara verilmiş olsa da, Allah'ın kendisine has olan bu sıfatları sınırsızdır ve herhangi bir vasıtaya muhtaç değildir. Bunlar **sekiz tanedir**.

Hayat: Allah'ın kendisine has bir hayata sahip olması, ölümsüz olması.

İlim: Allah'ın, olmuş, olan ve olacak her şeyi bilmesi.

Sem': Cenab-ı Hakk'ın, gizli, aşikâr her şeyi işitmesi.

Basar: Yüce Yaratıcı'nın, her şeyi görmesi. Hiçbir şeyin O'ndan gizli kalmaması.

İrade: Allah'ın, dilediği her şeyi dilediği gibi yapması.

Kudret: Sonsuz ve sınırsız güç sahibi olması.

Kelâm: Allah'ın, kelâm sahibi konuşan bir Varlık olması.

Tekvin: Allah'ın, yok olanı, yokluktan varlığa çıkarması, yaratması.²⁸

c) Allah'a İsnat Edilen Diğer Bazı İsim ve Sıfatları Yorumlamak

Temel İslâm eserleri, özellikle de kelim kitapları içerisinde, Kur'ân-ı Kerim'de ve pek çok hadis kaynaklarında geçen ve Allah'a isnat edilen bazı isim ve sıfatlar hakkında pek çok yorumlar yapılmıştır. Bu isim ve sıfatlar arasında Allah'a suret, hareket, uzuv ve mekan isnat eden ifadeler de bulunmaktadır. Bazıları bunları tevil etmeden kabul etmemiş, bazıları da olduğu gibi kabul ederek hiçbir açıklama yapma yoluna gitmişlerdir. Bu konuda sırat-ı müstakim, yani

²⁸ *Bir Müslüman'ın Yol Haritası*, s. 85-86, Akademi Araştırma Heyeti, Işık Yayınları, İstanbul, 2005.

en doğru yol ise, “Allah’ta sıfat kabul etmemek ifrât, onun sıfatlarını maddî saymak tefrittir.” gerçeği olsa gerektir. Sırat-ı müstakim denilen itidal yolu bu iki görüş arası orta bir yoldur. Bu bağlamda Büyük İslâm alimlerinden **Fahreddin er-Râzî**’nin “**Esâsu’t-Takdîs**” adlı eserinde konuyu nasıl ele aldığını göreceğiz ve Allah’a izafe edilen bazı isim ve sıfatlar konusunda özellikle de haberî sıfatların değerlendirilmesinde orta yolun nasıl tutulacağını Râzî’nin kitabından tercüme ederek örnekli açıklamalar ile belirtmiş olacağız:

1- Allah’a Sûret İsnadı

Sizden biri diğerinin yüzüne vurmasın ve, ‘Senin yüzünü ve yüzüne benzeyen yüzleri Allah çirkinleştirsın’ demesin. Zira Allah Âdem’i kendi sûreti üzere yaratmıştır”²⁹ hadisi üzerine Fahreddin er-Râzî geniş açıklamalarda ve yorumlarda bulunmuştur. Bu konuda rivayet edilen beş hadisi inceleyen Râzî “Alâ sûretihî, kendi suretinde” kelimesindeki zamirin nereye raci olduğuna (yani “kendi” kelimesinin kimi ifade ettiğine) göre meseleyi şöyle izah eder:

a. “*Kendi suretinde*” tabirindeki zamirin Hz. Âdem’e râci olduğunun (“kendi” ifadesinin Hz. Âdem’e işaret ettiğinin) kabul edilmesi hali

Bu takdirde hadisin yorumu ile alakalı şu hususları söyleyebiliriz:

Bu hadis, “Kafası göğe değişiyordu, çok büyük cüsseli ve çok uzun boyluydu” şeklindeki iddiaları iptal etmek ve yaratılırken de aynı boyda olduğunu ispat etmek için söylenmiş olabilir.³⁰ Ayrıca meleklerin kendine secde etmeleri-

²⁹ Müsned, 2/251; Buhârî, *Edebu'l-Müfred*, 1/71.

³⁰ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.112, 113, Neşr: Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kâhire, 1406/1986.

nin emredilmesi gibi büyük bir şerefe nâil olan Hz. Âdem, işlemiş olduğu zelle sonucu, ona ceza olarak yaratılışında bir mesh'in³¹ vaki olabileceği şeklindeki yanlış bir kanaati çürütmek için de söylenmiş olabilir. Zira mesh olayının gerçek olmadığını kimse iddia edemez.³²

Ayrıca, “alâ sûretihî” tabirinde **Dehriyyûn**'un³³ “İnsan nutfe olmadan meydana gelemez” şeklindeki iddialarını reddetmek de söz konusudur. Zira Allah istedikten sonra insanı nutfe, alaka ve mudğa olmadan da yaratabilir.

Bu hadiste, “İnsan, varlık ve unsurlar aracılığıyla, uzun müddet ve zamanla tekevvün eder” şeklinde özetlenebilecek filozofların iddialarını reddetme de söz konusudur.

Allah'ın bir ismi de “Musavvir” dir. Bu isim, “Zâtları kendine has suretlerde ve terkiplerde terkib eden” mânâsına gelir. Dolayısıyla insanlığın sureti Allah'ın yaratmasıyla olmuştur, bu gerçek Hz. Âdem için de geçerlidir.³⁴

Bu hadisi anlamamızın bir yolu da şudur ki: Bu hadiste sûret kelimesi zikredilmiş, fakat bundan sıfat murad edilmiş olabilir ki Arapların bu tür kullanımları söz konusudur.³⁵ O zaman mânâ: “Allah Âdem'i ona has hal ve sıfatlar cümlesinde yarattı” olur. Yeni bir olay karşısında insanın o olayı bilip öğrenmesi, kamil bir noktaya varabilmesi epeyce bir zaman alır. Allah Hz. Âdem'i böyle değil ilmi ve kudreti adı-

³¹ Mesh: Bir şeyin suretini çirkin ve kötü hale çevirmek.

³² Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.113

³³ Dehriyyûn: Zamanı esas alıp, zamanın ve maddenin ebediliğine inandıkları için, dünyadaki hadiselerin ancak tabiat kanunlarına uyarak meydana geldiğini kabul eden zümre.

³⁴ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.114

³⁵ Mesela, “Zekertü lehü sûrete hâzihil mes'ele” veya “Şerahtü lehü sûrete hâzihil vâkıa” cümlelerinde suret kelimesi sıfat ve tasvir etme mânâlarındadır.

na tam ve kâmil olarak yaratmıştır ki Allah buna Kâdir'dir.³⁶

“Suret” kelimesinin içine, onun saîd veya şakî olması, tevbe eden ve makbul bir kişi olması gibi sıfatların girmesi de akla uzak değildir.³⁷

b. “Kendi suretinde” tabirindeki zamirin Allah’a râci olduğunun (“kendi” ifadesinin Allah’a işaret ettiğinin) kabul edilmesi hali

Bu takdirde de hadisin yorumu ile alakalı şu hususları söyleyebiliriz:

Hadisteki “sûret” kelimesinden asıl kastedilen husus sıfattır. Her insandan farklı olarak Hz. Âdem’e has olan iyi sıfatlar bazı yönlerden Allah’ın sıfatlarına münasip düşmektedir. Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanıp, buradaki sûret kelimesini bu şekilde anlamamız mümkündür.

Sıfatın mevsûfa izafesi (tamlama yapılması, isnadı) nasıl caizse Hâlık ve Mûcid olan Allah’a izâfesi de câizdir. Nitekim bu sıfat, keramet ve celâlet fazlalığını ifade için mümtaz bir sıfat olabilir.

Gazâlî der ki: “İnsan sadece cismânî bedeninden ibaret değildir. Tedbir ve tasarruf ile alakalı olarak bedeniyle bir ilişki içindedir. Dolayısıyla Hz. Âdem’in zatının bedeni-ne olan nispeti, Bârî Teâlâ’nın âleme olan nispeti gibidir. Zira her ikisi de cisimden farklı bir durum içindedirler.”

“Yüzün çirkin olduğunu söylemeyin, zira Allah Âdem’i Rahmân suretinde yarattı” hadisini rivayet eden İbn Huzeyme bu rivayetin zayıf olduğunu belirtip; “Eğer bu ri-

³⁶ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.114

³⁷ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.115

vayet doğru ise, iki şekilde tevil etmek mümkündür” der ve anlatır: a) Sûret'ten kastedilenin sıfat olduğu. b) “Suretü'r-Rahmân” tamlamasının teşrif ve terkim (şerefini ve değerini artırmak) için kullanılmış olabileceği. Yani nasıl ki Kâbe'nin şerefini artırmak için “Beytullah” denmiştir. Aynen öyle de Hz. Âdem'in şerefini beyan etmek için böyle bir izafet (tamlama) kullanılmıştır.³⁸

“Allah onlara, bildikleri ve bilmedikleri bir surette gelir” şeklindeki hadiste suretten kastedilen sıfat olabilir ve hadis de; “Allah onlara, a) alıştıkları ve üflet içinde oldukları çeşit çeşit rahmet ve kerametlerle, b) Allah'tan gördükleri ihsan emareleri ile gelir” mânâsına gelebilir.³⁹

“Rabb'imi en güzel bir surette gördüm” hadisinde “en güzel bir surette” ifadesi görenin (râî) sıfatı olabileceği gibi görülenin (mer'i) sıfatı da olabilir. Birinciye göre, “Ben en güzel bir sûrette olduğum halde Rabb'imi gördüm” mânâsına gelir. Bu da: “Kulu Rabb'ini gördüğü zaman (Hz. Peygamber'e büyük bir ikram olarak) onun suretini güzelleştirdi ve yaratılışını tezyin etti (süsledi).” mânâsında yorumlanabilir. Veya “Allah katında Hz. Peygamber'in ne büyük nimet içinde olduğunu haber vermek için, kendisi bunu tahdis-i nimet olarak söylemiş olabilir”⁴⁰ İkinci tercihe göre ise; “Rabb'ini rüyada ona mahsus bir surette görmüş olabileceği gibi, Allah'ın bir sıfatı olarak ikram ve in'âm ile Hz. Peygamber'i tahsis ettiği veya Hz. Peygamber'in daha önce görmediği bir izzet ve celal tecellisine muttali olduğu da söylenebilir.”⁴¹

³⁸ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 115-116.

³⁹ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 117-118.

⁴⁰ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 118.

⁴¹ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 119.

2. Allah'a Hareket isnadı

Mecî (gelme) ve Nüzûl (inme):

“Onlar (İslâm'a girmeyenler) ile Allah'ın buluttan gölgeler içinde meleklerle birlikte kendilerine gelivermesine ve işlerini bitirivermesine mi bakıyorlar?” (Bakara, 2/210) ve “Rabb'in geldiği, melekler de saf saf (indiği) zaman...” (Fecr, 89/22) me-
alindeki âyet-i celilelerle, Allah'ın gecenin üçte birlik son diliminde dünyâ semasına indiğini anlatan hadis Allah'a hareket izafe etmektedir.

İlk âyetten⁴² kastedilen, Allah'ın âyetlerinin gelivermesidir. Zira Bakara suresi 209. âyet bunu desteklemektedir.⁴³ Ayrıca bundan kastedilen mânânın Allah'ın emri olduğu da bildirilir. Nasıl ki “Köye sor..”⁴⁴ dan kastedilen, ‘köy ahalisine sor’ ise, Allah'ın gelmesinden maksat da ‘Allah'ın emrinin gelmesi’dir.⁴⁵ Ayrıca bu kelimelerden azap ve hesap vaadi,⁴⁶ yahudilerin böyle bir durum beklemeleri⁴⁷ gibi mânâlar da anlaşılabilir.

Fahreddin Râzî, ikinci âyetten⁴⁸ kastedilen mânânın; ‘Rabb'inin emri veya kahrı’⁴⁹, ‘Allah'ın marifetinin veya âyetlerinin ortaya çıkması, olabileceğini de bildirmektedir.

Hadisteki Allah'ın inmesi meselesine gelince, her nüzuldan bir yerden bir yere intikal etmenin anlaşılmasının yan-
lış olacağını delilleriyle belirten Râzî, gece vakti önem arz

⁴² Bkz. Bakara, 2/210.

⁴³ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 137.

⁴⁴ Bkz. Yusuf, 12/82.

⁴⁵ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 138.

⁴⁶ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 140.

⁴⁷ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 141.

⁴⁸ Bkz. Fecr, 89/22.

⁴⁹ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.142.

ettiğinden dolayı o vakitte Allah'ın rahmetinin yeryüzüne indiğine delalet ettiğini⁵⁰ belirtmektedir.

Hurûc (çıkma), Burûz, Tecelli, Zuhûr (ortaya çıkma):

Razi, “Siz Rabb’inizi şu kameri (ay’ı) gördüğünüz gibi göreceksiniz. Ve Onu görme hususunda da bir karışıklık söz konusu olmayacak” hadisinde, görmenin görmeye teşbihinin söz konusu olduğunu, yoksa gören ile görülenin teşbihinin söz konusu olmadığını belirtmektedir.

Allah'ın her cuma cennet ehli için burûz edeceğine, cumaya en erken gelene en yakın olacağına ve sonunda da hayırlarda yarışılması için koşulmasını öğütleyen hadisin, aslında zayıf olduğunu ama sahih kabul edilse de bunun tevil imkanı olduğunu belirten Râzî şöyle der: “Allah'ın burûzu; Allah'ın onlara has bir rüyet (görülme) halk ederek (yaratarak) bu durumu onların hayaline tasvir etmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Kurb'dan kastedilen mânâ ise rahmetin yakınlığıdır.”⁵¹

Kişinin kıyamet günü Rabb'iyile hâlî (baş başa) kalacağını ve tercüman olmadan Rabb'isiyle konuşacağını belirten hadisin tevili olarak da şöyle der: “Kim Rabb'ine teveccüh isterse o Rabb'iyile hâlî kalmış demektir. Bu ifadelerin mânâsı budur.”⁵²

Likâ (karşılaşma):

“Kim Allah'la likâyı (karşılaşmayı) severse Allah da onunla likâyı sever. Kim de Allah'la likâyı kerih görürse Allah da

⁵⁰ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.145.

⁵¹ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 147.

⁵² Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 148.

onunla likâyı kerih görür.” Hadisteki likâ kelimesi cisimlerin sıfatı olarak kullanılan bir ifadedir. Öyleyse bunu iki şekilde tevil etmek gerekir:

1- Kim bir insanla karşılaşırsa onu idrak eder ve görür. Burada likâ'dan murad 'görmek'tir. Böylece sebebin ismi müsebbebe itlak edilmiş olunur.

2- Kişi melikle karşılaşır onun yanında hazır bulunduğu zaman, onun hükmü altına girer. Öyle girer ki, oradan bir daha çıkışı söz konusu olmaz. Bu likâ, melikin o kişi üzerindeki gücünün ve kudretinin ne kadar büyük olduğunu gösterir. O günkü bu kudret ve gücün zuhûru, likâ kelimesiyle ifade edilmiştir.⁵³

Kurb (yakınlaşma):

“Kim bana bir karış yaklaşır (takarrabe), Ben ona bir arşın yaklaşırım. Kim bana bir arşın yaklaşır, Ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak gelirim.”⁵⁴ hadisi ile “Kıyamet günü mümin Rabb'ine yaklaşır (yednû) ...” hadisinde Allah için kurb ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadelerden kastedilen mânâ, Allah'ın rahmetinin yakınlığıdır. Bu ifade, takrib ve gufrân mânâlarına gelir.⁵⁵

Dahik (Gülme):

Cehennemden son çıkacak kişi hakkındaki bir hadiste “Allah'ın dahiki, gülüşü” ifadesi geçmektedir. Bu durumun hakikatinin de muhal olduğu açıktır. Bu ifadeden, Allah'ın gülme fiilini yarattığı anlaşılmalıdır. Ayrıca edebî sanat-

⁵³ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 127-128

⁵⁴ Buhârî, *Tevhid*, 50.

⁵⁵ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 134

lar içindeki istiâre'nin meşhur bir çeşidi olarak 'dahik' bu ifadede, 'rıza gösterip izin verme'yi ifade etmektedir. Râzî bu açıklamaların üstüne, hadislerde dil grameri açısından yanlış bir naklin olabileceğine de dikkat çekmiştir.⁵⁶

Ferah (sevinme) ve Teaccüb (şaşma):

Kulun tevbe etmesiyle Allah'ın ferahlanacağını bildiren hadisler vardır ki bunlardan kastedilen mânâ aslında açıktır. Zira, bir insan, bir şeyden razı olunca sevinir. Zaten bir konudan duyulan memnuniyet ve rıza olma hali 'ferah' şeklinde de ifade edilmektedir. "Günaha meyli olmayan genç Rabb'in taaccüb eder" gibi bir çok hadiste de Allah için "acebe" fiili kullanılır. Bu da Allah'ın çok sevap veya çok günah gerektirdiğinden bu fiili büyük gördüğünü belirtir.⁵⁷

Hayâ (Utanma):

Âyette de geçen Allah'ın hayâ ve istihyâ etmesi (utanma) meselesi⁵⁸ hadiste "Allah Hayy ve Kerîm'dir. Kul Rabb'ine ellerini açınca, Rabb'i onları sıfır olarak geri döndürmekten hayâ eder." şeklinde geçer. Hayâ gibi, kulların cisimlerine has olan sıfatlar, Allah için söz konusu olduğu zaman, (bunlar) nihâyât-ı ağrâza (ifadenin sonucuna) hamledilir, bidâyât-ı ağrâza (ifadeden ilk anlaşılan mânâya) değil... Öyleyse bundan murad, lâzımıdır. O halde mânâ; hayânın sebep olduğu fiilin sonucunun karşılıksız kalmayacağını bildirmektir. Gadapta da durum aynıdır. Allah'ın kızması demek, Allah'ın azabı indirmesi demektir. Bu, genel bir kanundur.⁵⁹

⁵⁶ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 188-189.

⁵⁷ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.190.

⁵⁸ Bkz. Bakara, 2/26.

⁵⁹ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s.192.

3. Tecezzi' ve Teb'izi (parçalanma) akla getiren ifadeler

“Allah Âdem’i yarattığında ona ruhundan üfledi, Âdem hapsirınca Rabb’ine şükretti de Rabb’i: Rabb’in sana merhamet etti (etsin). Bu senin ve zürriyetinin selamıdır.” hadisindeki **“Ruhundan”** tamlamasının teşrif izafeti (şerefinin ve değerinin anlaşılması için bu şekilde bir tamlamanın kullanılması) olduğu açıktır. **Üfleme** (Nefh)’den de belağatta kullanılan bir sanat olan “müsebbebin yerine sebebi söyleme”nin (yani yol gösterilip o yolla yürününce varılacak hedefe işaret edilme) söz konusu olduğu bilinmelidir.⁶⁰

4. Allah’a Uzuv İsnadı

Vech (Yüz):

Râzî, “Allah’ım! Senin vechine sığınıyorum...”, “Kim Allah’ın vechini isteyerek Allah yolunda bir gün oruç tutsa...” gibi hadislerde geçen vech kelimesi ile alâkalı olarak şöyle demektedir: Yukarıdaki birinci hadiste ve “Vech-u Rabb’i-ke” ifadesinde “vech” kelimesi, ‘Zât’dan kinâye olarak kullanıldığı gibi, ikinci hadiste ve başka bir çok yerde de ‘rıza’ mânâsında kullanılmıştır.⁶¹

Ayn (Göz):

Buhârî’nin Sahih’ine aldığı, her peygamberin kendi kavmini uyardığını anlatan hadiste “Allah’ın a’ver (şaşı) olmadığı”, başka bir hadiste de “Allah’ım! Sen bizi “ayn”ınla koru Yâ Rabb’i!” dendiği belirtilir. İkinci hadiste geçen “Allah’ın ayn’ı” ifadesi ‘Allah’ın şiddetli koruyup gözetmesi’ mânâsı-

⁶⁰ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 149.

⁶¹ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 154-155. Daha sonra Râzî, bunları aklî ve naklî yönden izah eder.

nadır. Fakat birinci hadiste Deccal ile karşılaştırmanın mevzu bahis olduğunun; Deccal'in a'ver, Allah'ın ise a'ver olmadığını belirttiği hadis ile ilgili olarak Râzî; bunu akla uzak gördüğünden şöyle bir hususu dile getirir: “Mânânın zayıflığı hususunun bu kadar âşikâr olan bir haber, eğer haber-i vâhid ise sözün öncesine bakılmalıdır. Sözün öncesine bakıldığında problem ortadan kalkıyorsa buna inanmak gerekir. Bu haber de İbn Ömer'e aittir. Zaten İbn Ömer'in bundan başka vâhid haberleri de söz konusudur.” Razi bundan sonra ise, buna benzer bazı hadislerin Hz. Peygamber'den çıkma ihtimalinin çok zor olduğunu belirtmektedir.⁶²

Nefs:

“Rüzgâra sövmeyin! Çünkü o, Rahmân'ın nefsendendir” hadisinden maksat, “Allah o rüzgâra, sıkıntıları giderici ve rahatlatıcı bir özellik vermiştir.” demektir. Hadisin metninde geçen “nefese” fiili sıkıntının gitmesi mânâsındır. Rüzgar da mekârihi (hoş görülmeyen şeyleri) izâle eden (gideren) bir özellik taşır.⁶³

Nefs ifadesi ayrıca “... Kulum beni nefsinde zikir ederse ben de onu nefsimde zikir ederim ...” kudsî hadisinde, “Allah'ı, mahlûkatı adedince, nefsinin rızasının adedince ve arşının ağırlığına tesbih ve hamd ederim” hadisinde, ve “Allah mahlûkatı yarattığında yanındaki kitabına nefsi üzerine (yemin ederek) şöyle yazdı: Rahmetim gadabıma sebkât etmiştir” hadisinde geçmektedir. Nefs kelimesi lügâtlarda, beden, kan, ruh, akıl ve bir şeyin ayn'ı ve zatı mânâlarında kullanılmıştır.

⁶² Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 158-159.

⁶³ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 160.

Birinci hadiste: “Başkasının göremeyeceği bir şekilde kulum beni anarsa, ben de onu kullarımdan hiçbirinin göremeyeceği şekilde ihsan ve in’âm (nimet verme) ile anarım.”⁶⁴ İkinci hadiste: “... Allah’ın zâtı için razı olduğu şey adedince ...” mânâsıdır. Üçüncü hadiste de “kitabında ameli farz kıldı” demek olup “alâ nefsihî” zâta işaret etmiş, vücûbiyet noktasında mânâyı kuvvetlendirmek ve mübalağa için kullanılmıştır.⁶⁵

Yed (El):

“Yed” ifadesi âyetlerde ve hadislerde geçer: “Rabb’imi en güzel bir sûrette gördüm. Elini iki omzumun arasına koydu... Elinin soğukluğunu göğsümde hissettim. Sema ve arz arasındakileri bildim.”⁶⁶ Bunu iki şekilde tevil etmek gerekir: “Araplar, kişinin bir sanat dalındaki olgunluğunu ifade için “Lifülânin yedün fi hazihi’s-san’ati” derler. Bunda kastedilen mânâ da onun haline özen gösterip, durumuna itina etmektir. Veya ‘Yed’den kastedilen mânâ ‘nimet’ tir. Şu da vardır ki, “Elini iki omzumun arasına koydu” demek, “Çeşit çeşit lütuflarını ve rahmetini kalbime ulaştırdı” demektir. Zira Araplar “Ene fi ketifi fûlan” tabirini birinin nimetlerinin gölgesi altında olduğu için kullanırlar.

“Onun soğukluğunu göğsümde hissettim” demek; “o nimetin rahatlığını ve bolluğunu hissettim, Marifetler adına bir çok şeyi buldum, öğrendim ve hissettim” demektir. Çünkü hadisin sonundaki “sema ve arz arasındakileri bildim” tabiri bu marifete delalet eder. Yani ‘bu şekilde Allah

⁶⁴ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 123.

⁶⁵ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 124.

⁶⁶ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 119.

onun kalbini aydınlattı ve marifetlerle onun göğsünü yardı mânâlarına gelir.⁶⁷

“Allah mahlukatı yarattığında eliyle nefsine “Rahmetim gadabımı geçmiştir” yazdı” şeklindeki ve bundan çok daha meşhur olan “Allah, gece elini açar ve “Ben’den isteyen yok mu, onun isteğine cevap vereyim” der.” hadisi de hadis kitaplarında geçmektedir. Âyette geçen “Yedullâhi fevka eydihim; Allah’ın eli onların elinin üzerindedir” ifadesinden kastedilen mânâ, nasıl ki Allah’ın kudreti ve gücüdür. Buradaki ‘el’ tabirlerinden kastedilen de ‘nimet’ tir. Elini açmak da nimeti bol bol verip boşaltmaktan, muhtaçlara rahmet ve mağfireti ulaştırmaktan kinaye olarak kullanılır.⁶⁸

Razi, Allah’ın Âdem’i eliyle yaratması ve eliyle Tevrat’ı yazması rivayetleri ile alâkalı olarak da, bunlardan kastedilen mânânın, ‘keramet ve teşrifatın (şeref ve değer vermenin) çokluğu’ olduğunu bildirmektedir.⁶⁹

Kabza:

“Allah Âdem’i kabzadan yarattı ki onu da bütün yer yüzünden kabz etmişti...” ile kastın şu olabileceğini dile getiriyor: “Bu lafız, elin her şeye uzanabilmesi mânâsında Allah’ın kudretinin, tasarrufunun ve mülkünün her şeyi kuşattığına delâlet eden bir lafızdır. Bu aslında meşhur bir mecazdır.”⁷⁰

Yedeyn (İki el):

Âyette “Onun iki eli açıktır” ifadesi geçerken, Hz.

⁶⁷ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 120.

⁶⁸ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 163.

⁶⁹ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 166.

⁷⁰ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 169.

Âdem'in yaratıldığıının anlatılmasıyla başlayan uzun bir hadiste de “Yedâhu makbûzatân” tabiri geçer. Bu da ileri derecede, mübalâğalı olarak, Allah'ın koruyup gözetmesini ifade eden bir kelimedir. Yoksa aksi durum düşünülürse bu hâllerin muhal olduğu açıktır.⁷¹

Yemîn (Sağ el):

“Allah kıyamet günü yeryüzünü kabzeder, semâvâtı da yemini ile dürer. Sonra da: “Ben Melik'im. Yeryüzünün melikleri nerede?” der.” hadisi ile “Allah Âdem'i yarattığında yemîni ile Âdem'in belini sıvazladı....” hadisi vardır. Bunlardan başka iki hadis daha zikreden Râzî, hadislerdeki “yemîn” tabirinden muradın “kuvvet ve kudret” olduğuna dikkat çeker. Buna Arap şairlerin şiirlerinden misal veren Râzî, özellikle sağ elin insanın bir işi yapma veya yapmama azmini güçlendireceğini bildirir.⁷²

Keff (Avuç içi):

Bu konuda helâl bir kazançtan verilen sadakanın Rahmân'ın keff'ine düşeceğini bildiren hadis vardır ki, hadisin ravisi Ebû Hureyre hadiste Keff veya Yed tabirinin olabileceğini bildirmiştir. İki ayrı zaman ve mecliste bu hadisin işitilmiş olabileceğini söylemek de mümkündür. İbn Huzeyme hadisin mevkûf olduğunu belirtmektedir. Bütün bu hâller göz önünde bulundurulduğunda hadisin aslında zayıf olduğu söylenebilir ama bu hadisin sahihliğini kabul etsek de bu tâbir, fiilin yapılırken ihtimam, özen gösterme ve itina ile yapıldığını bildiren bir durumu ifade ettiği söylenebilir.⁷³

⁷¹ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 171.

⁷² Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 173.

⁷³ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 174.

Sâid (Kol):

Kol mânâsına gelen bu kelime de hadislerde geçmektedir. Bu konuda “Allah’ın sâid’i senin sâid’inden daha şedittir.” hadisi söz konusudur ki bunda da kudret ve gücün kemaline (olgunluğuna) delâlet eden bir işaret vardır. Bunun bir benzeri de zaten âyette (Zâriyât, ../58) geçmektedir.⁷⁴

Isba’-Asabi’ (Parmak-Parmaklar):

“... Kalb Allah’ın parmaklarından iki parmağı arasındadır. İstedığı şekilde evirip çevirir.” hadisiyle beraber, kalbin Allah’ın iki parmağı arasında olduğunu belirten üç hadis zikreden Râzî, parmak tabirlerinin bizim anladığımız mânâda parmağa işaret etmediğinin delilleri üzerinde durduktan sonra bunları tevil eder, yorumlar. Bedende tasarruf eden hususun kalp olduğuna dikkat çeken Râzî, insandaki fiil ve terklerin yerinin kalp olduğunu belirtir. Daha sonra da, Allah’ın insanı terk ve fiillere iten sebepleri yarattığından bahseder. Bu da kalbi evirip çeviren husus olmaktadır. Bu hadiste müminlerin kalblerindeki fiil ve terk hâllerini meydana getiren sebeplerin müessiriyetini (etkisini), eşyaları evirip çevirmede iki parmağın müessiriyetine (etkisine) benzetme gibi ince, latîf bir sır ve nükte vardır. Bu da kazâ ve kader meselesinin en büyük bir sırrı ve kanun-u eşrefidir. Dolayısıyla hadiste, bu latîf sırta, bu vecîz lafızla işaret etme söz konusudur. Başka hadislerde de Allah’ın kudretinin kemalinden kinâye olarak bu kelimenin kullanıldığı belirtilmektedir.⁷⁵

⁷⁴ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 175.

⁷⁵ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 178/179.

Enâmîl (Parmak uçları):

Bu kelime parmak ucu mânâsına gelir. Hadiste “Rabb’i mi en güzel bir sûrette gördüm. Elini iki omuzum arasına koydu... Parmak ucunun soğukluğunu göğsümde hissettim. Ve olmuş olacak her şeyi bildim.”⁷⁶ hadisindeki “parmak ucunun soğukluğunu hissettim” den kastedilen mânâ; “Allah’ın inayetinin işaret ve belirtisini hissettim.” demektir. Çünkü Araplar, vicdanen (hissen) rahat ve hoş bir durumu ifade sadedinde ‘soğukluğunu hissetme’ tabirini kullanırlar.

Cenb (yan):

Âyette geçen bu ifadenin vahiy mânâsına geldiğini, mecâzî olarak kullanıldığını anlatan Râzî, filolojik olarak açıklamalarda bulunmaktadır.⁷⁷

Sâk (Bacak):

Âyette geçen “sâk” kelimesi, lügatte, topuktan baldıra doğru bacağın incik yerine denir. Bu kelime, ağacın gövdesi ile beraber herhangi bir şeyin aslı için de kullanılır. Burada “Sâk” mutlak olarak zikredilmiş olup herhangi bir şeye nispet edilmemiştir. Fakat Buhârî, Müslim, Nesaî, İbn Münzir ve İbn Merdeveyh, Ebû Saîd (radiyallahu anh)’den şöyle bir hadis rivayet etmişlerdir: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hazretleri’ni dinledim, şöyle diyordu: “Rabb’imiz sâk’ını açar, derhal ona her mümin erkek ve kadın secde eder. Dünyada görsünler ve duysunlar diye secde edenler kalır. O da secde etmeye gider, fakat beli tutulur kalır”.

⁷⁶ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 119.

⁷⁷ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 181.

Râzî buradaki ifadeden kıyamet gününün ne kadar şiddet içeren bir hâle sâhip olduğunun anlaşılması gerektiğini bildirmektedir. Arapların da bunu kullandığından bahsedilen Râzî, azap çeşitlerinin anlaşılması gerektiğini ve hadisin kıyamet gününün şedit bir gün olduğunu belirttiğini anlatır.⁷⁸

Ricl ve Kadem (Ayak):

Cennet ve cehennem tartıştığını ve Allah'ın cennet ve cehennemle konuştuğunu bildiren bir hadiste “Allah, ayağını ateşe koyar” ifadesi geçmektedir. Başka bir hadiste de “Cehennem daha yok mu? derken, Allah ateşe ayağını koyunca cehennem şöyle şöyle der....” şeklinde bir ifade geçer. Bu hadisleri zahirine göre anlamamanın mümkün olmadığı açıktır. Kim bir düşmanlığı izâle etmek, fitne ateşini söndürmek isterse o kişi için “Filanca ayağını bu olaya koydu” tabiri kullanılır. Bu çok yaygın bir mecâzî kullanım şeklidir. Başka bir hadiste de “Allah mahlûkatı yaratınca bir ayağını diğerinin üzerine attı” şeklinde bir ifade geçmektedir. Burada da bu ifadenin, bir işi bitirmek (tetmim-i emr) ve tamamlamak mânâsında kullanıldığı açıktır.⁷⁹

5. Allah'a Mekan isnadı

Burada; hadislerde ve Kur'ân'da geçen; sanki Allah, bir şeyin yanında, içinde, üzerinde, üstünde, altında imiş gibi yanlış anlaşılabilir edatlar ve bazı fiillerin Allah için kullanılınca nasıl anlaşılması gerektiğini aktaracağız. Bu hususta yön bildiren tabirleri Râzî şöyle sıralar:

⁷⁸ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 182-183.

⁷⁹ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 186-187.

“İstivâ-i alâ'l-arş (Arş'a yönelmek)”: İstivâ'dan kastedilen mânânın, istikrar olması caiz değildir. Binaenaleyh, “Arş'a istivâ etmek” demek, “Mülk ve melekût işlerini tedbîr etmek, idâre etmek ve yönetmek” demektir.⁸⁰

“Fevkıyye (üstünde)”: Fevkıyye, rütbe ve kudret bildirme mânâlarında kullanılır.⁸¹

“Uluvv (üzerinde)”: Uluvv cihet değil, kudret sebebi mânâsında anlaşılmalıdır.⁸²

“Urûc (yükselmek)”: Urûc, meleklerin veya Allah'ın nimetlerinin urûcu şeklinde anlaşılmalıdır.

“İnzâl-tenzîl (indirmek)”: İnzâl ve tenzîli de mecazî mânâda anlamak gerektiği açıktır. Fiil onu emredene izâfe edilir. Bu mecazî anlatım önceden geçmişti.

“Îlâ sîğası (-e, -a, manasına yön bildiren bir edat)”: Îlâ sîğası ile kullanım; (Rabb'ine bakar), mecazî olarak bakmanın görmeyi ifade ettiği dolayısıyla, sebebin isminin müsebbebe itlakı olarak kullanıldığı sonucu çıkar.

“Fi's-semâi (Semada)”: Burada melekler kastedilmiştir. Onların şanını yüceltmek için böyle denmiştir.⁸³

“Hicâb (örtü)”: Hicâb ifadesinde; görmeden men edilme mânâsını içeren mecazî bir anlatım söz konusudur. Burada müsebbeb yerine sebebin ismi kullanılmıştır.

“Ref (Kaldırmak, yükseltmek)”: Ref, ‘Allah onu kerâmet yurduna ref etti’ mânâsında mecazî bir ifadedir.

⁸⁰ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 202.

⁸¹ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 204.

⁸² Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 206.

⁸³ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 208-209.

“İndiyye (yanında manasında “inde” edatının kullanılması)”: İndiyye, şeref bildirmek (teşrif) için kullanılmıştır.⁸⁴

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki; “Allah Kur’ân-ı Kerîm’i o zaman yaşayan insanların âdet ve konuşma örfüne göre indirmiştir. Tâ ki o insanlar, kendi içlerinden gelen bir Nebî’nin ulaştırdığı Kitab’ın ne dediğini daha iyi anlasınlar...”⁸⁵

6. Diğer İsnadlar

Samed:

İhlâs sûresi nâzil olduğunda Samed kelimesinin mânâsını soran sahabîye Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): “Bütün ihtiyaçlarda kendisine yönelinen Seyyid” cevabını vermiştir. Râzî, Samed lafzını, mecazına hamletmek gerektiğini belirtir. Zira bu ifade, sözlükte kendisinden başka bir şeyin ona gi-remediği şey mânâsındadır ve bu mânânın Allah için sübûtu mümkün değildir. Zira cismin tagayyürü (değişimi), infisâli (ayrılması) ve tebâyünü (ayrı ayrı olması) caiz olsa da Allah Vâcibu’l-vücut’dur, O’nun için bu hususlar söz konusu olamaz.⁸⁶

Nûr:

Bu konuda şu hadis vardır: “Allah’ım! Hamdlerin hepsi Sanadır. Sen semâvât ve arzın nûrusun ...” Allah’ın gözle görülebilen bir nur olduğu sözü doğru değildir. Zaten Allah’ın bir nur olduğu değil, semavat ve arzın nûru olduğu bildirilmektedir. En’âm sûresi 1. âyetinde de O’nun nûru

⁸⁴ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 210.

⁸⁵ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 202.

⁸⁶ Râzî, *Esâsu’t-Takdis*, s. 126.

yarattığı anlaşılmaktadır. Bunun mânâsı şudur: “Semavat ve arz ehlini doğru yola ileten, en güzel ve en kâmil bir sûrette arz ve semâvâtı nurlandıran” mânâsındadır.⁸⁷

7- Sonuç

Fahreddin er-Râzî, kitabını baştan sona sıfatlar problemine özellikle de haberî sıfatlarla alakalı olanlara ayırmış ve bu konuda söz konusu isim ve sıfatları te'vil ederek yorumlamıştır. Râzî, bu yöntemiyle İslâm akaidinin önemli konularından birini oluşturan Cenab-ı Hakk'ın haberî sıfatlarının yorumu hususunda **orta yolu tutmuş**, tevili gereken sıfatları yorumlamış, bazı konulardaki hadislerin sahih olamayabileceğini de belirterek, haberlere temkinli ve ihtiyatlı yaklaşmış ve zât-ı ilâhiyyeyi tenzih etme, dolayısıyla te'vili benimseme görüşüne ağırlık vermiştir.

Hemen hemen islâmî bütün ilimlerde söz sahibi olan büyük alim Fahreddin er-Râzî'nin Allah'ın sıfatları adına telif ettiği “Esâsu't-Takdis” adlı eserinden, Cenab-ı Hakk'a ait sıfatların nasıl anlaşılması gerektiği hususunda pek çok hususu öğrenmiş bulunmaktayız. **İnanan bir mümine düşen ödev**; özellikle Allah'ın sıfatları ile ilgili hadislere temkinli yaklaşmayı bilmesi, hadisi zayıf diye hemen reddetme kolaylığına gitmemesi ve ilk planda akla açık olmayan ifade ve hususları yorumlama adına gayret gösterip akla sus payını verebilmesidir.

⁸⁷ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 129-130.

İKİNCİ BÖLÜM
ALLAH'IN İSİMLERİNİN
MÂNÂLARI

ALLAH'IN İSİMLERİNİN MÂNÂLARI

Giriş

Allah'ın isimlerinin mânâları, böyle bir çalışmanın bir bölümüne sığmayacak kadar geniştir. Biz bu çalışmada Allah'ın isimlerini sadece kaynaklardan ulaşabildiklerimiz ölçüsünde ve ilk akla gelen mânâları ile ele almaya çalıştık.

Allah'ın isimleri arasında birlikte anılması, Allah hakkında beraber kullanılması gereken, tek başına kullanılmaları doğru olmayan isimler vardır. Bunlara **Müzdevice isimler** denir. Kitabımızın bu bölümünde öncelikle 99'luk liste biçiminde rivayet edilmiş bulunan isimleri ele aldık. Her ne kadar **Gazâlî**, “doksan dokuz isim listesinde **aynı** mânâya geldiği zannedilen isimlerin aslında aynı mânâya gelmediğine inanmak gerekir” demiş olsa da, biz, **kelime yapısı itibariyle aynı kökten** gelen isimleri peşi peşine ele almanın, konuyu daha iyi anlamayı netice vereceği kanaatine sahip olduğumuzdan, -mesela el-Aliyy, el-A'lâ ve

el-Müteâl isimlerini- arka arkaya açıklamayı uygun gördük, aynı zamanda benzer mânâya gelen isimler arasındaki mânâ farklılığını da belirtmeye çalıştık. Doksan dokuzluk listede belirtilen isimler bitince, bu liste içinde olmayan fakat Kur'ân'da geçen veya hadislerde zikredilen Allah'ın diğer isimlerini ayrı bir başlık altında incelemeye çalıştık. Allah'ın isimlerine mânâ vermenin, onları açıklamaya çalışmanın zorluğu açık olduğu için, yine bu bölümde de çok değişik kaynaklardan yararlandık. Bu kaynakların bazılarını dipnot şeklinde belirttik, bazılarını da kitabın sonunda bulunan istifade edilen kaynaklar arasına aldık.

Bu bölümde daha çok, Âlûsî, Taberî, Seyyid Kutub, İbn Kesir ve Beydâvî gibi müfessirlerin tefsirlerinden, Kur'ân-ı Kerim'de geçen kelimeleri açıklayan Râgıb el-İsfehânî'nin 'el-Müfredât' isimli eserinden, Allah'ın isim ve sıfatlarının mânâsına açıklayan Beyhaki'nin 'el-Esmâ ve's-Sıfat' adlı eserinden, Râzî'nin "Şerhu'l-Esmâ'l-Hüsna", Kurtubî'nin "Kitabü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâ'llahi'l-Hüsna ve Sıfâtihi", Gazalî'nin "el-Maksadu'l-Esnâ", Veli Ulutürk'ün 'Kur'ân-ı Kerim Allah'ı nasıl Tanıtıyor' isimli kitabından ve İbn Faris'in 'Mucemu Mekayisi'l-Luğa' adlı eserinden yararlandık. Bu yazarların eserlerinin isimlerini her defasında zikretmeyip sadece ilk geçtiği yerlerde belirtip, daha sonra geçtiği yerlerde ise sadece müellifin ismini vermekle yetindik. Bu bölümde geçen âyetlerin yerlerini dipnot biçiminde değil metinde parantez içinde verdik. Âyetlerin meallerinde Suat Yıldırım hocamızın mealinden yararlandık. Ayrıca çoğu kez âyetlerin mealini verirken âyetin sadece konumuza ışık tutacak kısmının mealini vermekle iktifâ ettik.

Şimdi sizleri Allah'ın isimlerinin mânâları adına, çok özet denebilecek bilgilerle baş başa bırakıyoruz:

1- Allah'ın 99 İsmi

Allah

Allah o İlahtır ki Kendisinden başka ilah yoktur. Haydır, kayyûmdur. Kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefa'at etmek kimin haddine? Yarattığı mahlûkların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahlûklar ise O'nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle ulu, öyle büyüktür. (Bakara, 2/255)

*Tutuşturanlar, lûgat kitabını elime,
Bilsin: Allah'tan başka bilmiyorum kelime..
Ne var ki, pazarlığa girişecek ecelle;
Sermayem tek kelime, ALLAH azze ve celle...*

(Necip Fazıl)

Bütün İlahî isimlere ve bütün kemâl sıfatlara sahip olan, varlığı vacip yegane Zât... Kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlık... Görülüp görülmeyen bütün varlıkların yaratıcısı, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan, ilmi, iradesi, kudreti ve görüşü sonsuz olan... Her türlü noksan sıfatlardan uzak, bütün güzel isimlerin, yüce ve ezeli sıfatların sahibi ve her şeyin gerçek mâbudu olan... Varlığı zaruri olan ve bütün övgülere lâyık bulunan zatın ismi... Gerçek mâ-

budun ve tek yaratıcının özel ismi... En yüce varlık, bütün kemâl sıfatları şahsında bulunduran ve her türlü noksan sıfatlardan uzak olan gerçek mabut...

Allah ismi Kur'ân'da **2697** yerde geçmektedir. “Her şey Allah’a bağlı ve her şey Allah’la ayakta durmaktadır. Kâinatın yüzünün nûru ve ziyâsı Allah kelimesidir. “Allah” kelimesinin mevcût olmadığı yerde, bütün ilimler ve maârif; vehim, hayâl ve seraptan ibaret olur ve iki ucu birleşmeyen bir kısım anlaşılmaz, karmakarışık fikir yığınları olarak kalır. Yirminci asırda bütün ilimlerin tıkanması işte bu noktaya dayalıdır. Günümüzde Allah kelimesine dayanmayan bütün ilim ve fenlerin hepsi tıkalıdır ve altlarında bir kısım tereddüt ve şüpheler vardır. İlim adamı bunlara hipotез, nazariye veya başka başka nâmlar takar, mânâsı ve mâhiyeti anlaşılmuş gibi takdime çalışır. Fakat esas itibariyle ne mânâsı ne de mahiyeti anlaşılmıştır.

Kâinatta her şey bir hakikate dayanmakta, her şeyin temelinde bir hakikatin vücudu gerekmektedir. Şu muhteşem kâinatın temelinde de büyük bir hakikat gerekir ki bu kâinat o büyük hakikate dayansın ve mânâsını, tonunu bulmuş olsun. İnsan gibi bir âbide ve şecere-i hilkatın semeresi, bir kısım faraziyelere meselâ, denizlerin dibindeki amiplere, solucanlara, tesadüf rüzgârlarına dayanmaz. Bu âbidenin altında büyük bir hakikat olması lâzımdır ki, o da Allah, Rahmân ve Rahîm kelimeleridir.”⁸⁸

Allah, Mâ'bûd-u bi'l-Hâk ve Maksûd-u bi'l-İstihkâk'tır⁸⁹. Allah bizâtihi mahbûbtur. Kalpler Allah'ı zikirle itminâna

⁸⁸ M. Fethullah Gülen, *Fatiha Üzerine Mûlahazalar*, s. 82.

⁸⁹ Hakkıyla ibadete lâyık olan Allah.

kavuşur. Bütün kırık gönüller Allah'a vardıkları zaman içlerinde sekîne⁹⁰ hasıl olur. Allah en yüksektir, müşriğin şirki (O'na ortak koşması) O'nun izzet ve azâmetine ulaşamaz. Allah Muhtecip'tir yani bu gözlerle O'nu görmek mümkün değildir. O çok muallâdır. Bütün kâinatı idare eden O'dur. Allah'ı gözümüzle göremeyiz; fakat her şeyde âyândan daha âyân olan Allah'ın âsârını⁹¹ görmekteyiz. Ve anlıyoruz ki O, siddet-i zuhûrundan gizlidir.⁹² Bütün kalbi kırıkların melcei, mencei (sığınağı) Allah'tır. Allah mü'min için bir hayret kaynağıdır. Allah hakkında ma'rifetini artıran herkes hayrete dalacaktır. Allah bütün insanların ma'bûdudur. Allah, Allah olduğu için Ma'bûd'dur.⁹³

Allah dediğimiz zaman bütün ilahi isimleri ve sıfatları kastetmiş oluruz ve uluhiyet hakikatı düşüncelerimizi sarar, ondan ubudiyet (kulluk) hakikatına intikal ederiz. Bu kelime ile, bizi ilahi isimlerin en parlak tecellisi ve ilahi sıfatlardan haber veren bir hilkat mucizesi olarak yaratan, her türlü eksik ve noksanlıklardan uzak, bütün kemal, en güzel isim ve sıfatların sahibi ve tek hak mabud olan Rabb'imizi anlarız.

Bu isim, Allah'tan başkasına ne hakikaten ve ne de mecaz olarak verilemez. Diğer isimlerin ise, Allah'tan başkasına isim olarak verilmesinde bir mahzur yoktur. İnsanlara Kadir, Celâl ismini vermek gibi. Yalnız bu isimlerin başına, insanlara izafe edildiklerinde, "kul" mânâsına gelen "abd" kelimesinin ilâvesi güzeldir. Abdülkadir ismi gibi...

⁹⁰ Nefisteki telâşın kesilmesi ile hâsıl olan kalb huzuru ve sükûneti.

⁹¹ Ona işaret eden izleri.

⁹² Büyük kudret sahibi Allah'ın vücudu ve zuhuru; kâinatın vücudundan ve zuhurundan daha açıktır. Nasıl ki güneşe bakıldığında gözler kamaşır, aynen onun gibi Allah da ancak esma ve tecellileri ile bilinebilir.

⁹³ Bkz.: M. Fethullah Gülen, *Fatiha Üzerine Mûlahazalar*, s. 83-84.

Cenab-ı Hakk'ın bu ismi, bundan sonra gelecek bütün isimlerin mânâsını içine alır.⁹⁴

***er-Rahmân, er-Rahîm, Erhamü'r-râhimîn,
Hayru'r-râhimîn, Zû rahme***

*Cehle sorarsan, ilim,
Zehre sorarsan, derman.
Rahmet meçhul kelime,
Bilinmez isim Rahman.*

(Necip Fazıl)

Rahmet kelimesi “rikkat (yufkalık) ve ihsan” mânâsına gelir.⁹⁵ Rahmân ve Rahîm, bu kökten türeyen ve mübalâğa ifade eden iki sıfattır. Genel görüşe göre Rahmân, rahmet kelimesinden türemiştir ve ‘rahmet sahibi’ demektir. O’nun bu hususta benzeri yoktur. Onun için Rahîm kelimesi çoğul olarak da kullanıldığı halde, Rahmân kelimesi böyle değildir. Rahmeti bütün mahlukâtın rızıklarına ve geçim sebeplerine şâildir. Mü’min, kâfir, iyi, kötü herkese yaygındır.”⁹⁶

Rahmet, şefkat etmek, merhamet etmek mânâsında kullanılır. Fiil şekilleri hemen her zaman bu mânâdadır (A’râf, 23; Yusuf, 53; Hûd, 43 vb.). Allah, rahmeti kendi nefesine yazmıştır (En’âm, 12, 54; Mâide, 21,32,45). Rahmet daha ziyade rızık tarafında tecellî eder.

Ulûhiyetin özel ismi olmak üzere çoğunlukla **Rahmân** ismi Kur’ân’da 57 defa geçer. “De ki: “Dua ederken ister

⁹⁴ Allah lafzı ve mânâsı hakkında geniş açıklamalar için kitabın birinci bölümüne bakınız.

⁹⁵ İbn Fâris, *Mu’cemu Makâyisi’l-Luğa*, 2/498, Mısır, 1972

⁹⁶ Beyhakî, *Kitâbu’l-Esmâ ve’s-Sifât*, s. 50, Nşr.: M. Zâhid el-Kevserî, *Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî*, Beyrut, tsz.

“Allah”, ister “Rahman” diye hitab edin. Hangisini dese-
niz, en güzel isimler hep O’nundur! Namazında sesini pek
yükseltme, ama iyice de kısma, ikisinin arası bir yol tut.”
(İsrâ, 17/110).

er-Rahîm ismi Kur’ân’da 114 defa geçmektedir.⁹⁷

Erhamürrahimîn, merhamet edenlerin en merhamet-
lisi demektir. Kur’ân’da dört defa Hz. Musâ, Hz. Yakûb,
Hz. Yusuf, Hz. Eyyûb’un dualarında yer alır (A’râf, 151; Yusuf,
64-92; Enbiyâ, 83). Bundan, bu isimlerle Allah’a yakarılacağını
öğrenmiş oluyoruz.⁹⁸

Hayrurrâhimîn, merhamet edenlerin en hayırlısı de-
mek olan bu isim, iki duada geçmektedir (Mü’minûn, 109-118).

Zû rahme vâsi’a, geniş rahmet sahibi demek olan bu
ismi, sadece En’âm, 147. âyette geçmektedir.

Bu kadar çeşitli ve çok sayıda rahmet isimlerinin Kur’-
ân’da yer alması, oryantalistlerin, Kur’ân’da Allah’ın sade-
ce Cebbâr ve Kahrî olduğu, -haşâ- merhametsiz bir Allah
anlatıldığı, iddialarının ne kadar esassız ve amaçlı olduğu-
nu göstermektedir.

Kâinatı bütünüyle içine alan pek geniş bir merhamet
müşâhade edilmektedir. Bu merhamet, hikmet, inayet, ni-
met verme gibi çok sıfatları içine alır. Bu sıfatlar bir Rah-
mân ve Rahîm’in varlığını gerekli kılar.⁹⁹

Şu halde, bütün kâinat Cenab-ı Hakk’ın bu rahmet
isimlerinin bir tecellî sergisidir, denilebilir.

⁹⁷ Bkz.: M. Fuad Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l-Müfehres Li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 307
vd., Beyrut, tsz.

⁹⁸ İsm-i tafdil ile kullanılmaları hususunda bkz.: Bediüzzaman, *Sözler*, s. 564.

⁹⁹ Bediüzzaman, *Mesnevî*, s. 48.

“**Acz, fakr, şefkat, tefekkür**” yolu olarak tarif edilen iman ve Kur’ân hizmetinin dört rüknünden biri şefkattir. Şefkat de insanı “**Rahîm ismine ulaştıran**” en büyük bir vesiledir. “Şefkat-i insaniye, merhamet-i Rabbaniyenin bir cilvesi olduğundan, elbette rahmetin derecesinden aşmamak ve Rahmeten li’l-Âlemîn olan Zâtın (sallallahu aleyhi ve sellem) mertebe-i şefkatinden taşmamak gerektir.”¹⁰⁰

Rahman ve Rahim isimlerinin karşılaştırılması

Her iki isim de rahmet kökünden gelmekte ve Allah’ın merhâmetini ifade etmektedir. Fakat birinin daha geniş mânâdaki merhametine karşılık, diğèrinin hususi merhameti vardır. İnce bir ifade tarzıyla; Rahmân Vâhidîyet’in, Rahîm ise Ehâdîyet’in tecellisidir.

“Rahmân” kelimesi ezele, “Rahîm” kelimesi ise lâyezâle (zeval bulmayan, yok olmayan bir yöne) bakar. Allah, Rahmân isminin ruhundaki merhameti ve o merhametin taalluku ile kâinatı yoktan var etmiştir. Sistemler, insanlar, ağaçlar, kuşlar ve her şey Rahmân ismiyle var olmuştur. Bütün mevcudâtta, Rahmân isminin cilveleri görülür. Bu geniş umumi ve şumüllü rahmet bütün kâinatı içine almış ve Rahmâniyet bütün kâinatı kaplamıştır.

Her şey, bu Rahmâniyetin cebrîliği altında, isteyerek veya istemeyerek Allah’ın emirlerine itaât etmektedir. Rahmân’da cebrîlik vardır. Allah kâinatı yaratırken kâinata, bizi yaratırken bize, kuşu, ağacı, taşı yaratırken de onlara sormamıştır. İşte bu cebrîlik, Allah’ın Vâhidîyetinin gereğidir. Mâlikü’l-Mülk O’dur. Mülkünde istediği gibi tasarruf

¹⁰⁰ *Tarihçe-i Hayat, Kastamonu Hayatı.*

eder. Ve kimse O'na müdahale edemez. Meseleyi sadece ezele bakan ve Allah'ın zâtına isim olan Rahmân açısından mütâlâa edecek olursak; küfür-iman, adalet-zulüm, hakka-niyet-haksızlık, güzellik-çirkinlik, iyi-kötü her şey birbirine karışır. Bu durumda irâde mevzubahis olamaz. Böylece de insan, diğer varlıklar gibi, ne kötülüklerinden mes'ûl olur, ne de iyiliklerinden dolayı mükâfata erer. O da bir ağaç, bir taş ve dört ayaklı bir canlı gibi, fitratın sınırları içinde yaşar, bazı isimlere âyine (ayna) olur ve göçer gider. Eğer kâinata sadece Allah kelimesinden sonra Rahmân'ın tecellisi hükümfermâ olsaydı, durum bu merkezde olacaktı. Ancak Allah murad buyurdu ve insanlarda irâdeyi yarattı; irâdesini iyiye kullananları mükâfatlandırma, kötüye kullananları cezalandırma hikmetiyle, Rahîmiyeti ile de tecelli etti. Böylece insana esfel-i sâfilinden a'lâ-yı illiyyîne (en aşağı yerlerden en üst mertebelere) kadar, ya aşağıların aşağısına düşme veya yüceliklerin yüceliğine çıkma imkânını bahşetmiş oldu.

Kuş kanat çırpıp yavrularının başında dönüyor, ağaçlar boy salıp büyüyor, sular çağlayıp akıyor, otlar yeşerip ağaçlar meyve veriyor ve bir hayvan olan anne, yavrusuna karşı hanîn ve şefik olarak davranıyorsa; bütün bunlar Rahmân'ın cilveleridir. Ancak, bunlarda irâde yoktur ve bu varlıklar Rahmân'ın kendilerine talim ve takdir ettiği sınırlar içerisinde yaşamak mecburiyetindedirler.

Bir de iradeye bakan Cenâb-ı Hakk'ın husûsî rahmet tecellisi vardır ki onu da bize "Rahim" kelimesi ifade etmektedir. Demek oluyor ki, Rahmân olmasaydı, biz vücuda gelemeyecektik. Kâinat ve bütün mevcûdat yok olacaktı.

Şayet Rahim olmasaydı irâdemizi kullanamayacak ve Cenâb-ı Hakk'ın sanatının inceliklerini idrâk edemeyecektik.

Rahmân, kâinatı büyük bir kitap gibi gözümüzün önüne serdi. Rahîm, bize o kitabı okuma ve okuduğumuz o kitap-tan alacağımız hüzmeleri kalbimizde iman haline getirme iradesini verdi: Ve yine Rahîm, kâinatın sırlarını aşma, es-mânın sahiline yanaşma, sıfatların keyfiyet ve ahvâlini kur-calama ve Zât-ı Bârî'yi düşünmemizi mümkün kıldı.¹⁰¹

Bunların haricinde bu iki isim arasında başka farklar da bulunmaktadır. Arapça'da olduğu gibi Kur'ân'da da er-Rahmân insanlar hakkında hiç kullanılmamıştır, sırf Allah'ın sıfatı olmuştur. Rahîm ise bir âyette (Tevbe, 128) Efendimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) tavsif etmiştir.¹⁰²

el-Melik, Mâlikü yevmid-dîn, Mâlikü'l-Mülk

Bütün kainatın tek sahibi, mülk ve hâkimiyetin gerçek sahibi, mülkünde ortağı bulunmayan, mülkü, saltanatı, kâinat üzerinde tedbir ve idaresi her zaman dâim olan, mülk ve saltanatında hiçbir şeyi kendisine ortak etmeyen...

Mâlikü yevmid-dîn, din gününün sahibi demektir. Melik Mâlik'ten daha geniş bir anlam içerir. Her melik mâlikdir, halbuki her mâlik melik değildir.¹⁰³

Mülk, tasarruf edilen şeyi idare ile tutmak demektir. Melik, insanlar içerisinde emir ve nehiy ile tasarruf eden

¹⁰¹ M. Fethullah Gülen, *Fatiha Üzerine Mûlahazalar*, s. 91-93.

¹⁰² Bkz.: Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/126-134, Nşr.: A. M. Şâkir, Mısır, 1955; Alûsî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, 1/58-63, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

¹⁰³ Taberî, 1/148-150.

kimseye denir.¹⁰⁴ Şuurlu varlıkların idaresine mahsustur. Bundan dolayı “insanların meliki” denir, “eşyanın meliki” denmez.¹⁰⁵ Bu kelimenin kökü olan mülk, bir şeyde kuvvet ve sıhhati de ifade eder. Kuvvetli ve sağlam olduğundan melik ismi bu mânâdan alınmıştır.¹⁰⁶

Mâlikü yevmid-dîn bir âyette geçer (Fatıha, 1/2). Din gününün sahibi, cezâ gününün mâliki, herkesin amelinin karşılığının göreceği günün mâlik ve hâkimidir, o günde cereyan edecek işlerin tek mutasarrıfı¹⁰⁷ demektir. Melik lafzını daha geniş mânâlı bulanlar da vardır.¹⁰⁸ O gün bütün melikler, mâlikler yok olacak, sadece Melik ve Mâlik olan Allah hükümünü yürütecektir.

Mâlikü'l-mülk, mülkün yani hükümranlığın sahibi demektir. Dünya ve ahiretin mülkü yalnız kendisine ait olandır.¹⁰⁹ Yalnız bir âyette geçer. “*De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarırsın. Her türlü hayır yalnız Senin elindedir. Sen elbette her şeye kadırsın.”* (Â-i İmrân, 3/26). Bu sıfat böyle bir âyette geçmekle birlikte, “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır” tarzındaki âyetler, Kur’ân’ın başından sonuna kadar geçip bu mânâyı anlatmaktadır (Hadîd, 2; Necm, 31; Câsiye, 27; Furkân, 2;

¹⁰⁴ Alûsî, 28/63.

¹⁰⁵ Râgıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur’ân*, s. 472, Nşr.: Muhammed Seyyid el-Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.

¹⁰⁶ İbn Fâris, 5/351 vd.

¹⁰⁷ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 1/8, el-Halebî, (Celaleyn ile birlikte) Mısır, 1968; Suyûtî, *Celaleyn*, 1/8, (Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil ile birlikte), el-Halebî, Mısır, 1968.

¹⁰⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 1/24, Beyrut, 1969; Taberî, 1/148-150.

¹⁰⁹ Taberî, 6/299.

Nûr, 42 vb.). “Göklerin ve yerin melekûtu” iki âyette (Mü'minûn, 88; A'raf, 185), “Her şeyin melekûtu” yine iki âyette (En'âm, 75; Yâsîn, 83) geçer. Melekût mübalağa ifade eden bir masdardır ki Allah'ın mülkine mahsustur.¹¹⁰

Melik, “hükümdâr” manasına da gelir. Kur'ân'da, **Meliku'n-nâs**, bütün insanların hükümdârı (Nâs, 2); **el-Melikü'l-Hakk**, “hakk Melik” (Tâhâ, 114; Mü'minûn, 116); **el-Melikü'l-Kuddûs**, “mukaddes Hükümdâr” (Haşr, 23; Cum'a, 1) şekilleri geçer.

Melik kelimesi, mübalağa ve sübut ifade eden sıfat-ı müşebbehe kipiyle ifâde edilmiştir. Bir âyette Allah'ı tavsif eder. “*Son derece kuvvetli o Hükümdarın, hak ve dürüstlük meclisinde yerlerini alırlar.*” (Kamer, 54/55).

İnsanların dünya hayatında en büyük rütbe olarak tanıdıkları şeyin hükümdârlık rütbesi olduğunu düşünürsek, Allah'ın kendi zatını, gerçek hükümdar, padişah olarak tanıtmasının ne kadar mühim bir husus olduğunu anlarız. Hakîkî hükümdarlık O'na mahsustur. Çünkü yaratan, öldüren, dirilten, istediği gibi tasarruf eden mülk sahibi O'dur. İnsanların hükümdarlığı mecazîdir.¹¹¹ Ortaksız mülkün sahibi, dilediğine, bu dünyada emaneten, geçici bir hükümdarlık verir. Dünya hükümdarları, bu emaneti, hakîkî sahibinin rızasının tersine kullanmamalıdır; çünkü âhirette asıl sahibine hesabını vereceklerdir.¹¹² O halde insanlar dünyada da geçici hükümdarları değil, ezeli ve ebedi hükümdarı büyük tanımalıdırlar.

¹¹⁰ Râgıb, s. 473; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, 12/381 vd., Kahire, tsz.

¹¹¹ Alûsî, 3/113

¹¹² Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Gölgesinde*, 3/156, trc. İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, Hikmet Yayınevi, İstanbul, tsz.

Bu isim, dünya makamlarının en büyüğü bile olsa hükümdarlığı gözlerde fazla büyütmemeyi, bunların geçici birer mazhariyet olduğunu, hakîkî hükümdarın daima payidar olan Allah olduğu gerçeğini zihinlere yerleştirir. Böylece Kur'ân, şirkin insanlara bir giriş kapısını daha kapatmış olmaktadır.

el-Kuddûs

Her türlü kusurun, hatanın ve acizliğin ötesinde, son derece münezzeh ve pâk olan. Hatâdan, gafletten, aczden ve her türlü eksiklikten çok uzak ve pek temiz...

Bu kelimenin kökü olan kds, temizliğe delâlet eder. Kud-dûs da bu mânâdandır. Çünkü Allah zıt, denk, eş ve çocuktan münezzehtir.¹¹³ Kuddûs, bir mübalağa kipidir. Yani Allah, faziletler ve güzelliklerle övülendir.¹¹⁴ Noksanlığı gerektiren şeylerden son derece münezzeh olandır.¹¹⁵ “Gayet mukaddes, her şüpheden uzak, her vasfında çok mükemmel sınırlamaya ve tasvire sığmaz, hiç bir leke kabul etmez, pampak olan”¹¹⁶ demektir. Azamet, izzet, kibriyâ gibi buna yakın mefhumlar da bulunmaktadır. el-Kuddûs ismi iki âyette geçer (Haşr, 23; Cum'a, 1).

Üstad Hazretleri 30. Lema'da, Esmâ-i Hüsnâ'dan Ferd, Hayy, Kayyum, Hakem, Adl ve Kuddûs'ü anlatırken, Kuddûs ile alakalı olarak “bir İsm-i Âzam veyahut İsm-i Âzam'ın altı nurundan bir nuru” demiştir. Kuddûs, zatına

¹¹³ İbn Fâris, 5/63 vd.

¹¹⁴ Beyhakî, s. 38.

¹¹⁵ Alûsî, 28/63.

¹¹⁶ Elmahlî Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4871 vd., Eser Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1959.

yakışmayan her şeyden münezzehtir bulunduğu gibi, ‘bütün güzel vasıflara sahip, kemâl, fazilet ve güzellik sıfatlarını kendisinde toplayan Zat’ demektir.

Kuddûs, **Cenâb-ı Hakk’a bakan yanıyla**, Zat-ı Uluhiyet’in münezzehtiyetine delâlet eden; kendisinde kusur sayılabilecek hiçbir şey olmadığı gibi, en mükemmel sıfatların da sahibi bulunan münezzehtir, mukaddes ve muallâ Zat’ı gösteren bir isimdir. O öyle bir Rabb’dir ki, O’nu bilerseniz, mutlaka seversiniz; O’nu sevince vuslat arzusuyula yanıp tutuşursunuz; O’nu bir de görseniz, artık kat’iyen O’ndan ayrılamazsınız.

Aliyyu’l Kârî’nin ifadesiyle “Mü’minler keyfiyetsiz, idraksiz, ihatasız ve misalsiz olarak, her türlü tarifi üstünde “bî kem u keyf” O’nu müşahade edeceklerdir. O’nu görünce, artık Cennet’te olduklarını ve Cennet nimetlerini de unutacaklardır. Yazık o inanmayanlara, onlar öyle büyük hüsrân içindedirler ki, mü’minler Cenâb-ı Hakk’ın cemalîyle sermest olarak Cennet nimetlerini bile unutturken, onlar pişmanlık ve hasretle vurunup dövüneceklerdir.”

Evet, “Cenâb-ı Hakk’ın cemalini görenler Cennet nimetlerini dahi unuturlar. Zira, yine Üstad’ın ifadeleri içinde, dünyanın binlerce sene mes’ûdâne hayatı, Cennetin bir saatinde denk gelmez. Cennetin de binlerce sene mes’ûdâne hayatı, Cenâb-ı Hakk’ın Cemâlî’ni bir dakika görmeye karşılık olamaz. Hele bir de, O’nun bizzat “Ben sizden hoşnutum!” demesi vardır ki, o, hiçbir nimetle kıyas edilemez.

Cennet’teki o büyük mazhariyet bir yana, daha dünyadayken o hakikate birazcık aşına olan aşıklar bile âde-

ta O'ndan başka hiçbir şeyi görmezler. Gözlerini o ufka diktikleri için dünyanın bütün güzellikleri önlerine serilse de mâsivâya nazar etmezler. İşte, Kuddûs ismi; görüldüğü zaman insanları kendine aşık eden, “Ey Cânan” dedirtip ardından koşturan böyle bir güzelliğe, böyle bir mukadde- siyete, böyle bir münezzehiyete ve hakikî matlub, hakikî maksud ve hakikî mahbuba işaret etmektedir.

Allah'ın bu ismi, Zâtına ait bir kısım hususiyetleri ge- rektirir. Bu da Kuddûs isminde mukaddes, pâk, arızasız, arı-duru mânâlarını ihtiva eder. Şimdi Kuddûs ismi Zât-ı Uluhiyet'e taalluk eden yanı itibariyle ve Kur'ân-ı Kerim'in bize verdiği çerçevede Zât-ı Uluhiyet mülâhazasına yakış- mayan bütün şeylerden münezzehtir demektir. İbrahim Hakkı, manzûm olarak şöyle der:

*Bulunmaz Rabb'imın zıddı ve niddi, misli âlemde,
Ve sûretten münezzehtir, mukaddestir Taâlallah.
Şerîki yok, berîdir doğmadan, doğurmadan ancak,
Ehaddir: küf'ü yok, “İhlâs” içinde zikreder Allah.
Ne cism u ne arazdır; ne mütehayyiz, ne cevherdir;
Yemez içmez, zaman geçmez, berîdir cümleden Allah.
Tebeddûlden, tağayyürden; dahi elvân u eşkâlden,
Muhakkak Ol müberrâdır, budur selbî Sifâtullah.*

O halde Kuddûs dendiği zaman Allah kutsaldır, Allah mukaddestir, Allah beşerî ve mahlukata ait ârızalardan münezzehtir şeklinde anlamak lazımdır.

Ayrıca, **ef'al aleminde** de Kuddûs isminin tecellileri var- dır. Yerde ve gökteki bütün nezahet, temizlik, mükemmel dizayn, tertip ve düzen bu ismin birer tecellîsidir. Meseleye

Bediüzzaman hazretleri gibi yaklaşacak olursak; bu kâinat sürekli çalışan büyük bir fabrika ve her vakit dolup boşalan bir misafirhanedir. Aslında, böyle işlek fabrikalar ve misafirhaneler çer-çöple, enkazla, süprüntülerle çok çabuk kirlenir. Eğer dikkatle bakılmazsa ve süpürülüp temizlenmezse, içinde durulmaz hale gelir. Halbuki bu kâinat fabrikası ve yeryüzü misafirhanesi, çok işlek olmasına rağmen, o derece parlak, temiz ve naziftir, o kadar kirsiz ve bulaşıksızdır ki, adeta onda hiçbir lüzumsuz şey, işe yaramaz bir madde ve bir kir bulunmaz. Demek ki, bu fabrikaya ve misafirhaneye bakan Zât, onu küçük bir oda gibi süpürtüyor, temizliyor, tanzim ve tanzif ediyor. Zahiren çok iç bulandırıcı şeyler bulunması gerektiği halde öyle olmuyor; eko-sistemde akılları hayrette bırakan bir mükemmeliyet görülüyor. İnsanların kirleteceği ve berbat edeceği ana kadar tabiatın her sayfası seyretmeye doyulmaz bir güzelliğe bürünüyor. Dağı-tepesi, ovası-obası, ırmağı-deresiyle bütün yeryüzü adeta bir güzellikler meşheri gibi önümüzde arz-ı endam ediyor. İşte, bütün bu temizlik ve güzellikler, Kuddûs isminin ef'al alemindeki tecellilerinden kaynaklanıyor.¹¹⁷

Evet, ef'âl alemine taalluk eden cihetiyle Kuddûs ismi yeryüzünde, kâinatta, mahiyet-i insaniyede nezahete, nezafete vesiledir, ona sebep olan bir isimdir. Yeryüzünde şu kadar hayvanat ölüyor, fakat ism-i Kuddûs'ün bir cilvesi olarak yeryüzü hiç levsiyatla kirlenmiyor. Adeta bir kısım sıhhiye memurları gibi kurtlar, karıncalar hisselerine düşen temizliği yapıyorlar. Canavarlar lâşeleri temizliyor, hastalıklı hayvanları başka hayvanlar parçalıyor, yiyor. Böylece

¹¹⁷ Herkul.org, 06.06.2005

ekosistemdeki denge ve nezafet korunuyor. Gerçekten insanların kirleten elleri meseleye karışmasa Amazon, Mississippi, Nil, Tuna temiz akıyor.

Veya insan mahiyetine bakan yanı ile göz kapaklarının açılıp kapanmasıyla göz temizleniyor, burnun içindeki kıllarla burun temiz tutuluyor, insan genzine olumsuz şeyler gitmiyor, ağzın kapanmasıyla ağzın içine bir şey kaçmıyor vs. Demek her şey lisan-ı hâliyle “*Ennezâfetü mine'l-ıman – Temizlik imandandır.*” diyor ve Kuddûs ismini gösteriyor.¹¹⁸

es-Selâm

Kullarını selamete çıkararak; selâmet, emniyet ve bütün korkulardan emin olmanın ancak kendisinden geldiği ve kaynaklandığı Zat...

Allah'ın vasfı olarak es-Selâm, “kullar için söz konusu olan ayıp, noksanlık ve fenâdan sâlim ve uzak olan” demektir.¹¹⁹ Bazıları da “mahlûklarını zulmünden kurtarandır” der.¹²⁰ Şu hadis-i şerif ikisini de ifade etse gerekir: “Allahümme ente's-Selâmu ve minke's-Selâm”,¹²¹ yani “Allah'ım Sen'in Selâm ve selâmet de Sen'dendir” Bu iki mânâyı birleştirerek şöyle diyebiliriz: “Cenab-ı Hak, Kendisi, her türlü eksikliklerden sâlim olduğu gibi, yaratıklarına da selâmet verendir.”

Kur'ân'da çeşitli fiil ve isim şekli kullanılan bu madde-den Allah'ın ismi olarak es-Selâm, bir âyette geçmektedir. “O ... Selâm'dır, Mü'mindir, Müheymindir ...” (Haşr, 59/23).

¹¹⁸ Herkul.org, 'Kırık Testi', 24.08.2004.

¹¹⁹ İbn Fâris, 3/90; Râğb, s. 239.

¹²⁰ Taberî, 28/54.

¹²¹ Müslim, Mesacid, 135-136.

el-Mü'min

Kullarını dünyada her türlü tehlike ve korkulardan, kıyamet gününde de haksız yere yakalanmadan ve azaptan emin kılan, kullarını iman şerefiyle şerefliendiren, gönüllerde iman ışığı uyandıran, kullarına emniyet veren, kendine sığınanı emin kılan...

İmân kelimesiyle aynı kökten olan bu ifade iki mânâyâ gelir. Tasdik eden yahut emîn kılan, güven veren demektir. Bu iki mânâyâ göre de açıklanmıştır. İbn Fâris, “kuluna va'd ettiği sevapta sâdik olan, evliyâsını azaptan emin kıлып, onlara zulmetmeyendir” der.¹²² Halîmî'ye göre: “Tasdik eden” demektir. Çünkü O, vaat edince sözünde durur. Aynı zamanda bu isim, Adalet ve rahmetini kullarına tanıtmayıyla, onları yahut evliyâsını zulümden emin kılan mânâsına da gelir.¹²³ “Kendini tevhid eden” mânâsına da geleceğini söylemişlerdir. Çünkü “Allah'tan başka tanrı bulunmadığına şahid bizzat Allah'tır ...” (Âl-i İmrân, 3/18) buyurulmuştur.¹²⁴

Bu maddenin fiili de ismi de Allah hakkında Kur'ân'da birer defa geçer (Fil, 105/4; Haşr, 59/23).

el-Müheymin

Kullarını ve bütün varlığı koruyup yaptıklarını gözeten, koruyan, karşılığını eksiksiz veren...

Cenâb-ı Hakk'ın bu ismi hakkında da çeşitli mânâlar verilmiştir. Bu isme, Allah'ın Şehîd, Rakîb, Hâfız gibi isim-

¹²² İbn Fâris, 1/125.

¹²³ Beyhakî, s. 63.

¹²⁴ Beyhakî, s. 63.

lerinin mânâlarını verenler olduğu gibi, Emin mânâsını verenler de vardır. Halîmî, “Hesap gününde itaat ehlinin amelinden birşey eksiltmeden sevaplarını verendir” der.¹²⁵ Netice olarak, “İnsanların yaptıklarını gözeten”,¹²⁶ mânâsı yoğunluk kazanmaktadır. İbn Fâris, “Müheymin, şâhidir” der.¹²⁷

Kur’ân’da iki defa geçen Müheymin, Mâide suresinin 48. âyetinde Kur’ân’ı tavsif eder. Bir âyette de Allah’ı tavsif eder (Haşr, 59/20).

el-Azîz

En üstün ve şanı en yüce, kendisine üstün gelinmeyen, mağlup olması mümkün olmayan, izzet sahibi, yüce, büyük, her şeye gâlip olan, mağlûp edilmesi imkânsız olan, ender, ulaşılması güç olan...

“Hem sen Aziz’sin, izzet ve azamet sahibisin! Biz zilletimize bakıyoruz, üstümüzde bir izzet cilveleri var. Demek senin izzetinin ayinesiyiz.” (Bediüzzaman)

İzzet kökünden türeyen bu isim, şiddet, kuvvet, galebe, kahr vb. mânâlara delâlet eder. Azîz, kahreden kahredilemeyen demektir. Hattâbî, “yenilemeyen kudret sahibi” der.¹²⁸ Taberî, “irade ettiği hiç bir şey kendisine mümtenî olmayan, cezalandıracağı ve intikam alacağı hiç bir kimse- nin, Kendisinin elinden kurtulamadığı” diye tarif eder.¹²⁹

¹²⁵ Alûsî, 5/98.

¹²⁶ Taberî, 28/55.

¹²⁷ İbn Fâris, 6/63.

¹²⁸ Beyhakî, s. 33 vd.

¹²⁹ Taberî, 3/88; 4/271; 5/511.

Bu sıfat Kur'ân'da doksana yakın yerde Allah'ı tavsif eder. Allah'ın mutlak kudret ve üstünlüğünü belirten muhtevalarda yer alır. Fakat hiç bir yerde tek başına zikredilmemiş; daima Esmâ-ı Hüsnâ'dan diğer bir isimle beraber vârid olmuştur. En çok "Azîz, Hakîm" terkiibiyle (tamlamasıyla) gelir (Toplam 47 defa). Ayrıca esmâ-i hüsnâdan Rahîm, Alîm, Kaviyy, Zu'n-tikâm, Gaffâr, Hamîd, Gafûr, Muktedir isimleriyle beraber kullanılmıştır.¹³⁰ Bu birleşik isimler bazen birbirini destekler, bazen dengeler, bazen de âyetin muhtevasını özetler.

İzzet, şeref mânâsına da gelir. "Kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamiyle Allah'ındır. Güzel ve temiz sözler O'na yükselir. Amel-i salihî, güzel ve makbul işi de Allah yüksektir. Kötü işleri gizlice tasarlayıp kuranlara şiddetli azap vardır. Onların kurdukları bütün tuzaklar mahvolur." (Fâtır, 35/10). "O inkârcıların sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün izzet ve üstünlük Allah'ındır. O her şeyi hakkıyla işitir ve bilir." (Yûnus, 10/65) âyetlerinde belirtildiği gibi...¹³¹

Aziz iken Hakk'ın dergâhında zelil olalım ki, zelil olduğumuzda O'nun lütfuyla yine izzete kavuşalım.

el-Cebbâr

İstedliğini mutlaka yapan ve yaptıran, büyüklük, azamet ve kudret sahibi... Her şeye boyun eğdiren... Kırılanları onaran, eksiklikleri tamamlayan, dilediğini zorla yaptırmaya muktedir olan, kendisine erişilmez, el uzatılmaz, azametli, büyük, yüce...

¹³⁰ M. Fuad Abdülbâkî, s. 459-461.

¹³¹ Veli Ulutürk, Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, s. 160-161.

Cebr, sözlükte, bir çeşit zorlama ile bir şeyi düzeltmek demektir. Bazen sadece düzeltmek, bazen de sadece zorlamak mânâsına gelir.¹³² Cebbâr bu masdardan mübalâğa ifade eder. Allah'ın ismi olarak, yaratıklarını istediği emir ve nehyine zorlayan, yaratıkları ihtiyaç yerlerine sevkeden, onların geçim ve rızık sebeplerine yetişen demektir.¹³³

İnsan hakkında, hep zulümkâr, zorba muhtevasında geçer ve makbul olmayan bir sıfattır. Bu isme, Allah'ın sıfatı olarak “yaratıklarını istediği yöne mecbur eden Kâhir”¹³⁴ mânâsı da verilmiştir. Ulaşılamayan, fiilinde yarışılmayan, men edilemeyen, kısıtlanamayan mânâları da ilave edilir.¹³⁵ Allah, yaratıkları iradesine mecbur eden, karşı gelinmez ceberût sahibidir.¹³⁶

Yalnız bir âyette Allah'ın ismi olarak geçmektedir. (Haşr, 59/23)

el-Hâlık, el-Hallâk

Her şeyin varlığını ve hayatını tayin edip yaratan, bütün varlığı halleri ve hâdiseleri tayin ve tespit eden, yoktan var eden yaratıcı...

Yaratma ile ilgili fiiller konusunda hlk (yaratma) masdarından türeyen bu isim, “yaratıcı” demektir. Hallâk ise, Hâlık'ın mübalağa, devamlılık, tekrar ifade eden şeklidir ve “devamlı olarak mükemmel bir şekilde yaratan” mânâsına gelir.

Hâlık vasfı Kur'ân-ı Kerim'de çoğu defa, **Hâlıkü külli**

¹³² Râgıb, s. 85.

¹³³ Beyhakî, s. 31.

¹³⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzil*, 4/87, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.

¹³⁵ İbn Fâris, 1/501.

¹³⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, 7/4873.

şey; her şeyin yaratıcısı, şeklinde geçer. (En'âm, 6/102; Ra'd, 13/16, Zümer, 39/62; Mü'min, 40/62).

Vâkıa sûresinin, 59.; Tur sûresinin de 35. âyetlerinde **el-Hâlıkun** şeklinde azamet bildiren çoğul şekliyle gelmiştir. el-Hallâk ismi ise, el-Hâllâku'l-Alîm şeklinde Hicr sûresi 86. ve Yâsin sûresinin 81. âyetlerinde geçer.

Ahsenu'l-Hâlıkîn, “Hâlıkîyet mertebelerinin en ahse-ninde olan”, “Merâtib-i Hâlıkîyetin en güzel, en müntehâ mertebesinde bir Hâlık-ı Zülcelâl”, “Her şeyi, her şeye lâıyk bir tarzda, en güzel bir mertebede yaratan Hâlık”¹³⁷ mânâ-larına gelen bu tamlama Mü'minûn sûresi, 14. ve Sâffât sûresinin 125. âyetlerinde geçmektedir. Bu vasıf “takdir ve tasvir edenlerin en mükemmeli” “yaratıcıların en güzeli”, mukayese düşünölmeksizin “mutlak ve mükemmel yaratıcı” mânâlarında açıklanmıştır.¹³⁸

el-Bâri'

Her şeyi, önceden bir örneği olmaksızın, kendi içinde uygun bir halde yaratan. Eşyayı ve her şeyin vücudunu birbirine uygun hâlde var eden...

Dalâletin kör gözü hiç bakmıyor ki göğe.

Âlemden ibret alıp veda etsin körlüğe!...

(Mehmet Akif)

Allah, “bir misali olmaksızın varlıkları icâd edendir”,¹³⁹ “inşâ edendir.” Bu sıfat varlıklara kalıp veren mânâsına da

¹³⁷ Bediüzzaman, Sözlür, s. 564.

¹³⁸ Bkz.: Râğıb, s. 157; Elmalılı Hamdi Yazır, 5/3436; İbn Kayyim, Şifâu'l-Alîl, s. 279, Kahire, 1975.

¹³⁹ İbn Manzûr, BR maddesi; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, 1/44, Beyrut, 1966.

gelir.¹⁴⁰ Bârî ismi Kur'ân'da üç yerde geçer. İki İsrailoğulları hakkında Bari'ikum (yaratıcınız) şeklindedir.¹⁴¹

“Allah o gerçek İlahtır ki Hâlık'tır, Bârî'dir, Musavvir'dir. Hâsılı, en güzel isimler ve vasıflar O'nundur...” (Haşr, 59/24) âyetindeki üç vasfın muktezaları arasında bir derecelenme düşünülebilir. Bu madde daha ziyade Allah'ın canlıları yaratması ve onları düzgünleştirip denkleştirmesi mânâsını ihsâs etmektedir. (Beyyine, 6-7; Bakara, 2/54)

el-Musavvir

Yaratığı mahlûklara istediği sûret, şekil ve sıfatı veren. Her şeye bir özellik veren, her şekli diğerinden farklı kılan, yaratıklarını istediği sıfat ve seçtiği surette yaratan...

Tasvîr kökünden gelen bu isim Allah hakkında kullanıldığında “mahluklarını istediği sıfat ve seçtiği surette yaratan”¹⁴² demektir. Suret hem maddî hem manevî olur. “Allah o yüce Zattır ki sizin için yeryüzünü yerleşme yeri, göğü de kubbeli bir çatı yapmış, size sûret verip sûretlerinizi de güzel kılmış ve sizi helâl hoş nimetlerle rızıklandırmıştır...” (Mü'min, 40/64) âyetinde suretin her iki şekline de işaret vardır.¹⁴³ Râzi, bu ismin, “Zâtları kendine has suretlerde ve terkiplerde terkib eden” mânâsına geldiğini söyler.¹⁴⁴

el-Musavvir ismi, yalnız bir âyette mutlak manâda Allah'ı tasvir eder. “O Hâlık, Bârî, Musavvir Allah'tır ...” (Haşr, 59/24).

¹⁴⁰ Beyhakî, s. 24.

¹⁴¹ Ebû Hilal el-Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, s. 113, Kahire, 1353.

¹⁴² İbn Kesîr, 4/344.

¹⁴³ Râğıb, s. 289.

¹⁴⁴ Râzî, *Esâsu't-Takdis*, s. 114.

*Ey musavvir yâr, timsâline sûret vermedün,
Zülf ü ruh çekdün velî tâb u terâvet vermedün.*

Fuzulî

*Yön yön sarılmışım ne yana baksam;
Sarılan olur da saran olmaz mı?
Kim bu yüzü çizen sanatkâr ressam;
Geçip de aynaya, soran olmaz mı?*

*Bir parçacığım ben, bütüne hasret;
Zaman döne dursun, o güne hasret;
Ruhumsa zamanın üstüne hasret;
Ebediyet boyu bir ân... Olmaz mı?*

Necip Fazıl

el-Gaffâr, el-Gafûr, el-Gâfir

*Kullarının günahlarını daima ve çok çok bağışlayan.
Mağfireti, bağışlaması pek çok olan, kulların günahlarını
affetmekle örten, tekrar tekrar affeden...*

Mağfiret setr yani örtmek¹⁴⁵ demektir. Gafûr ve Gaf-fâr, “kullarının günahlarını affetmekle örtendir”.¹⁴⁶ Gaz-zâlî bunlar hakkında şu farkı belirtir: “**el-Gâfir**, mağfiret fiilinin yalnız aslına; **el-Gâfûr**, günahlarının çokluğu nispetinde mağfiretinin de çok olduğuna delâlet eder. Hatta günahların sadece bir çeşidini bağışlayana Gafûr denilemez. **el-Gaffâr** ise, günahları tekrar tekrar, çokça bağışlayan demektir. Öyle ki bütün günahları bir tek defada

¹⁴⁵ İbn Fâris, 4/385.

¹⁴⁶ Taberî, 4/139.

mağfiret eden, fakat defalarca günaha dönen insanı ba-
ğışlamayan, Gaffâr ismine müstehak olmaz.”¹⁴⁷

el-Gafûr ismi Kur’ân’da 91 defa geçer. İki âyette tek ba-
şına gelmiştir (Kehf, 18/58; İsrâ, 17/25). Bu isim daha çok esmâ-yı
hüsna’dan Vedûd, Azîz, Şekûr, Afuvv ve Halîm isimleriyle
beraber zikredilir. En çok Rahîm ismiyle beraber geçmek-
tedir.¹⁴⁸ Bu bitişmelerde bazen derecelenme (Gafûr-Rahîm, Ga-
fûr-Şekûr, Gafûr-Vedûd), bazen dengelenme (Azîz-Gafûr), bazen de
te’kid (Afuvv-Gafûr), durumları görülür.

Gâfiru’z-zenb, “günahları mağfiret eden” demektir.
Bir âyette geçer (Mü’min, 40/3).

el-Gaffâr, beş âyette geçer, ikisinde yalnız (Tâhâ, 20/82; Nûh,
71/10), diğerlerinde “el-Azîz, el-Gaffâr” isimleri ile birlikte geçmektedir (Mü’min,
40/42; Sâd, 38/66; Zümer, 39/5).

Hayru’l-gâfirîn, mağfiret edenlerin en hayırlısı manâ-
sındadır. Bir âyette geçer (A’râf, 7/155). Elbette Allah’ın mağ-
fireti en hayırlı olanıdır.

Zû mağfira, mağfiret sahibi manâsındadır. İki âyette
geçer. (Fussilet, 41/43; Ra’d, 13/6).

Vâsiu’l-mağfira, mağfireti geniş olan demektir. Bir
âyette geçer (Necm, 53/32).

Cenab-ı Hakk’ın mağfireti, kullarının çok çeşitli günah-
larına şâmil olduğu için, burada bunların hepsini saymak,
çok yer tutacağından, kısaca, dilerse bütün günahları ba-
ğışlar, diyerek hülâsa edebiliriz. “*De ki: “Ey çok günah iş-
leyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kul-*

¹⁴⁷ İmam Gazâlî, *el-Maksadu’l-Esnâ*, s. 17 vd., *Mektebetü Külliyyâti’l-Ezheriyye*, Kahire, tsz.

¹⁴⁸ Bkz.: Bakara, 2/173, 192, 199, 218, 226.

larım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfired eder. Çünkü O, Gafur ve Rahîm'dir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır).”

(Zümer, 39/53).¹⁴⁹

el-Kahhâr, el-Kâhir

Kudretinin karşısında her şeyi âciz bırakan, kullarına hâkimiyet ve kudretle galebe eden ve onları -isteseler de istemeseler de- istediği cihete yönelten ve onları yöneten. Her şeyi hükmüne itaat ettirebilen, hak edenleri kahreterek zelil ve perişan hale getiren...

*Penâh-ı bî-amanlar, heybet-i Kahhâr-ı Mutlak'la,
Kökünden devrilip bir anda yeksân oldu toprakla!*

(Mehmet Akif Ersoy)

*Hak sillesinin sadâsı yoktur
Bir vurdu mu hiç devâsı yoktur.*

(Ferit Kam)

Kahr kökünden türemiş olan el-Kâhir, 'kahreden ve galib gelen' demektir. Allah'ın ismi olarak "Yaratıkları istediği şeyle idare eden mânâsınadır. Bu idareye, zor ve ağır gelen, gâm ve hüzmün veren şeyler de girer. Meselâ, hayatı çekişmek ve yaralanmalar da bunlardandır. Kimse O'nun tedbirini geri çeviremez, takdirinden dışarı çıkamaz."¹⁵⁰

el-Kâhir ismi Kur'ân'da iki âyette geçer. "O, kullarının üstünde hükmünü yürüten mutlak hükümandır, her işi tam hikmetle yapar ve her şeyden haberdardır." (En'âm,

¹⁴⁹ Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 132-133.

¹⁵⁰ Beyhakî, s. 88.

6/18). “O kullarının üstünde de tek hâkimdir. O üzerinize, hareketlerinizi kaydeden hafıza meleklerini gönderir...” (En’âm, 6/61). Bir âyette **Kâhirûn** şeklinde çoğul olarak gelir (A’râf, 7/127).

el-Kahhâr, “Mahlukları içinde zorbaları, azgınları, ukubetle ezer. Bütün yaratıklarına, onları öldürmekle ga-lebe eder.”,494 demektir. el-Kahhâr, Kur’ân’da altı âyet-te “el-Vâhid el-Kahhâr” terkininde geçer. (Yusuf, 12/39; Ra’d, 13/16; İbrâhim, 14/48; Sâd, 38/65; Zümer, 39/4; Mü’min, 40/16)

el-Vehhâb

Kullarına her türlü nimetleri daima, çok çok ve tekrar sûretiyle lütuf ve ihsanda bulunan...

Vehb ve hibe, karşılıksız olarak mülkünü başkasına ver-mektir. el-Vehhâb bu kelimedenden türemiş mübalâğa bildiren bir isimdir. Allah’ın bir ismi olarak herkese istihkâkına göre veren demektir.¹⁵¹ Bu isim hakkında, “istihkâkı olmadan ba-ğışlarla nimet veren ve ihsan edendir” mânâsı da verilmiştir. Hattâbî de şöyle der: “Çeşit çeşit bağışları, fazla fazla ihsanla-rı olmayan ve devam etmeyen kimse, vehhâb denmeye lâ-yık değildir. Mahlûklar ancak bazı hallerde mal ve nevâl hibe edebilirler. Bir hastaya şifa, bir kısıra çocuk, bir sapığa hida-yet, bir mübtelâyâ âfiyet veremezler. Vehhâb olan Allah ise bütün bunlara kâdirdir. O’nun kerem ve rahmeti bütün yara-tıkları kaplamıştır. Mevhibeleri, ihsanları devam etmektedir.”¹⁵²

Fiilleri dışında bu isim Kur’ân’da üç âyette geçer (Âl-i İm-rân, 3/8; Sâd, 38/9-35).

¹⁵¹ Râğıb, s. 533.

¹⁵² Beyhakî, s. 76.

er-Rezzâk, Hayru'r-Râzîkîn

Yaratıklarına maddi ve manevi her türlü rızık çok, tekrar tekrar ve dilediği gibi veren. Yaratılmışlara faydalanacak şeyleri ihsan eden...

“Ey insan, aklını başına al! Hiç mümkün müdür ki, bütün enva-i mahlukatı sana müteveccihen muavenet ellerini uzattıran ve senin hacetlerine ‘Lebbeyk!’ dedirten Zat-ı Zülcelal seni bilmesin, tanımasın, görmesin!” (Bediüzzaman)

Rızık, Allah'ın, canlıya, beslenmek için gönderdiği şeydir, yani vücûdun ayakta durması ve büyümesi rızıkla olur.¹⁵³ Rızık, “kendisiyle faydalanılan şeydir” de denilmiştir.¹⁵⁴ Rızık verene ‘Râzîk’ denir. Rezzâk, onun mübalâğa bildiren şeklidir. Rezzâk ve Râzîk Allah'ın sıfatlarıdır. O halde O, rızıkları yaratan ve mahlûkatına rızıklarını verip ulaştırandır. Rızık yiyecek olarak bedenlerle ilgili olduğu gibi, marifet ve ilim olarak kalp ve ruhlara ait olanı da vardır.¹⁵⁵ Şu halde, Rezzâk ismi, rızık yaratan, onu veren ve sebeplere bağlayandır. Herhangi bir mahlûka rızık ulaşmasına sebep olan insana râzîk denilebilirse de “Rezzâk” sıfatı Allah'tan başkası için kullanılamaz.¹⁵⁶ Âlûsî, “bence bu kelimelerin kullanılması hakkında tutulacak en iyi yol, Allah'tan başkasına râzîk denilmemesi, âyet ve hadislerde geçen ifadelerin aşılmasıdır” der.¹⁵⁷ Halîmî, “Rezzâk, tekrar tekrar rızık veren, onu çoğaltıp genişletendir” der. Hattâbî'ye göre ise Rezzâk, “rızık kefil olan, her canlıyı yaşatacak zarûrî gıdayı üzerine alandır.”¹⁵⁸

¹⁵³ Zebidî, 6/355.

¹⁵⁴ Âlûsî, 7/110.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, 11/405.

¹⁵⁶ Râgıb, s. 194.

¹⁵⁷ Âlûsî, 17/188.

¹⁵⁸ Beyhakî, s. 66.

Bu vasıf Kur'ân'da Yaratıcı'yı, yaratılanlardan ayıran tanıtıcı vasıflardan birisi olarak geçer. Çünkü yaratıklar, rızık, yemeye, içmeye muhtaçtırlar. Allah'ın bunlara ihtiyacı yoktur. “O doyurur, Kendisi doyurulmaz” (En'âm, 6/14). Nitekim Allah, Hz. Meryem ve oğlu Mesîh'in ilâh olmadıklarını bu noktaya dayandırır. “Her ikisi de diğer insanlar gibi yemek yerlerdi. Dikkat et: Biz onlara delilleri nasıl açıklıyoruz” (Mâide, 5/75).¹⁵⁹ “Söyle onlara: “Göklerden, yerden sizi rızıklandıran kimdir? “Allah'tır” de! O halde ya biz veya siz, ikimizden biri doğru yol üzerinde veya besbelli bir sapıklıktayız.” (Sebe', 34/24).

er-Rezzâk vasfı Kur'ân'da sadece bir yerde “Şüphesiz Rezzâk, kuvvet sahibi, Metîn Allah'tır” (Zâriyat, 51/58) şeklinde geçer. Bu kökten fiil şekilleri pek çoktur. Hepsinin fâili Allah'tır.

Hayru'r-Râzîkîn, “rızkı verenlerin en hayırlısı” demektir. Beş âyette geçer.¹⁶⁰ Elbette Allah en hayırlı rızık verendir. Çünkü O, bu hususta tam kudret sahibidir. Rızık tükenmek bilmez, kesilmez. O rızık verirken başa kakmaz, karşılığında bir şey beklemeye muhtaç değildir.¹⁶¹

el-Fettâh, Hayru'l-Fâtihîn

Her şeyi hikmetle açan, darlıktan kurtaran, hidayetle kalplere iman ve marifet kapılarını açan. İyilik ve hayır kapılarını açan, bütün anlaşmazlıkların nihâi hakemliğini yapmak sûretiyle mutlak adâleti gerçekleştiren, hak ile bâtılı birbirinden ayırıp durumu açıklığa kavuşturan, mazlumlara

¹⁵⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, 3/1779; Razî, 12/61.

¹⁶⁰ Bkz.: Sebe', 39; Muminun, 72; Mâide, 114; Hacc, 58; Cum'a, 11.

¹⁶¹ Veli Ulutürk, Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, s. 122-123

yardım edip mü'min kullarına zafer veren. Dileklerine kavuşmak isteyen kullarına kapalı kapıları açan, peygamberlerini düşmanlarının elinden kurtarıp, memleketlerin fethini müyesser (kolay) kılan; sevdiği kullarına melekûtunun (gözle görülmeyen âlemin) kapılarını açıp, kalp gözlerinden perdeyi kaldıran. Zafer veren, rızıklandıran, kalp gözünü açıp hidâyet lutfeden. Her türlü müşkülleri açan ve kolaylaştıran...

Feth, kapalı ve zor bir şeyi gidermek demektir. Bu iş iki türlü olur. Kapıyı ve kilidi açmak gibi bir başarıyla idrâk edileni vardır, bir de keder ve sıkıntıyı açmak gibi basîretle idrâk edileni vardır.¹⁶² el-Fettâh, “gizli, açık her meselede hükmeden” demektir ve mübalâğa kipinde bir isimdir.¹⁶³ “Kapalı meselelerde Hâkim olan” mânâsı da verilmiştir.¹⁶⁴ Aynı zamanda “işlerin hakikatlerini bilen âdil Hâkim”dir.¹⁶⁵

Kur'ân'da yalnız bir âyette Alîm ismiyle el-Fettâh el-Alîm şeklinde Allah'ı tavsif eder. “De ki: “Rabb'imiz kıyamet günü hepimizi bir araya toplayacak sonra da aramızdaki hükmü verecektir. O, tam adaletle hükmeden ve her şeyi bilen bir hâkimdir.” (Sebe', 34/26). Bu da Allah'ın bilerek hüküm verdiğini gösterir.

Hayru'l-fâtihîn, “hükmedenlerin en hayırlısı” mânâsına gelir. “... Ey bizim Rabb'imiz! Bizimle şu halkımız arasında Sen âdil hükmünü ver, haklı haksız açığa çıksın. Sen elbette hüküm verenlerin en iyisisin!”. (A'râf, 7/89). Feth maddesi Kur'ân'da hem maddî hem de manevî yönden açma mânâlarında kullanılır.

¹⁶² Râgıb, s. 380.

¹⁶³ Alûsî, 12/141.

¹⁶⁴ Beydâvî, 2/261.

¹⁶⁵ İbn Kesir, 3/538.

el-Alîm, el-Âlim

Olmuş olanı, olmakta olanı ve gelecekte olacak her şeyi bilen, kendisine kâinatta hiçbir şey gizli kalmayan ve ilmi küçük-büyük, zâhir-bâtın, mümkün-muhal her şeyi kuşatan...

el-Alîm, Allah'ın ilim sıfatını ifade eden bir isimdir. Allah'ın ilminin kemâlini ifade için mübalâğa kalıbında gelmiştir.¹⁶⁶ el-Hattâbî, “el-Alîm, mahlûkatın bilemedikleri sıraları ve gizlilikleri bilendir” der.¹⁶⁷

O'nun ilminin kemali, zahiri ve batını ile, küçüğü ve büyüğü ile, başlangıcı ve sonu ile her şeyi kuşatır. Kulun da Allah'ın katındaki ilimden bir nasibi olduğu açıktır. Ancak **üç bakımdan** kulun ilmi, Allah'ın ilminden ayrılır:

- 1- Kulun bildiği şeyler sınırlıdır. Allah'ınki sınırsızdır.
- 2- İnsanın bilgisi insana göre son derece açık değildir. Allah'ın ilmi son derece açıktır.
- 3- Allah'ın ilmi bir şeyden istifade edilmemiştir. Kulun bir şeyi bilmesi ise o şeye tâbidir ve eşya sebep ile hasıl olur.¹⁶⁸

Allah bütün zaman ve mekânların yaratıcısı olduğu için O'nun ilmi zaman ve mekânla sınırlı değildir. Zamanlardan önce olan şeyleri de, geçmişini de şimdiki zamanı ve geleceği de Allah kendine has bir ilimle bilir.¹⁶⁹

Kur'ân'da ilim o kadar çok yer tutar ki, Allah'ın bu sıfatı onda her yönü ile yeterli ve gerekli şekilde açıklanmıştır. Allah'ın ilmi kulların ilmine benzemez. “*Bilinmeyen nice*

¹⁶⁶ Beyhakî, s. 45.

¹⁶⁷ Beyhakî, s. 45.

¹⁶⁸ Gazalî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, s. 51 vd.

¹⁶⁹ Alûsî, 14/198.

hazineler ve görünmeyen gayb aleminin anahtarları O'nun yanındadır. Onları Kendisinden başkası bilemez. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. O'nun haberi olmadan bir tek yaprak bile düşmez. Yer altı tabakalarının karanlıkları içindeki tek bir tane, hasılı yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En'âm, 6/59). Bu, Allah'ın hudutsuz ilminin bir tasviridir. Beşer böyle şeylerden bahsederken bu derece engin ufuklara ulaşma imkânı bulamaz.¹⁷⁰

“Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah sinelerde saklı bütün sırları bilir.” (Mâide, 5/7). Bu âyette gönüllerin gizlediklerine, gönüllere sahip olan mânâsına zâtu's-sudûr denilmiştir.¹⁷¹ *“Ey bizim Rabb'imiz! Biz ister gizleyelim, ister açığa vuralım, yaptığımız her şeyi bilirsin. Zaten göklerde ve yerde Allah'a gizli kalan hiçbir şey yoktur.”* (İbrâhîm, 14/38). Allah'tan niyetlerini gizlediklerini sananlar gülünç duruma düşerler. Çünkü gönülleri yaratan da Allah olduğu için orada olanı en iyi O bilir.¹⁷²

“O yarattığı mahlûkunu hiç bilmez olur mu? İlmî her şeye nüfuz eden, her şeyden haberi olan Latîf ve Habîr O'dur.” (Mülk, 67/14).

“İnsanı Biz yarattık. Onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız (Kâf, 50/16).

“O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin sakladığı bütün şeyleri dahi bilir.” (Mü'min, 40/19).

¹⁷⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'an: Kur'an'ın Gölgesinde*, 7/223.

¹⁷¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, 2/19, Mısır, 1383.

¹⁷² Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'an: Kur'an'ın Gölgesinde*, 29/19.

“O’dur ki gökleri ve yeri altı günde yaratıp sonra arşına kuruldu. Yere gireni, yerden çıkanı, gökten ineni ve göğe yükseleni bilir. Hasılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görür.” (Hadid, 57/4)

“O gaybları bilen öyle bir Zattır ki O’nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı birşey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan kitapta (levh-i mahfuzda) bulunmasın.” (Sebe’, 34/3).

“Göklerde ne var, yerde ne varsa O’nundur. Bu ikisi arasında olan, yerin altında olan da O’nun’dur. İster yavaş konuş, ister açıktan, O’na göre birdir. Zira O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilendir.” (Tâhâ, 20/7).

Cenab-ı Hakk bu âyetlerle sınırsız ilmmini hiç bir beşerin aklına gelmeyecek şekilde tasvir ediyor. Karaların bilinmez noktaları, denizlerin en derin dipleri, fezaların sonsuz mesafeleri ile insanın nüfuz edilmez sırları, niyetleri, düşüncelerinin buluşma yeri O’nun ilmidir. *“İşte O Allah’tır ki her bir dışının neye gebe olduğunu, karnında ne taşıdığını ve rahimlerin neleri eksik bırakıp, artırdığını bilir. Doğrusu O’nun katında her şey bir ölçü iledir. Gayb ve şehâdet alemini de, görünmeyen ve görünen âlemi de bilen, büyük ve yüce olan O’dur. Sizden sözünü gizleyenle, açıkça söyleyen, geceleyin gizlenenle gündüzün meydanda gezen O’nun bilmesi bakımından hep aynı durumdadır.”* (Ra’d, 13/8-10).

“Doğrusu Allah, kullarının nezdinde ne var, ne yoksa her şeyi ilmiyle ihata etmiş, her şeyi bir bir kaydetmiştir.” (Cinn, 72/28).

“Kıyamet vaktini bilmek O’na aittir. O’nun bilgisi ve izni olmaksızın, ne bir meyve tomurcuğundan çıkabilir, ne her hangi bir dişi hamile kalabilir, ne hâmile olan biri yavrusunu doğurabilir...” (Fussilet, 41/47)

“Allah yaptıklarından (Bakara, 2/144), yaptıklarımızdan gâfil değildir” (Bakara, 2/149)

Allah, bütün canlılara, her birine uygun şekilde ve vakitte ummadığı yerden rızıklarını vermektedir. Bu muhit bir ilimle olur. Bunun için rızka muhtaç olanları, ihtiyaç zamanını ve ihtiyacı bilmek gerekir.¹⁷³ Su katrelerine, kum tanelerine, deniz köpüklerine varıncaya kadar her şeyi sayıca sayan,¹⁷⁴ başbaşa verenlerin fisıltısını, acılı develerin iniltisini, gözlerin saklı saklı parlayan bakışlarını, karıncaların yazladığı yuvalarını, haşerelerin kışladığı inlerini, en hafif yürüyen ayak sesini, yerdekilerin kalp atışını, gökteki kuşların kanat çırpışını bilen Kur’ân’ın tanıttığı Allah nerede, filozofların “küllîleri bilir de cüzîleri bilmez” dedikleri tanrılar nerede?! “Onlar Allah’ı hakkıyla takdir edemediler” (En’âm, 6/91)

el-Alîm ismi, Kur’ân’da 153 yerde Allah’ı tavsif etmiştir. Esmâ-i Hüsnâ’dan Hakîm, Semî, Habîr, Kadîr, Hallâk, Fetâh, Halîm, Şâkir, Vâsî, isimleriyle birlikte kullanılmıştır.¹⁷⁵

Alîm kelimesinin ism-i tafdil şekli olan **A’lem**, daha iyi, en iyi, pek iyi bilen demektir. Allah hakkında kırktan fazla âyette geçmektedir. “Allah doğru yola girenleri pek iyi bilendir” âyetinde olduğu gibi.

¹⁷³ Bediüzzaman, *Mektubat*, s. 265.

¹⁷⁴ *Beydâvî*, 2/512.

¹⁷⁵ M. Fuad Abdülbâkî, s. 476-478.

el-Âlim, bilici, bilen demektir. **Âlimu'l-gayb ve's-şehâde**, (gaybı ve mevcudu bilen) şeklinde geçer. Çoğu yerde gayb'a tamlama olarak kullanılmıştır.

İki âyette de Allah kendisini azamet mânâsına bir çoğulla **âlimîn** şeklinde tavsif etmiştir (Enbiyâ, 21/81).

Allâmu'l-guyûb, mübalağa bildiren bir kalıpla, gayıbları çok çok bilen mânâsına dört âyette Allah'ı tavsif eder. (Mâide, 5/109-116; Tevbe, 9/78; Sebe', 34/48)

el-Kâbid, el-Bâsit

İsteddiği kulunun ve mahlukunun maddî ve manevî rızıkını daraltan, istediğinin de maddî ve manevî rızıkını genişleten, ferahlık veren...

Bu her iki isim Kur'ân'da bu şekilde değil fiil yapısıyla geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah rızıkı kısar da, bolluşturur da.” (Bakara, 2/245)

Bu isimlerin türedikleri kök kelimenin çeşitli şekilleri Kur'ân'da ve hadislerde geçmektedir. Kur'ân'da genelde fiil yapısıyla geçer. Aşağıdaki hadiste ise Bâsit şeklinde geçmektedir.

Enes b. Malik anlatıyor. Hz. Peygamber döneminde bir ara fiyatlar yükselince insanlar: “Ey Allah'ın Resûlü! Fiyatlar yükseldi. Bize bir fiyat belirle.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Yaratan, bol veren (Bâsit) ve rızıklandırılan Allah fiyatı belirler. Ben, sizden herhangi birinin bir haksızlık nedeniyle benden kan veya mal bedeli istemeden Rabb'im olan Allah'a kavuşmayı dilerim.”¹⁷⁶

¹⁷⁶ Ebû Davud, hadis no: 3451; Tirmizî, hadis no: 1314.

Allah Kâbiz ve Bâsit'tir. Yani varlıkların rızıklarını dilerse az vererek daraltır, dilerse de bol vererek genişletir. O, dilerse verir, dilerse vermez. Dilerse kişiyi galip kılar, dilerse mağlup eder.

Râzî, Allah'ın bu isimlerinin çeşitli yerlerde kullanıldığını söyler. Bu yerler şunlardır:

a- *Rızık*. Yüce Allah şöyle buyurur: “Allah dilediği kimsenin rızıkını bollastırır, dilediği kimsenin rızıkını ise daraltır.” (Ra'd, 13/26) Burada rızık bollastırılıp genişletilmesi isrâf anlamında olmadığı gibi, daraltılması da cimrilik anlamında değildir. Allah'ın bunda saklı gizli sırları bulunmaktadır. Allah bir âyette şöyle buyurur: “Eğer Allah kullarına rızık ve imkânları bol bol yaysaydı, onlar dünyada azarlardı. Lâkin O, bu imkânları dilediği bir ölçüye göre indirir...” (Şûrâ, 42/27) Başka bir âyette ise şöyle buyurur: “Eğer, bütün insanların dinsizliğe imrenecek bir tek ümmet haline gelme mahzuru olmasaydı, Rahman'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri, evlerinin kapılarını, üzerine kuracakları koltukları hep gümüşten yapardık...” (Zuhruf, 43/33)

b- *Kabz (tutma) ve bast (bırakma) bulutlar için de kullanılmıştır*. Şu âyet, bu isimlerin bulutlar için kullanıldığına işaret etmektedir: “Allah o azamet sahibidir ki rüzgârları gönderir, rüzgârlar bulutları kaldırır. Sonra o bulutları gökte dilediği gibi yayar ve parça parça dağıtır. Bir de bakarsın ki aralarından yağmur akıp duruyor! Derken onu kullarından dilediklerine ulaştırınca, derhal yüzleri gülüverir.” (Rum, 30/48)

c- *Bu isimler, karanlık ve aydınlık için kullanılmıştır*. Şu âyette bu anlama işaret edilmiştir: “Bakmaz mısın Rabb'in

gölgeyi nasıl uzatır? Dileseydi onu hareketsiz kılardı. Sonra nasıl güneşi ona delil kılarız? Sonra da nasıl tutup onu azar azar Kendimize doğru dilediğimiz yere alırız.” (Furkan, 25/45-46)

d- Ruhların alınması ve verilmesi. Ruhların alınması durumunda ölüm, verilmesi durumunda da hayat gerçekleşmektedir.

e- Yerin dürülmesi ve yayılması. Allah yerin kıyamette dürülmesine şöyle işaret etmektedir: “... *Bütün bir dünya kıyamet günü O'nun avucunda (kabzasında), gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir...*” (Zümer, 39/67) Yerin dünya hayatında yayılmasına, döşenmesine ise, Allah şöyle işaret etmektedir: “*Biz yeri bir döşek yapmadık mı?*” (Nebe, 78/6)

f- Sadakaları almak. Allah şöyle buyurur: “... *Ancak Allah, kullarının tövbelerini kabul eder, zekât ve bağışlarını alır...*” (Tevbe, 9/104)

g- Kalpleri ferahlatması (bast) ve daraltması (kabz).

el-Hattâbî bu isimlerin anlamları hakkında şu sözleri nakleder: “Kimileri, “Kâbız, Allah'ın kullarına yazdığı ölümle onların ruhlarını kabzetmesi (alması)dır” der. Kimileri de “Kâbız, verilen sadakaları alan; Bâsıt ise bu sadakalara sevap verendir” der. Fakat bilinmelidir ki, yanında Bâsıt ismi zikredilmedikçe sadece Kâbız ismiyle Allah'a dua edilmez.”

İbnu'l-Hisâr der ki: “Bu her iki isim, hem dünyevî hem de uhrevî menfaatler için geçerlidir. Yüce Allah şöyle buyurur: “*Eğer Allah kullarına rızık ve imkânları bol bol yaysaydı, onlar dünyada azarlardı. Lâkin O, bu imkânları dilediği bir ölçüye göre indirir.*” (Şûrâ, 42/27) Allah kullarının genel ve özel tüm menfaatlerini bildiği için dilediği şekilde

dilediği yere rüzgar gönderir, kimi yerlere yağmur yüklü bulutlar göndererek yağmur yağdırır, kimi yerlere yağdırmaz, kimi yerlere çok, kimi yerlere az yağdırır. Bazen sadece kişileri, bazen de tüm toplumu zengin yapar. Bazen de bunun tersi olmuştur.

Gazâlî bu isimle ilgili şu hususları kaydeder: “O, ölüm anında bedenlerden ruhu alır (Kâbız), hayatta iken de bedenlere ruh verir (Bâsıt). Zenginlerden sadakaları alır, onları yoksullara ve zayıf kimselere verir. Zenginlere öyle bol rızık verir ki, hiçbir ihtiyaçları kalmaz. Fakirlere de öyle az verir ki, hiçbir güçleri kalmaz. Yüceliğine önem vermemesi ve emirlerine dikkat etmemesi nedeniyle bazı kalpleri daraltır. Böylece bu insanların ilâhi tecellilerden nasibi çok az olur. Kimi kalpleri de lütuf ve keremiyle tam genişletir. Böylece bu kimseler de kendisine daha yakın olur ve ilâhî tecellileri daha fazla hissederler.¹⁷⁷

el-Hâfid, er-Râfi'

Dilediğini alçaltan, şan ve şeref sahibiyken rezil ve rüs-vay eden, cezalandıran. Her türlü yüceliğe sahip olup istediğine şan ve şeref veren, yücelten...

Kâbız ve Bâsıt isimlerinde olduğu gibi benzer bir şekilde ve benzer bir münasebetle bu iki ism-i şerifi birden mütalaa etmek gerekir. Bu yüzden benzer cihetlerle bunlar da edepte birbirlerinden ayrı anılmazlar. Hâfid “Yukarıdan aşağıya indiren, alçaltan”, Râfi' ise “Yukarı kaldıran, yükselten” demektir.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Gazzalî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, s. 59.

¹⁷⁸ Ali Osman Tatlısu, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, s. 80-81, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1982.

Hâfid ismi, Kur'ân'da ne yalnız başına, ne tamlama ve ne de bu ismin türetildiği bir fiil olarak geçmemektedir. Râfi' ismi ise, bu şekilde Kur'ân'da geçmez. Fakat aşağıdaki âyetlerde olduğu gibi değişik şekillerde geçer:

“Ey İsâ! seni öldürecek olan, onlar değil Ben'im. Seni Kendi nezdime yükselteceğim...” (Â-i İmrân, 3/55).

“O, dereceleri yükselten, arş sahibi olan Allah'tır.” (Mü'min, 40/15).

“... Ey iman edenler! Siz toplantı halinde iken “Biraz yer açverişin!” denildiği zaman yer açın ki Allah da size genişlik versin...” (Mücadile, 58/11.)

Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *“Rızkı yükseltir (bol verir) ve indirir (az verir).”*¹⁷⁹

Allah dilediği kimselere nimetler vererek yükseltir, dilediği kimselerden de verdiği nimetleri alarak alçaltır. Buna göre; kulların yükselmesi, alçalması, zenginleşmesi veya yoksullaşması Allah'ın elindedir. Aynı şekilde hakkın ve taraftarlarının galip gelmesi, bâtılın ve taraftarlarının mağlup olması, İslâm ve müslümanların üstün gelmesi, inkar ve inkarcıların alçalması yine O'nun elinde ve tasarrufundadır. Hoşnutluğuna tâbi olanları yükseltir, kendi arzu ve isteklerine uyanları alçaltır. Eskilerden rivayet edilen şöyle anlamlı bir söz vardır: *“Allah, kaderine razı olanı daha üstün makamlara yükseltir.”* Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur: *“Hiçbir mal, sadaka vermekle azalmaz. Kendisine haksızlık yapılan bir kul, buna sabrederse, Allah*

¹⁷⁹ Müslim, hadis no: 179.

onun izzet ve onurunu daha fazla arttırır. Allah alçak gönüllü olan kulu mutlaka yükseltir.”¹⁸⁰

Bu isimlerden anladığımıza göre her müslümanın, gerçek yükselten ve alçaltanın Allah olduğunu bilmesi gerekir. Allah, dilediği kuluna hidayet ettiği ve bu konuda hiç kimse- nin O'na ortak olmadığı gibi O, dilediği kimseyi yükseltir ve ya alçaltır. Bu isimleri bilen kişi, eğer iktidar sahibi bir kimse ise, Allah'ın yükselttiği ve değer verdiği kimseleri yükseltmeli ve onlara değer vermeli; Allah'ın uzaklaştırdığı ve alçalttığı kimseleri de etrafından uzaklaştırmalıdır. Bu ismi bilen eğer iktidar sahibi değilse, bu ismi kardeşlik ve dostluk için kullanmalıdır. Allah'ın kendilerini yükselttiği ve değer verdiği kimselerle arkadaşlık ve dostluk kurmalı, Allah'ın kendisinden uzaklaştırıp, alçalttığı kimselerden de uzak durmalıdır. Eğer buna gücü yetmiyorsa, Allah'ın yükselttiklerini sevmeli, alçaltıklarına da kalbiyle kızmalıdır. Çünkü Allah için sevmek veya nefret etmek, imanın bir gereğidir.¹⁸¹

el-Muizz, el-Müzill

İzzet ve azâmet sahibi olup, istediğine izzet ve kuvvet veren, kullarını üstün kılıp onurlandıran, onlara şeref bahşeden. Dilediğini zelil kılıp rahmetinden uzaklaştıran ve hakîr eyleyen...

¹⁸⁰ Tirmizî, hadis no: 2325.

¹⁸¹ Kurtubî, *Kitabü'l-Esna fi Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsna ve Sıfatihî*, 1/364-365, Cemiyette-tü'd-Daveti'l-İslâmiyye el-Alemiyye, Bingazi, 2001; Râzî, *Levâmi'u'l-Beyyinât Şerhu'l-Esmâi'llâhi Teâlâ ve's-Sıfât*, s. 231, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1984; İzz b. Abdüsselâm, *Şeceretü'l-Meârif ve'l-Ahvâl*, s. 86, Darü't-Tabba', Dimaşk, 1989. Ayrıca bkz. *el-Esmâu'l-Hüsna* (Allah'ın Güzel İsimleri, İbn Kayyim el-Cevziye, İmam el-Kurtubî, Allâme es-Sa'dî, İbn Kesir, Beyhaki), *el-Hâfid ve er-Râfi* isimleri, Çeviren M. Ali Kara, Kannca Yayınları, İstanbul, 2004.

Bu her iki isim, Hâfid ve Râfi' isimlerinin hemen peşinden gelir. Muiz ve Müzil isimleri Kur'ân'da isim olarak geçmez, sadece fiil olarak geçer. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır Senin elindedir."* (Âl-i İmrân, 3/26.) Buna karşılık iki isim de hadis-i şeriflerde isim olarak geçmektedir. Allah, kimi yükseltmişse onu aziz, kimi de alçaltmışsa onu da zelil kılmıştır.

Aziz veya zelil olmak dünyada gerçekleştiği gibi âhirette de gerçekleşir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Hesap defteri sağ tarafından verilen neşelenir ve: 'İşte defterim! Buyurun okuyun, inceleyin! Zaten ben hesabımla karşılaşacağımı biliyordum!'" der. O artık mutluluk veren bir yaşam içindedir.*" (Hâkka, 69/21)

Âhirette kitabı sağdan verilenler aziz kılınmıştır. Sağın karşılığı sol veya arkadır. Kitabı bu yönden verilenler ise zelil kılınmış ve aşağılanmışlardır.

el-Hattâbî der ki: "Muiz, düşmanlarına karşı dünyada dostlarına destek verip onları üstün kılan, âhirette de onları en güzel şekilde ağırlayıp aziz kılandır. Müzil ise, inkâr edenleri dünyada değişik şekillerde alçaltmakla zelil kılan, âhirette de onları cezalandırmakla ve ebediyen cehennemde bırakmakla zelil kılandır.

Allah, dostlarını kendisine ibadet ve itaat etmede başarılı kılarak onları onurlandırmış ve aziz kılmıştır. Zira Allah'a itaat etmekten daha üstün bir izzet yoktur. Allah asilere de destek vermeyerek onları zelil kılmıştır. Allah, dostlarını kanaatkârlıkla aziz, diğerlerini dünyaya düşkünlükle zelil kılmıştır. Allah, dostlarını, amellerde samimi ve ihlaslı

olmakla aziz, diğçerlerini riya ve gçsterişle zelil kılmıştış. Allah, dostlarını nefislerinin arzu ve isteklerini terk etmekle aziz kılmış, diğçerlerini ise arzu ve isteklerine uymakla zelil kılmıştış.¹⁸²

Ruhun kemâle ermesi ve olgunlaşması ancak, hakkı tanıyıp bilmek ve onu uygulamak ile mümkün olur. Eğer kul bunda sabreder ve tamahkârlık etmezse, Rabb'inin ilâhî nurlarını müşahede etmeye gark olur; Allah'ın dışında her şeyle ilişkisi kesilir ve O'ndan başkasını düşünemez. İşte mutlak izzet budur. Eğer bunun aksi olursa, o da mutlak zillet olur.

Bu isimleri bilmekle gerçekten inanmış bir mümin anlamış olur ki, kalp; marifet ve Allah'a kulluk etmekle yükselir. Allah'ın dini ve ona bağılı olanlar daima en üstün ve onur sahibi olanlardır. Bu isimleri bilenler, Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı davranarak zelil olmaktan korkarlar. Bu yüzden Allah'a itaatten ayrılmazlar.¹⁸³

el-Basîr

Gizli-açık her şeyi gören, bilen ve hiçbir şey kendisinden saklanmayan...

Basar (görmek) kökünden türeyen ve mübalâğa bildiren Basîr kelimesi, görücü, gören demektir. Kur'ân'da aynı mânâya gelen Ra'â fiili, Allah'a nisbet edildiğı halde, bsr kökünden bir fiil Allah'a isnad edilmez. el-Basîr ismi Kur'ân'da 44 âyette Allah'ı tavsif eder ve çoğı defa yalnız olarak zikredilir (Bakara, 2/96,110; Âl-i İmrân, 3/15, 156; Mâide, 5/71 vb.). Allah'ın

¹⁸² Kurtubî, 1/ 370-372.

¹⁸³ İzz b. Abdüsselâm, s. 86; Râzî, s. 232.

diğer isimlerinden Habîr ve Semî' isimleriyle beraber de zikredilir. Bunlar birbirlerini tekid ederler. Basîr de ulûhiyeti tanıtıcı isimlerden birisidir. “İbrahim babasına demiştir ki; “Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir surette fayda vermeyen şeylere niçin tapıyorsun?” (Meryem, 19/43). Zira kendi ibadetinden habersiz bulunan bir varlığa kulluk etmek abestir.

es-Semî'

Gizli ve açık her şeyi işiten ve duyan, her şeyden haberdar olan...

Bu isim, mübalâğa ve subût ifade eder ve işiten demektir. Allah'ın sıfatı olarak Semî', Sâmî' mânâsına işiten, işitici demektir. O (celle celâluhû), gizliyi ve fısıltıyı bile işitendir. O'na göre açıktan söylemek ve içte saklamak eşittir.¹⁸⁴

Kur'ân'da işitirim (Tâhâ, 20/46), işitti (Mücadile, 58/1; Âl-i İmrân, 3/181), işitir (Mücadile, 58/1), işitiriz (Zuhruf, 43/80) kiplerindeki fiil şekilleri az geçer.

Semî vasfı 45 yerde Allah'ı tavsif eder. Yalnız olarak hiç zikredilmez. Karîb, Alîm, Basîr isimleri ile beraber zikredilmiştir.

Semî'u'd-duâ', duaları çok işiten, yani çok kabul eden mânâsınadır (Âl-i İmrân, 3/38; İbrahim, 14/39). Allah'ın duaları işitmesi, kabul etmesi mânâsına gelir.¹⁸⁵

Ulûhiyeti tanıtıcı bir vasıf olan Semî' ismi, sahte tanrılarda bulunmayan bir keyfiyettir. Yani sahte tanrılar işitmekten, işittiklerine icâbetten, duâları kabul niteliğinden uzak

¹⁸⁴ Beyhakî, s. 44.

¹⁸⁵ Râğb, s. 242.

oldukları için ulûhiyete lâıyık değıldirler ki bu da şu âyetlerde bildirilmiştir: Fâtır, 35/13-14; Ra'd, 13/14; Ahkâf, 46/5.

el-Hakem, Hayru'l-hâkimîn

Âdil olarak her şeyin hükmünü veren ve hakkı yerine getiren...

el-Hakem, hüküm vermede mütehasıs olan demektir.¹⁸⁶ “Allah size kitabı açık açık indirmişken, O'ndan başka bir hakem mi ararım” (En'am, 6/114).

Ahkemü'l-hâkimîn, hakimler hakimi demektir. Allah'ın adalet, hikmet ve sağlamlıkla iş yapıp yürüttüğünü ifade eder. İki âyette geçer (Hûd, 11/45; Tin 95/8).

Hayru'l-hâkimîn, hakimlerin en hayırlısı demektir. Allah'ın en adaletli hüküm veren olduğu muhtevasında gelir. Üç âyette yer alır (A'râf, 7/88; Yunus, 10/109; Yusuf, 12/80). “Yoksa cahiliye hükmünü mü arıyorlar, iyice bilen bir topluluk için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?” (Mâide, 5/50). Allah'ın hükmünü reddetmek, O'nun ulûhiyetini reddetmektir. Yaratan Allah olduğuna göre, mülkün hakiki sahibi olup en iyi bilen ve en çok merhamet eden o olduğuna göre, Allah'tan daha iyi hüküm koyacak kimdir?¹⁸⁷

el-Adl

Adaletin kendisi, her hükmünü hak ve adâletle yerine getiren, hükmünde zulüm olmayan, gerçek adâlet sahibi, bütün icraatları hak ve adâlet üzere olan. Herkese hakkını veren, koyduğu âdil hükümleriyle zulme râzı olmayan. As-

¹⁸⁶ Râğıb, s. 127.

¹⁸⁷ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an: Kur'an'ın Gölgesinde*, 6/167 vd.

la zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan ve doğrudan başkasını söylemeyen, bütün icraatında bu şekilde hareket eden...

“Biz kıyamet gününe mahsus, öyle doğru ve hassas teraziler koyacağız ki hiçbir kimseye zerre kadar haksızlık edilmez. Hardal tanesi ağırlığınca da olsa, yapılan iyi veya kötü işi oraya getirip tartarız. Hesap görücü olarak Biz fazlasıyla yeteriz.” (Enbiyâ, 21/47)

Rahmeti gereği, varlık alemindeki bütün nimetlerini kendine inanmayanlara bile ihsan etmesiyle; Allah (celle celâluhû) âdildir. Kâfirlerin hakkına tecavüz eden bir Müslümanı bile hesaba çekmesiyle; Allah (celle celâluhû) âdildir. Peygamber evlâdını bile hesaba çekecek olmasıyla; Allah (celle celâluhû) âdildir. İlk kul'u Âdem'in (aleyhisselâm) katil oğlunu bağışlamamasıyla Allah âdildir. Daha rahat, daha güvenli ve daha huzurlu yaşayabilmemiz için hazırladığı kanunların kendi peygamberlerini de bağlaması açısından yüceler yücesi Allah (celle celâluhû) âdildir.

Yaptığımız en ufak bir amelin bile karşılığını verecek olması, vaad ettiği cennet ve cehennemi doldurması O'nun adâletinin bir tecellisidir. Allah Teâlâ'nın adil olması Müslümanları çok rahatlatır. Hele de zâlimlerin zulmüne uğramışsa; 'Zâlimler için yaşasın cehennem!' diyerek Allah'ın adâleti haykırılmış olur.

el-Latîf

Faydalı olan şeyleri mahlûklarına güzellik ve incelikle ulaştırarak lütuf ve ihsan eden, işlerin en ince ve gizli yönlerini bilen, kullarını iyiliklere ulaştıran...

el-Latîf, ra'ûf ve refik mânâsına olduğu gibi,¹⁸⁸ ince ve gizli yönleri bilen, mânâsına da gelmektedir.¹⁸⁹ Yani Allah kullarını en iyi olana ulaştırır. Bütün kullarına akılların ulaşamayacağı çeşit çeşit şeyleri akıtır. Gazâlî, “Fiilde rıfk (yumuşak davranmak), idrâkte lütuf bir araya geldi mi, artık latîfin mânâsı tamam olur” der.¹⁹⁰ Latîf, işlerin gizliliklerini bilen ve en iyi biçimde yönetip tedbir eden, zorlarını kolaylaştıran mânâlarına gelir. Cenâb-ı Hakk’a Latîf denmesi, ince olan şeye O’nun nüfûzu kolay olduğu içindir.¹⁹¹

Latîf sıfatı Kur’ân’da yedi defa Allah’ı tavsif eder. “Allah kullarına lütuflâdır, dilediğini rızıklandırır. O kuvvetlidir, gâlibdir” (Şûra, 42/19). Şu âyetlerde incelikleri bilme sadedindedir; En’âm, 6/103; Lokmân, 31/16; Mülk, 67/14; Ahzâb, 33/34. Şu âyette ise her iki muhteva da görülebilmektedir. “Görmedin mi Allah, gökten bir yağmur indirmekle yeryüzü yemyeşil oluveriyor. Gerçekten Allah Latîfdir, her şeyden haberdârdır.” “Latîf ve Habîr” (Hacc, 22/63) isimlerinin birlikte kullanılmasıyla, inceliklere nüfûz mânâsı taşımaktadır.

“Allah (celle celâluhû) Latîf’dir. O, lütûflarını insanların içine, onlara hiç hissettirmeden akıtır. İnsanlar hissetmezler; ama, onları İlâhî esintiler sessiz sessiz sarıvermiştir. Bazen çok cüz’î bir hâdisıyla, içimizin aydınlandığını görürüz; halbuki sebep-sonuç ilişkisi içinde mes’eleye baksak, yaptığımız o cüz’î şeyle elde ettiğimiz büyük lütûf arasında bir münasebet kuramayız. Bir diğer zaviyeden Latîf ismi, İlâhî

¹⁸⁸ İbn Fâris, 5/250.

¹⁸⁹ Zebîdî, 6/245.

¹⁹⁰ Alûsî, 25/26.

¹⁹¹ Alûsî, 13/60.

tecellilerin, en kudsî feyizlerin bilmediğimiz bir noktadan gelip, bizim ruhumuzu sarması demektir. Böylece insan îman adına birden bire bir inşirah ve ferahlık hissetmeye başlar. Artık, îman onun için en zevkli bir keyfiyet, küfür ise, yılan ve çıyanın kucağına düşmek gibi en kerih ve çirkin bir duygu haline gelir.”¹⁹²

Cennet lütfun, cehennem ise kahrın birer tecelligâhıdır. Dolayısıyla Cennet âleminde Latîf, Cehennemde ise Kah-hâr isminin hâkim olarak tecelli ettikleri anlaşılır.

el-Habîr

Kendisine hiçbir şey gizli kalmayacak tarzda bilen, kendisinden gizli haberler saklı kalmayan. Her şeyin iç yüzünden ve gizli taraflarından haberdâr olan...

Hbr kökü, 1-İlim,¹⁹³ 2-Yumuşaklık, gevşeklik ve bolluk mânâlarına delâlet eder. ‘Allah Habîrdir’, demek, ‘O, her şeyi bilir’ demektir.¹⁹⁴ Yahut “amellerimizin haberlerini ve ya işlerimizin gizliliklerini bilendir.”¹⁹⁵ mânâsına gelir. İbn Abbâs, bu ismi açıklarken “kullarının kalplerindeki teslimiyetten haberdâr olandır” der.¹⁹⁶ Bu isme muhbir mânâsını verenler de vardır.¹⁹⁷

İmam Gazâlî Hazretleri insanın, ‘kendi ruh dünyasında cereyan eden ve başkalarının bilmediği şeyleri vicdanen bilmesi’ cihetiyle, bu isme mazhar olduğunu söyler.”¹⁹⁸

¹⁹² M. Fethullah Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, 4/207, Töv Yayınları, İzmir, 1992.

¹⁹³ Râğıb, s. 141.

¹⁹⁴ İbn Fâris, 2/239 vd.

¹⁹⁵ Râğıb, s. 142.

¹⁹⁶ Alûsî, 17/193.

¹⁹⁷ Râğıb, s. 142.

¹⁹⁸ *Esmâ-i Hüsnâ Allah'ın Güzel İsimleri*, Alâaddin Başar, Zafer Yayınları (Eylül 2001) s. 90.

Habîr ismi Kur'ân'da 45 âyette geçer. 26 defa yalnız başına, diğer yerlerde ise Hakîm, Basîr, Latîf, Alîm isimleriyle birlikte kullanılmıştır.¹⁹⁹

el-Halîm

Günahkâr kullarının isyanlarına rağmen, cezalandırmakta aceleci olmayan, çok sabırlı...

Allah'ın ismi olarak Halîm, "Kendisini gazab tahrik edemeyen, bir câhilin cehaleti, bir âsinin isyanı kendisini öfkelendiremeyen, afv ve teennî sahibi" demektir.²⁰⁰ Âcizken affeden, 'Halîm' denilmeye lâyık değildir. Halîm, gücü yettiği halde affeden, cezada acele etmeyen teennî sahibi demektir. Kur'ân'da Allah hakkında yalnız başına hiç zikredilmeyen Halîm vasfı, Allah'ın diğer isimlerinden Gafûr, Alîm ve Şekûr ile birlikte Allah Teâlâ'yı tavsif eder.²⁰¹

el-Azîm

Her şeyin kendisinin yanında küçük olduğu azamet (büyüklük, ululuk) sahibi...

Azm kökünden türeyen ve mübalâğa ifade eden bu ismin aslı büyüklük ve kuvvete delâlet eder.²⁰² Bu sıfat Allah'dan başkası için mecazen söylenir. Allah hakkında ise gerçektir. Büyüklük ve ululuk sahibi demektir ki, şânının büyüklüğüne, kadrinin celâline işaret eder. Bu ismin anlattığı büyüklük, cisimlerin sıfatlarından olan büyüklük değil-

¹⁹⁹ M. Fuad Abdülbâkî, s. 226 vd.

²⁰⁰ Beyhakî, s. 53.

²⁰¹ M. Fuad Abdülbâkî, s. 216 vd.

²⁰² İbn Fâris, 4/355.

dir.²⁰³ Manevî bir büyüklüktür. O'nun azameti yanında her şey küçük kalır.²⁰⁴

Bu isim altı âyette Allah'ı tavsif eder.²⁰⁵

eş-Şekûr, eş-Şâkir

Kullarının az amellerine karşı çok mükâfat veren, şükürleri kabul eden...

Şükür, nimeti düşünüp ilân etme mânâsına gelir. Zıddı ise nankörlük olup nimeti unutup örtmektir.²⁰⁶ Bu kelimeye “yapılan ihsanı bilmek ve yaymak”²⁰⁷ mânâsı da verilmiştir. Şâkir'e nispetle ‘Şekûr’ mübalağa devamlılık ve tekrar ifade eder. “Allah'ın kullarına şükürü, onları bağışlaması, amellerinin karşılığını vermesi ve onları övmesidir.”²⁰⁸ Şâkir ve Şekûr bazen insanlar için de kullanılır.²⁰⁹

Şekûr, üç âyette “Gafûr, Şekûr”²¹⁰ şeklinde, bir âyette de “Şekûr, Halîm”²¹¹ şeklinde zikredilmiştir.

Şâkir, ismi ise “Şâkir, Alîm”²¹² şeklinde iki âyette () geçer. Şâkir isminin Alîm ismiyle beraber gelmesi, Allah'ın her ameli bildiği, onun zayî olmayacağı, karşılığının verileceği mânâsını işaret eder.

²⁰³ Beyhakî, s. 33.

²⁰⁴ Taberî, 5/406 vd.

²⁰⁵ Bkz. Vâkıa, 56/74, 96; Hâkka, 69/52; Şûrâ, 42/4; Bakara, 2/255.

²⁰⁶ Râğıb, s. 265.

²⁰⁷ Zebidî, 3/312.

²⁰⁸ Taberî, 3/247.

²⁰⁹ Bkz. Nahl, 16/121; İbrahim 14/5; İsrâ, 17/3 vb.

²¹⁰ Bkz. Fâtır, 35/30-34; Şûrâ, 42/23.

²¹¹ Bkz. Teğâbün, 64/17.

²¹² Bkz. Bakara, 2/158; Nisâ, 4/147.

el-Aliyy, el-A'lâ, el-Müteâl

En üstün, en yüce, yaratıkları üzerinde kudretiyle yücelik sahibi olan. Şanına uygun olmayan sıfatlardan uzak olan, akılların alamadığı derecede çok yüce. Yüceler yücesi...

el-A'lâ, uluvv “yükseklik, yücelik” kökünden türemiş ve en yüce, en yüksek demektir. Aliyy de yüce mânâsına gelir. el-Müteâl de yüce olan demektir.

Kur'ân'da iki defa el-A'lâ ismi geçer.²¹³ el-A'lâ, en şerefli ve en yüce mânâsını ifade eder.²¹⁴

el-Aliyy, kadri yüce olan, kudreti büyük olan demektir. Tenzih ifade eder.²¹⁵ “el-Aliyy, el-Kebîr” olarak, Hacc, 62; Nisâ, 34; Lokmân, 30; Sebe', 23; Mü'min, 12. âyetlerinde geçmektedir. “el-Aliyy, el-Azîm” olarak da Bakara, 255; Şûrâ, 4. âyetlerinde yer alır. Şûrâ, 51. âyetinde ise Hakîm ismi ile birlikte geçmektedir.

el-Müteâl ismine delâlet eden teâlâ fiili, mübalağa ifade eder. Buna göre el-Müteâl, pek yüce, pek münezzeh²¹⁶ demektir. “Gaybı ve mevcudu bilen, büyük, Pek Yüce” mânâsında Ra'd sûresi 9. âyette geçmektedir.

Yücelik ve hükümranlıkta kendisine denk ya da kendisinden daha üstün bir varlık bulunmayan; mutlak anlamda yüce olan, övülmeyi hak edecek tüm vasfa sahip olan ve tüm noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Teâlâ'nın 'el-Müteâl' ismi bizlere yüceler yücesi olduğunu gösterir.

²¹³ Bkz. A'lâ, 87/1; Leyl, 92/20.

²¹⁴ Râgıb, s. 345.

²¹⁵ Beydâvî, 2/553.

²¹⁶ Râgıb, s. 345.

el-Kebîr, el-Mütekebbir

Her yerde eşsiz ve tek büyük olan, her şeyde ve her hâdisede büyüklüğünü gösteren, büyüklükte kendinden daha büyüğü düşünilemeyen...

Büyük mânâsına gelen el-Kebîr, kullarını onlar kendisini görmeden, istediğine yöneltendir. Celâl ve şan yüceliği ile mevsuf olandır. Her büyük O'nun celâlinin yanında küçük kalır. O, yaratıklara benzemekten yüce olandır.²¹⁷ “Allah göklerde ve yerde Kibriyâ sahibidir. O Azîzdür, Hakîmdir” (Casiye, 45/37).

Kur'ân'da hem Allah, hem Allah'dan başka şeyler hakkında zikredilen el-Kebîr vasfı beş âyette el-Aliyy ismiyle,²¹⁸ bir âyette de el-Müteal ismiyle geçmektedir.²¹⁹

el-Mütekebbir, bir âyette Allah'ı tavsif eder.²²⁰ “Yaratıkların sıfatlarından yüce olandır”. Kullar hakkında kibir mânâsı ifade eden tekebbür, Allah için teferrüd (O'nun tek oluşu) ve tahsîs (Büyüklüğün sadece O'na ait olduğu) ifade eder.²²¹ Yani ululuk O'na lâyük ve mahsustur, bu hususta O tektir ve noksan ve ihtiyacı gerektiren şeylerden münezzehtir.²²²

el-Hafîz

Her şeyi muhafaza eden, her şeyi belli vakte kadar belalardan koruyan...

Allah'ın ismi olarak el-Hafîz, hâfız mânâsınadır. Aynen

²¹⁷ Beyhakî, s. 35.

²¹⁸ Bkz. Nisâ, 4/34; Hacc, 22/62; Lokman, 31/30; Sebe', 34/23; Mü'min, 40/12.

²¹⁹ Bkz. Ra'd, 13/9.

²²⁰ Bkz. Haşr, 23.

²²¹ Beyhakî, s. 72.

²²² Alûsî, 28/64.

Kâdir ve Kadîr isimlerinde olduğu gibi. O, Gökleri, yeri ve aradakileri bekâ müddetlerince muhafaza eder ve onlar da zeval bulup yıkılmazlar. “Onları korumak Allah’a ağır gelmez” (Bakara, 2/255) âyetinin ifade ettiği mânâ da budur. Allah kullarını da helâk ve şerden korur. “İnsanın, önünde, arkasında, kendisini Allah’ın emriyle gözetleyecek takipçi (melek)ler vardır.” (Ra’d, 13/11). İnsanların amellerini tutup saklayan, sözlerini tespit eden, niyetlerini ve göğüslerindeki gizli şeyleri bilen, kendisinden hiç bir şey kaybolmayan ve gizli kalmayan Allah’tır. O, şeytanın şerrinden ve fitnesinden kurtulmaları için sevgili kullarını günah sebeplerinden ve şeytanın tuzaklarından koruyup muhafaza eder.²²³ Bütün bunlar Hafîz isminin mânâları arasındadır. Hafîz, yerine göre vekîl, muhâfız, rakîb, murakîb mânâlarını da taşır.²²⁴

Kur’ân’da üç yerde geçer.²²⁵

el-Hâfîz, muhafaza eden, koruyan mânâsına olarak iki âyette geçer.²²⁶ Çoğul şekli olan **Hâfîzûn**, **Hâfîzîn** da Kur’ân’da Allah için geçmektedir.²²⁷

el-Mukît

İhtiyacı olanların azık ve gıdalarını veren...

Yalnız bir âyette geçen bu isim hakkında değişik açıklamalar yapılmıştır. İbn Abbas’dan, hafîz ve muktedir mânâları rivayet edilmiştir.²²⁸ “Her şeyin tedbir ve idaresini de-

²²³ Beyhakî, s. 69.

²²⁴ Alûsî, 22/135.

²²⁵ Bkz. Hûd, 11/57; Sebe, 34/21; Şûrâ, 42/6.

²²⁶ Bkz. Yûsuf, 12/64; Tânk, 86/4.

²²⁷ Bkz. Hicr, 15/9

²²⁸ Beyhakî, s. 66.

ruhte eden” mânâsı ve kadîr mânâsı da nakledilir.²²⁹ Halî-mî der ki: “Bizce bu kelime Mumidd, imdad eden, yardım eden demektir. Kelimenin aslı, bünyeye yardım veren kût kelimesinden türemiştir.”²³⁰

el-Hasib, el-Hâsib, Esra’u’l-hâsibîn, Seri’ul-hisâb

Yaratıklarına şâhid olup onları koruyan ve onlara kâfi gelen, âhirette de hesaba çeken., hesabı en hızlı olan...

Hâsib, hesap gören demektir. Kur’ân’da saygı ifade eden çoğul olarak **Hâsibîn** bir âyette Allah’ı tavsif eder. “... *Hiç kimseye bir haksızlık edilmez. (İnsanın yaptığı iş), bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesap gören olarak biz yeteriz.*” (Enbiyâ, 21/47). Burada Hâsib’in, sayan,²³¹ bilen, muhafaza eden mânâsı da zikredilir. Çünkü bir şeyi muhafaza eden, onu hesap eder ve bilir.

el-Hasib, “kâfi gelen” mânâsınadır. Kur’ân’da şâhid,²³² hâfiz,²³³ muhasebe eden²³⁴ mânâlarına da gelmektedir. Kur’ân’da Hasib ismi üç yerde Allah’ı tavsif eder.²³⁵

Esra’u’l-hâsibîn, “hesap görenlerin en çabuk olanı” demektir. Kısa bir müddette bütün mahlukları hesaba çeker. Bir hesap O’nu diğer hesaptan alıkoyamaz. Bir âyette geçer. “... *Gözünüzü açın ki, bütün hüküm O’nundur ve O hesap görenlerin en süratlisidir.*” (En’âm, 6/62).

²²⁹ Taberî, 8/583-585.

²³⁰ Beyhakî, s. 66.

²³¹ Alûsî, 17/65.

²³² Bkz. Nisâ, 4/6.

²³³ Bkz. Nisâ, 4/86.

²³⁴ Bkz. Ahzâb, 33/39,

²³⁵ Bkz. Nisâ, 4/6,86; Ahzâb, 33/39

Seri'ul-hisâb, “hesabı çabuk olan, yahut bir kimse-
nin hesabı kendisini diğerinin hesabını görmekten alıko-
yamayan” demektir.²³⁶ Kur'ân'da sekiz yerde Allah'ı tavsif
eder.²³⁷

el-Celîl, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm

*Sonsuz derecede büyüklük sahibi, sıfatları sonsuz de-
recede yüce olan. Anlayışların celâl ve büyüklüğünü idrâk
edemediği, mahiyeti idrak edilemeyen celâl sahibi, kendi-
sine ümit bağlayanları boş çevirmeyip ikrâm ve ihsanda
bulunan, gerçek ikrâm sahibi...*

“Celâl ve ikram sahibi Rabb'inin adı çok yücedir.” (Rah-
mân, 55/78)

el-Celîl ismi, Cenâb-ı Allah'ın, celâlet ve ululuk sahibi an-
lamına gelen güzel isimlerinden biridir. Ululuk ancak Allah'a
mahsustur. Her yerde, her zaman hâzır ve nâzır olan Allah'ın
ilmi her şeyi kuşatır. Ululuk ve ikram sahibi mânâsını taşıyan
“Zü'l Celâl-i ve'l-İkrâm” tabiri, “(ancak) azamet ve ikram sa-
hibi olan Rabb'i'nin zatı bâkî kalacaktır.” (Rahman, 55/27) ve
“Âzamet saltanat ve ikram sahibi Rabb'i'nin adı ne yücedir.”
(Rahman, 55/28) şeklinde Kur'ân'da zikredilir. Hz. Peygamber,
sahih kitaplarda nakledildiğine göre; Zü'l Celâl-i ve'l-ik-
ram diyerek Allah'ı zikretmeye devam ve bunda sebat edil-
mesini, bu terkibin duâlarda çokça söylenilmesini tavsiye
etmiş ve bunun Allah katında en hayırlı ve en üstün bir
amel olduğunu buyurmuşlardır.²³⁸ Yine o; “Her şeyin bir

²³⁶ Beyhakî, s. 88.

²³⁷ Bkz. Bakara, 2/202; Âl-i İmrân, 3/19-119 vb.

²³⁸ Tirmizî, *Daavat*, 91; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/177.

aynası vardır. Kalplerin aynası ise aziz ve celil olan Allah'ı zikirdir.” buyurmuşlardır.²³⁹

Bir çiçeğe baktığımızda ondaki güzelliğe, ince sanata, renklerdeki âhenge hayran kalırız. Bu güzellikler, Allah'ın Cemil isminin bir tecellisidir. Bütün çiçeklere birden nazar edebilsek, bu hayranlığımız hayrete dönüşür. Bu kadar çiçeği ayrı ayrı süslemek, aralarında bir âhenk kurmak, Celil isminin tecellisiyledir.

Bir kuşun, bulduğu bir taneyi zevkle ve heyecanla yemesinde Rezzak isminin bir tecellisini seyrederek. Bir milyonu aşkın canlı türünün, rakamlara sığmayacak kadar çok fertlerinin birlikte rızıklanmalarını düşündüğümüzde, karşımızda bir celâl tablosunu buluruz ve o muhteşem ziyafette Celil isminin bir tecellisini okuruz.

İnsan, kendi varlığını sonsuz varlıklardan bir nokta, simasını sonsuz simalardan bir sima, sofrasını sonsuz sofralardan bir sofraya... olarak görüp, İlâhî isimlerin o Celîl tecellileri karşısında hayretle secde etmeli, haddini bilmeli ve isyandan sakınmalıdır.²⁴⁰

Fırtınalı bir deniz, zelzeleli bir zemin “Ya Celîl, Ya Azîm!” der. Denizde başka isimler de kendini gösterir, ama fırtınalı denizde, nazara ilk çarpan celâl ve azamettir. Celîl ve Azîm isimleri orada hâkim durumdadır, diğer isimler ona tabidirler.

el-Kerîm, el-Ekrem

Hayrı çok olan, bağıışı tükenmeyen, her türlü şeref ve

²³⁹ Cemil Çiftçi, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, 2/291.

²⁴⁰ Alâaddin Başar, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 109-110.

fazîleti kendisinde toplayan, işleri övülmeye lâıyk, kullarına cömertlikte sınırı olmayan...

Allah, çok çeşitli mânâları olan kerem ile vasıflandığı zaman, ondan tezahür eden in'âm ve ihsanının ismi olur. Aslında kendi konusunda iyi olan her şeye kerem vasfı verilir.²⁴¹ Şu halde kerim olan Allah, hak sahibi olmayan yaratıklarına, başta nimet verir, bir karşılık beklemeksizin bağışta bulunur, günahı örter, kötülük yapanı affeder. el-Ekrem ise, hiç bir kerimin dengine çıkamayacağı, keremde hiçbir benzeri olmayandır.²⁴²

Kerîm ismi ahiretin varlığına da işaret eder. “İhsan ve kerem sahibi Cenâb-ı Hakk, daima ikrâm ve ihsan etmek ister. İkrâm ve ihsan etmek istemesinin yanında ikram ve ihsan edeceklerinin de vücutlarını iktiza eder. Madem ki bu dünyada âciz, zayıf ve aynı zamanda fanî insanlara bu kadar ikrâm ve ihsanda bulunuyor; rahmet ve keremi bu ikramlarının devamını gerektirir. Halbuki burada insan yediği bir üzüm tanesine mukabil bin tokat yiyor. Tadıyor, fakat doymuyor. Ağzında tat, kalbinde feryat ve figan meydana geliyor. Ona zevk veren şeyler, veda dahi etmeden ve hiç sormadan çekip gidiyorlar. Gençlik, güç, kuvvet ve daha nice zeval bulan nimetler gibi... Öyleyse burada insana bu kadar ihsanda bulunan Cenâb-ı Hakk ihsan ve nimetlerini kesivermekle, nimeti nikmete, lezzeti azaba ve muhabbeti düşmanlığa çevirmeyecektir. Halbuki bütün bunlar ebedî olmazsa, nimet nikmet olur. Lezzet azap olur. Ve sevgi düş-

²⁴¹ Râğıb, s. 427 vd.

²⁴² Beyhakî, s. 53, 55.

manlığa dönüşür. Öyleyse, bu nimet ve ihsanlar ebedî bir âlemde devam edecektir.”²⁴³

Kur'ân'da Allah'ın keremi ilk defa el-Ekrem ismiyle bildirilir. “*Senin Rabb'in nihayetsiz kerem sahibidir.*” (Alâk, 96/3). Daha sonra el-Kerîm ismi nâzil olur. “*Ey insan, Kerîm Rabb'ina karşı seni aldatan nedir? O ki seni yaratmış; sana şekil vermiş, senin yaratılışını düzgün kılıp denkleştirmiş ve istediği şekilde seni terki edmiştir.*” (İnfitâr, 82/5-8). Diğer bir âyette ise Ganî ismine bitişik olarak gelir. “*Bu, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan Rabb'im in lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Fakat nankörlük eden (bilsin ki) Rabb'im müstağnidir, Kerîmdir.*” (Neml, 27/40). Bu âyetlerde Kerîm'in mânâlarını apaçık görmek mümkündür.

Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm isminde de Kerîm ismini görmek mümkündür. Bu isim azamet ve ikram sahibi demektir ve iki âyette geçer (Rahman, 55/27, 78). Zü'l-Celâl'in mânâsı, daha ziyade azamet, ululuk, kadrinin ve şanınin yüceliği, her şeyden üstünlüğü neticesine varan Celil vasfında toplanmaktadır.²⁴⁴ Allah ululanmaya, karşı gelinmemeye, itaat edilip muhalefet edilmemeye lâyık olandır. Mutlak ve yaygın bir istiğnâ sahibidir.

er-Rakîb

Bütün yaratıklarından bir an bile gâfil olmayıp onları gözeten...

²⁴³ M. Fethullah Gülen, *Ölüm Ötesi Hayat*, ??? Kerim ve rahim isimlerinin.

²⁴⁴ Beyhakî, s. 23

Bu isim, murâkib, gözeten, muntazır mânâlarına gelir.²⁴⁵ Rakîb, hâfız, yani kendisinden bir şey kaybolmayan koruyucu demektir. Yaratıklarından bir an bile gâfil olmayan mânâsına da gelir.²⁴⁶

Rakîb ismi dört yerde geçer.²⁴⁷ Bu isim, Allah'ın devamlı murâkebesini hatırlatan bir isimdir.

el-Mucîb, el-Mucîbûn

Yaratıklarının duâ ve dileklerini kabul edip yerine getirmekle karşılık veren. Kendine yalvaranların isteklerini veren, icâbet eden...

“Yalnız Allah'a ibadet edin, çünkü sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Sizi topraktan yetiştirip yaratan, sizi orada yaşatan O'dur. O halde O'ndan mağfiret dileyin, yine O'na dönün, tövbe edin. Çünkü Rabb'im kullarına çok yakın ve onların tövbe ve dualarını kabul edendir.” (Hûd, 11/61)

“Bana dua edin ki size karşılık vereyim.” (Mü'min, 40/60)

“Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim.” (Bakara, 2/186)

Mucîb, kabul eden, cevab veren mânâsına Allah'ın bir isimdir. İcâbe ve isticâbe aşağı yukarı aynı mânâyaya gelir. Halîmî der ki: “İsteyeni istediğine kavuşturan demektir. O'ndan başkasının buna gücü yetmez.”²⁴⁸

²⁴⁵ Alûsî, 22/128.

²⁴⁶ Beyhakî, s. 77.

²⁴⁷ Bkz. Mâide, 5/117; Hûd, 11/93; Nisâ, 4/1; Ahzâb, 33/52.

²⁴⁸ Beyhakî, s. 205.

Bu isim Kur'ân'da bu şekilde sadece Hûd sûresinin 61. âyetinde Allah'ı tavsif eder. Fiil şekillerinde ise başka âyetlerde de geçmektedir.

Kur'ân'da icâbe ve isticâbe kelimeleri, Allah'ın da'vetini kabul, yahut duâları ve dilekleri kabul muhtevasında geçer. “*Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınımdır. Bana dua edenin duasına icabet ederim.*” (Bakara, 2/186) “... *Biz de onun duasını kabul buyurup katımızdan bir lütuf ve ibadet edenlere bir ders olmak üzere, hastalığını iyileştirmiş, kendisine aile ve dostlarını bir misliyle beraber vermiştik.*” (Enbiyâ, 21/84)

Kur'ân-ı Kerim'de ulûhiyetin en bariz vasıflarından birkaçı da duaları, dilekleri kabul, darda kalanları sıkıntıdan kurtarmaktır. Putların ve sahte tanrıların, insanların duasını kabul edip bir dileklerini yerine getiremeyecekleri sık sık vurgulanır.²⁴⁹

Mûcib ismi bir âyette Karîb ismi ile beraber geçmektedir. “... *Çünkü Rabb'im kullarına çok yakın ve onların töbe ve dualarını kabul edendir.*” (Hud, 11/61)

el-Mucîbûn, azamet bildiren çoğul olarak bir âyette Allah'ı vasfeder. “*Nitekim Nûh Bize yalvardı da, Biz onun duasını ne de güzel kabul buyurduk!*” (Sâffât, 37/75)

Evet, duâ Allah ile kulu arasında özel ve sıcak bir bağlantıdır. Kul, tüm sıkıntılarını ve isteklerini O'na açar, O'na yakarır ve Allah kulunun isteğini işitir ve O'na icâbet eder, duâsını karşılıksız bırakmaz. O, insana şah damarından daha yakın olan, her şeyi bilen, işitendir. İnsanın içinden ge-

²⁴⁹ Bkz. Ra'd, 13/14; Neml, 27/62; Mü'min, 40/50; Fatır, 35/14.

çirdiği tek bir düşünce bile Allah'tan gizli kalmaz. O halde samimi olarak Allah'tan bir istekte bulunulması için insanın sadece düşünmesi bile yetmektedir. İşte Allah'ın icâbeti bu denli yakındır.

Mü'min duâ ettiği zaman Allah'ın kendisini işittiğinden ve duâsına mutlaka icâbet edeceğinden emin olmalıdır. Çünkü tüm olaylar ancak O'nun dilemesiyle cereyan eder. Allah'ın icâbetine karşı kuşku ile yaklaşmak ise Allah'ın gücünü ve kudretini takdir edememek demektir. Allah için, herhangi bir kişinin çağrısına cevap vermek, duâsına karşılık vermek çok kolaydır. Kaldı ki “duâya icâbet” birşeyin aynen gerçekleşmesi anlamına gelmez. Çünkü âyetin ifâdesiyle: “*İnsan hayra duâ ettiği gibi, şerre de duâ etmektedir, insan pek acelecidir.*” (İsrâ, 17/11)

Kişi için neyin şer, neyin hayır olduğunu ise en iyi Allah bilir. Çünkü takdir eden O'dur. Her işinde olduğu gibi duâlara icâbetinde de pek çok hikmet gizlidir. “*Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize yazıldı (farz kılındı). Olur ki hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlıdır ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için bir şerdir. Allah bilir de siz bilmezsiniz.*” (Bakara, 2/216)

Gizli-açık her çağrıya daima icâbet etmesi Allah'ın şânından, yüceliğindedir. Allah, duâ mahiyetinde akıldan geçen tek bir düşünceyi dahi asla karşılıksız bırakmaz, boşa çıkarmaz. Allah'tan başka duâları duyan ve onlara icâbet edebilen yoktur. Allah kendisinden başka hiç kimsenin duâya icâbet edemeyeceğini, insanlara yardım edemeyeceğini şöyle bildirmiştir: “*Allah'tan başka taptıklarınız sizler gibi*

kullardır. Eğer doğru iseniz, hemen onları çağırın da size icâbet etsinler.” (A'râf, 7/194)

Duâ ve tevbeleri kabul edip icâbet eden tek merci olan Rabb'imiz yapılan duâ ve isteklerin güzergâhının kendisine çevrilmesini isteyerek 'el-Mucîb' isminin tecelli etmesini ister. Duâ eden bir kul ellerini açtığı anda kendisinin aciz ve Rabb'i-ne muhtaç; Rabb'inin de yüceler yücesi 'el-Mucîb' olduğunu, o anda kendisini gördüğünü ve işittiğini ispatlamış olur.

el-Vâsi'

Her şeyi kuşatan, bütün sıfatları sınırsız olan...

el-Vâsi', Allah'ın kudret, ilim, rahmet ve fazlının genişliğini ifade eden bir sıfatıdır.²⁵⁰ “Gücünün yettiği, bildiği şeyler çok olan” demektir. Bu aynı zamanda O'nu hiç bir şeyin aciz bırakamayacağını, hiç bir şeyin O'na gizli kalamayacağını, rahmetinin her şeyi kapladığını itiraf mânâsına gelir. Bu isim aynı zamanda “Zenginliği, kullarının ihtiyaçlarını, rızkı da bütün mahlukatını kaplayan” mânâsına da gelir.²⁵¹ Hikmet ve kudretinin ve tasarrufunun genişliğini ortaya koyar. Bu vasıf Kur'ân'da yedi âyette Alîm ismiyle, bir âyette de Hakîm ismiyle birlikte geçer.²⁵² Bir âyette de **Vâsi'u'l-mağfire** (Necm, 53/32) şeklinde geçmektedir.

el-Hakîm, el-Hakem, el-Hâkim, Ahkemu'l-Hâkimîn

Her şeyi yerli yerinde yapan, hikmet sahibi, emirleri hikmetli ve yanlışsız olan...

²⁵⁰ Râğib, s. 523.

²⁵¹ Beyhakî, s. 42.

²⁵² Bkz. Bakara, 2/115, 247, 261, 268; Âl-i İmrân, 3/73; Mâide, 5/54; Nûr, 24/32; Nisâ, 4/110

“Bir köy muhtarsız olmaz. Bir işne ustasız olmaz; sahip-siz olamaz. Bir harf kâtipsiz olamaz, biliyorsun. Nasıl oluyor ki, son derece intizamlı şu dünya Hâkimsiz olur?”

(Bediüzzaman Said Nursi)

Hkm kökünden, hükm; hüküm vermek,²⁵³ men etmek,²⁵⁴ sağlam yapmak,²⁵⁵ ilim, nübüvvet, Kur’ân vb. mânâlarına gelir.²⁵⁶ Hakîm de bu vasıfları taşıyana denir.

Hikmet de bu köktendir ki cehaletten men eder. Hikmet, eşyanın hakikatlerini olduğu gibi bilip gereğince amel etmek demektir. Allah için hikmet, O’nun eşyayı bilmesidir. İnsanlar için hikmet, Allah’ı tanıyıp hayırlar işlemektir. Hikmet ilâhî hakîkatin sırlarının ilmidir. İlim ve akıl sayesinde gerçeğe isabet etmek demektir. Eşyayı son derece sağlam yaratmaktır.²⁵⁷ Söz ve işte isabet mânâlarına da gelir.

Bu lügavî mânâları taşıyan el-Hakîm, “eşyayı olduğu gibi bilen ve sağlamca yaratan”,²⁵⁸ itkân ile yaratan ve yapan demektir. Halîmî der ki: “Hakîm, hak ve doğrudan başkasını söylemeyen ve yapmayan demektir. Allah’ın fiilleri doğru, sanatı sağlam olduğu için böyle tavsif edilmesi gerekir. Çünkü itkân ve isâbet, ancak hakîm olandan sadır olur.”²⁵⁹ Bu isim Kur’ân’da tek başına geçmez. Teyid ve dengeleme ifade ederek, esmâ-i hüsnâdan şu isimlerle birlikte gelir: “Habîr, Alîyy, Hamîd, Azîz, Alîm.”²⁶⁰

²⁵³ Râgıb, s. 127.

²⁵⁴ İbn Fâris, 2/91.

²⁵⁵ İbn Manzûr, 15/30.

²⁵⁶ Zebidî, 8/253.

²⁵⁷ Râgıb, s. 127.

²⁵⁸ Râgıb, s. 127.

²⁵⁹ Beyhakî, s. 22.

²⁶⁰ Bekir, Topaloğlu, ‘Hakim maddesi’ DİA, 15/181, Diy. Vak.Yay. İstanbul, 1997

Allah'ın Hakem, Hâkim ve Hakîm isimleri, aynı kökten gelmekte ve üçü de, 'salah kasdıyla menetme' özelliğini taşımaktadırlar. Meselâ, Hâkimin en mühim vasfı zulmü önlemesidir. Hakîmin hikmeti, saçmalığı, abes iş yapmayı ve yanlışlığı önler. Hakem ise, taraf tutma arzusunu menetmiş olan demektir.²⁶¹

el-Vedûd

Çok sevilen, kendisine yöneleni ve tevbe edeni seven. Mahlukatını seven ve onların hayrını isteyen...

Vedûd, İbn Abbâs'dan rivayete göre "kullarını mağfiret ile seven demektir." Bir mânâsı da sevilen demektir ki, salih kulları O'nu sever, muhabbet eder demektir.²⁶²

Vedûd ismi Kur'ân'da iki defa geçer. "O"dur Gafûr, Vedûd" (Buruc, 85/14). "Rabb'inizden mağfiret dileyin, O'na tevbe edin. Muhakkak ki Rabb'im Rahim, Vedûd'dur" (Hüd, 11/90).

el-Mecîd

Çok şerefli, izzetli, lütuf ve ihsanı geniş olan, yüce ve şerefli...

Mecd, kerem ve ululukta genişlik mânâsına gelir. Mecîd, Allah'ın ismi olarak "Kendi Zatına mahsus fazlını cömertçe ihsan etme hususunda genişlik sahibi" demektir.²⁶³ "Erişilmesi zor kuvvet sahibi, hamde ve şükre lâıyık olan" şeklinde de açıklanmıştır. "Genişlik sahibi, Kerîm" mânâsı

²⁶¹ Doç. Dr. Abdülaziz Hatip, *Kur'ân ve Kâinat Penceresinden Esmâ-i Hüsnâ*, s.159, Gençlik Yayınları, Nisan, 2001.

²⁶² Alûsî, 30/92.

²⁶³ Râğıb, s. 463.

da verilmiştir.²⁶⁴ Yine, zatında ve sıfâtında Azîm olan mâ-nâsına da gelir.²⁶⁵

Mecîd sıfatı iki yerde Kur'ân'ın,²⁶⁶ bir âyette de Arş'ın sıfatıdır.²⁶⁷ (). Yalnız bir âyette Allah'ı tavsif eder. “Şüphesiz O, Hamîd'dir, Mecîd'dir” (Hûd, 11/73).

el-Bâis

Peygamberler gönderen ve bütün ölüleri mahşerde diriltecek olan...

Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da diriltten O'dur. Bu diriltme O'na göre pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. Gerçekten O azîz ve hakîmdir. (Rûm, 30/27)

Bu isim, Kur'ân-ı Kerîm'de fiil yapısıyla geçmektedir.

“Siz bir müddet ölü vaziyette kaldıktan sonra, şükredersiniz ümidiyle sizi dirilttik.” (Bakara, 2/56)

Râzî, Allah'ın fiilî sıfatlarından olan Bâ'is'in birkaç anlama geldiğini söyler ve bunları şöyle özetler:

1- Allah, kıyamet günü bütün insanları diriltecektir. Bu anlama şu âyet işaret eder: “Şüphesiz yoktur ki, Allah kabirlerde olanları diriltecektir.” (Hac, 22/7)

2- Allah, insanlara peygamber gönderendir. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir: “And olsun, biz her ümmete: “Allah'a kulluk edin ve tağuttan kaçınınız” (diye tebliğ etmesi için) bir peygamber gönderdik.” (Nahl, 1636)

²⁶⁴ Beyhakî, 39-40.

²⁶⁵ Alûsî, 30/92.

²⁶⁶ Bkz. Kâf, 50/1; Burûc, 85/21.

²⁶⁷ Bkz. Burûc, 85/15.

3- Allah, güçleri yetmediğinde ve zayıf düştüklerinde kullarına yardım gönderen, onlara destek veren ve günah-tan sonra yaptıkları tevbeyi kabul edendir.²⁶⁸

İbn el-Arabî der ki: “Bi’setin (diriltmenin) hakikati, bir şeye hayat vermek ve hareket etmesini sağlamaktır. Ölülerini diriltecek ve onlara hayat verecek olan, onları ilk kez var eden ve yaşamaları sağlayan Yüce Allah’tır. İnsanları dine davet etmesi için peygamberler gönderen, böylece kullarının kendisine ibadet ve itaat etmesini sağlayan O’dur. İsrailoğullarının üzerine bazı kullarını gönderen O’dur. Kırıkları iyileştirip yeniden sağlığına kavuşturan yine O’dur. Bütün bu eylemler hareket ettirmeye ve ortaya çıkarmaya dayanmaktadır. Sadece sebepler değişmektedir.”²⁶⁹

eş-Şehîd

Kendisinden hiç bir şey saklanamayan ve hiçbir şeyi unutmayan...

Şhd kökü, bulunma (huzur), bilme ve bildirmeye delâlet eder. Şehâdet de aynı kökten türer. Bu kelime üç aslı kendinde toplar.²⁷⁰ eş-Şehîd, Allah’ın sıfatı olarak “kendisinden hiç bir şey gizlenmeyen, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilen” demektir.²⁷¹ Şehîd, rakîb, hafız mânâsına da gelir. Yani hiç bir şeyin Allah’ın murakabesinin dışında kalamayacağını ifade eder.

Şehîd ismi Kur’ân’da yirmi yerde Allah’ı tavsif eder (Âl-i İmrân, 3/98; Mâide, 5/117; En’âm, 6/19; Yûnus, 10/46 vb.). Allah’ın şe-

²⁶⁸ Bkz. Râzî, “Şerhu’l-Esmâi’l-Hüsna”, s. 276.

²⁶⁹ el-Esmâu’l-Hüsna (Allah’ın Güzel İsimleri), el-Bâis ismi, Karınca Yayınları, İstanbul.

²⁷⁰ İbn Fâris, 3/221.

²⁷¹ Râğb, s. 269.

hâdeti her şeyden büyüktür (En'âm, 19). “Ne işte bulunsan, Kur'ân'dan ne okusan, ve siz ne iş yapsanız mutlaka Biz, içine daldığınız an, üzerinizde Şâhidiz. Ne yerde, ne de gökte zerre ağırlığınca bir şey, Rabb'inden kaçmaz ...” (Yunus, 10/61). Bir âyette de çoğul şekliyle **Şâhidîn** (Enbiyâ, 21/78) olarak gelmiştir.

el-Hakk

Zâtı, sıfatları, isimleri, fiilleri hak ve hakikat olan, hukukları zâyi etmeyen, her türlü hakikat O'nun tecellisi olan... Zâtı vacip olup, varlığı gerçek olan, değişmekten münezze olan, Zâtı ile kaim, vacip ve değişmez olan...

*Hâlik'in nâmütenâhî adı var, en başı Hak;
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak.
Mehmed Âkif Ersoy*

Hakk kelimesi Allah'ın vasfı olarak varlığı gerçek olan,²⁷² inkârı mümkün olmayan, hikmetinin iktizâsına göre eşyayı var eden²⁷³ ulûhiyeti hakk olan,²⁷⁴ son derece âdil yahut hakkı izhâr eden²⁷⁵ mânâlarını ifade eder. Her hakikat bu büyük hakikata dayanmakla, Allah'ın hakkın kendisi olmasıyla ayakta durur.²⁷⁶ Hakk olan her şey O'ndandır ve O'na bir nisbet taşır.

Hakk ismi Kur'ân'da şu âyetlerde yer alır; Hacc, 6,62; Lokmân, 30; Nûr, 25; Fussilet, 53; Tâhâ, 114; Kehf, 44; Mü'minûn, 116; Yunus, 30.

²⁷² Âlûsî, 17/120.

²⁷³ Râgıb, s. 125.

²⁷⁴ Âlûsî, 17/191.

²⁷⁵ Âlûsî, 18/130.

²⁷⁶ Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Gölgesinde*, 21/84.

el-Vekîl

Yaratıklarının rızık ve idareleri kendisine ait olan, onların işlerini onlardan daha iyi yapan. İşlerini gerektiği şekilde kendisine bırakanların işini düzeltip, onların yapabileceğinden daha iyisini temin eden...

el-Vekîl'e, Allah'ın bir ismi olarak, İbn Abbâs'dan "Şehid", Katâde'den de "Hafîz" olarak mânâ verilmiştir.²⁷⁷ Yine bu isme, iş kendisine havale edilen ve Şâhid²⁷⁸ mânâsı verilmiştir. Muttalî, Rakîb (gözetici) mânâlarına da gelir.²⁷⁹ Hattâbî'ye göre "kulların rızıklarına kefil, onların maslahatlarına kâim" demektir.

Bu ismin, Ni'mel-Mevlâ ve ni'me'l-Vekîl'de olduğu gibi, "İşlerimize ne güzel kefil ve ne güzel yapan" mânâsına geldiği de bildirilmiştir.²⁸⁰

Kur'ân'da ondört yerde Allah'ın ismi olarak gelir. Şu âyetlerde Şâhid mânâsındadır: Bakara, 66; Nisâ, 81, 132, 171; İsrâ, 2, 65; Ahzâb, 3, 48 vb.

el-Kaviyy, Zu'l-kuvve

Güç ve kuvveti sınırsız olan, kuvvetli ve pek güçlü...

el-Kaviyy, kuvvetli ve güçlü demektir. Allah'ın sıfatı olarak, Kâdir ve kuvveti tam olan demektir. Herhangi bir halde acizlik O'na hâkim olamaz, her ne kadar mahluklar da kuvvet ile tavsif edilseler bile, onların kuvveti sona erer, bazı işlere de güçleri yetmez.²⁸¹

²⁷⁷ Âlûsî, 20/68.

²⁷⁸ Beyhakî, s. 87.

²⁷⁹ Âlûsî, 20/68.

²⁸⁰ Beyhakî, s. 87.

²⁸¹ Beyhakî, s. 43.

“Kâfirler azabı görünce: “Bütün kuvvetin Allah’ın olduğunu anlayacaklardır” (Bakara, 2/165). “Kuvvet ancak Allah’ındır” (Kehf, 18/39). İsm-i tafdîl şekli olan **Akvâ** da Allah için *eşedd* vasfıyla ifade edilir. (Fussilet, 41/15).

“Kaviyy, Azîz” olarak, Hûd, 66; Hacc, 40,74; Şûrâ, 19 vb. âyetlerinde, “Kaviyy, Şedîdu’l-ikâb” olarak da Enfâl, 52; Mü’min, 22 âyetlerinde yer alır. Bu şekilde kullanılmalarında birbirini destekleme görülmektedir.

Zu’l-kuvve, kuvvet sahibi mânâsında Allah’ın bir sıfatıdır. Bu ifade Kur’ân’da, “Şüphesiz Allah’tır, Rezzak, kuvvet sahibi, Metin” (Zariyât, 51/58) şeklinde sadece bir defa geçmektedir.

el-Metîn

Kuvvet ve kudreti çok sağlam, kendine güvenilir olan...

Metn, kuvvetlilik,²⁸² salâbet demektir. Metîn, Allah’ın sıfatı olarak “şedîd” demektir ve “kuvveti eksilmez, gevşemez, futûr gelmez”²⁸³ mânâlarına gelir. “Kuvveti şiddetli olan” mânâsı da verilmiştir. Allah’ın bu sıfatı, Allah’ın kudretini, iktidar ve şiddetini belirtir.

Kur’ân’da bir âyette geçer. “Muhakkak ki Rezzâk, Kuvvet sahibi, Metîn olan Allah’tır” (Zâriyat, 51/58).

el-Veliyy, el-Mevlâ, el-Vâlî

Kâinatın ve yaratıkların işlerini tekeffül eden, iyi kullarını seven ve onlara yardım eden...

²⁸² Râğıb, s. 462.

²⁸³ Beyhakî, s. 43.

Vly kökü, yakınlık,²⁸⁴ yardım ve birinin işini üzerine almayı ifade eder.²⁸⁵ Veliyy, birinin işini üzerine alandır, dosttur, yani düşmanın zıddıdır, yardımcıdır.

el-Veliyy, Kur'ân'da on üç kadar yerde açık olarak Allah'ı tavsif eder. “Hamde lâıyk Velî (Şûrâ, 42/28)”, “Velî ancak Allah'tır” (Şûrâ, 42/9). “Sensin bizim Velîmiz” (A'râf, 7/155; Sebe; 34/41 vb.).

el-Mevlâ, Velî ile aynı mânâya gelir. Ebû Ubeyde, Taberî gibi ilk dönem müfessirleri bu kelimeyi böyle izah etmişlerdir.²⁸⁶ Ancak Kur'ân'da yalnız Allah için kullanılmaktadır. Halbuki Veliyy insanlar için de kullanılır. Mevlâ ismi on iki kadar âyette Allah'ı tavsif eder (Yûnus, 10/30; En'âm, 6/62; Enfâl, 8/40; Hacc, 22/78; Muhammed, 47/11 vb.).

el-Vâlî, Hattâbî'ye göre “eşyanın mâliki, mütevellîsi, mutasarrıfıdır. Onlarda istediği gibi tasarruf eder, onlarda emrini infaz eder, hükmünü yürütür, bozan mün'im (Nimet veren) mânâsına da gelir.”²⁸⁷ Bir âyette geçer. “... Bir toplum kendinde olan durumu değiştirmedikçe, hiç şüphe yok ki, Allah da o toplumda olan hali değiştirmez. Allah bir toplum için de kötülük irade buyurdu mu, onu geri çevirecek kuvvet yoktur. Artık Allah'ın dışında onları himaye edecek kimse olamaz.” (Ra'd, 13/11).²⁸⁸

el-Hamîd

Hamd ve senâya en çok lâıyk olan ve çok övülen, var-

²⁸⁴ İbn Fâris, 6/141.

²⁸⁵ Râgıb, s. 533.

²⁸⁶ Taberî, 7/278.

²⁸⁷ Beyhakî, s. 68.

²⁸⁸ Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 137-138.

lıkların ezelden ebede kadar yaptıkları bütün hamd ve övgüler, aslında yalnız kendisine ait olan...

Hamdedilen mânâsında bir sıfattır. Hamd, faziletini övmek demektir ki, medihten daha hususî, şükürden daha umûmîdir. Hamîd, nimetlerine karşı hamde lâıyk olandır.²⁸⁹ “Fiilleriyle hamde lâıyk olan” demektir. “O’na genişlikte de, darlıkta da hamdedilir. Çünkü O’nun fiilerinde yanlışlık olmaz, hata ârız olamaz.”²⁹⁰ Kâmil manâda hamd Allah’a mahsustur (Fâtiha, 1/2). Allah zatında Hamîd’dir, başkalarının hamdine muhtaç değildir.

Kur’ân’da bir âyette yalnız başına gelir (Sırâtı’l-Hamîd; Hacc, 22/24). Bu isim, Kur’ân’da, Esmâ-i Hüsnâ’dan Azîz, Mecîd, Hakîm, Velî, Ğaniyy isimleriyle birlikte de geçer.²⁹¹

el-Muhsî

Sonsuz da olsa her şeyin sayısını bilen...

Muhsî ismi Kur’ân’da fiil şekliyle geçer: “Allah, kullarının nezdinde ne var, ne yoksa her şeyi ilmiyle ihata etmiş, her şeyi bir bir kaydetmiştir.” (Cin, 72/28)

el-Halîmî der ki: “Muhsî, insanların ilimlerinin kuşattığı ve kuşatmadığı bütün olayların sayısını ve miktarını bilendir. O, canlıların alıp verdiği her nefesi, rızkı, insanların itaat ve günahlarını, yakınlığını, yağmur ve kum tanelerinin sayısını, bütün bitkileri, hayvan türlerini, ölüleri ve canlıları bilendir. Kısaca Allah, bütün varlıkların sayısını, kalanları ve yok olanları bilendir. Bu sıfat Allah’ın, insanlar gibi çoklukları

²⁸⁹ Âlûsî, 3/40.

²⁹⁰ Beyhakî, s. 60.

²⁹¹ M. Fuad Abdülbaki, s. 218.

nedeniyle varlıkların sayılarını idrak etmekten aciz olmadığını ispatlamaktadır. O, bütün varlıkları ve sayılarını bilendir. Varlığı bütün varlıkları kuşatmıştır. O'nun adı en yücedir.”²⁹²

Bazı âlimler Muhsî ismini şöyle tanımlamışlardır: “O, açıkta olanı gören, gizli olandan haberdar olandır. O, senin zâhirini görüp müşahede eden, bâtınını da gözetleyip kontrol edendir. O, senin itaatlerini sayıp kayda geçiren ve bütün hâllerini bilendir.”²⁹³

el-Mübdî, el-Muîd

Varlıkları örneksiz, yoktan ve sanatlı bir şekilde yaratan. Varlıkları öldükten sonra tekrar diriltlen...

“Mübdî”, insanı ilkin yoktan var edendir. Yani onu yoktan yaratıp var edendir. Muîd, hayattan sonra ölüme, ölümden sonra da ikinci kez hayata döndürendir.²⁹⁴ Şu âyet bu anlamı ifade etmektedir: “*Ey kâfirler! Allah’ı nasıl inkâr edebilirsiniz ki siz ölü iken size hayatı veren O’dur. Şunu bilin ki tayin ettiği vâde gelince sizi öldürecek, yine diriltecek ve sonunda O’nun huzuruna götürüleceksiniz.*”

(Bakara, 2/28)

Bütün varlıkları yoktan var eden Allah’tır. Varlıklar yok iken Allah tarafından yaratılmış ve varlık âlemine çıkarılmışlardır. O, istediği her an, olmayan bir şeyi var edebilir, sonra da onu ilk haline döndürebilir. Sonradan yaratılan her varlık böyledir. Dünyadaki insan nasıl ise, kıyamet gününde de aynı olacaktır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

²⁹² Beyhakî, s. 42.

²⁹³ Râzî, s. 290.

²⁹⁴ Beyhakî, s. 74

“... İşte siz ilk yarattığımızda olduğunuz gibi çırl çıplak, teker teker huzurumuza geldiniz!...” (En’am, 6/94)

“Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da diriltlen O’dur. Bu diriltme O’na göre pek kolaydır...” (Rum, 30/27)

“Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize: “Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!” diye. De ki: “Onları ilk defa yaratan diriltir, hem O, yaratmanın her türlüsünü bilir.” (Yasin, 36/78-79)

Bu âyetlerde Yüce Allah ilk yaratılışı, ikinci yaratılışın gerçekleşeceğine delil göstermekte sonra da bir benzetme yapmaktadır ki bu âyetlerin devamında, ilk ve sonraki yaratılışın Allah için ne kadar kolay olduğunu vurgulamaktadır.²⁹⁵

el-Muhyî, el-Mümît

Cansızlara can, ölümlere hayat veren ve hayatı devam ettiren, hayatın gerçek sahibi. Canlılara ölümü tattıran...

el-Muhyî, “ölüleri diriltlen” mânâsında Allah’ın bir vasfıdır. Mekke’de nazil olan iki âyette geçer (Rûm, 30/50; Fussilet, 41/39).²⁹⁶

Her iki ismin anlamı pek açıktır. el-Mümît, isim olarak Kur’ân’da geçmez, fiil olarak geçer. el-Muhyî ismi ise hem isim hem de fiil olarak Kur’ân’da geçer. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

De ki: “Size hayatı veren Allah’tır. Sonra sizi yine O öldürür, sonra da hepinizi, hakkında hiç şüphe olmayan kıyamet günü bir araya toplar; ama insanların çoğu bu gerçeği bilmezler.” (Câsiye, 45/26)

²⁹⁵ Kurtubî, 1/ 387-388.

²⁹⁶ Fiil şekilleri daha çok geçen bu isim için el-Hayy ismine ve hayat verme deliline bakınız.

Muhakkak ki hayatı veren de, hayatı alıp öldüren de Biziz. Evet, herkes Bizim huzurumuza dönecektir. (Kaf, 50/43)

İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine! Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir. (Rum, 30/50)

Her iki isim, Tirmizî'nin rivayet ettiği hadiste birlikte geçmekte olup, Allah'ın fiilî sıfatları arasında yer alırlar. Zira yaşatmak ve öldürmek Allah'ın bir fiilidir.

el-Hattâbî bu isimleri şöyle açıklar: “Muhyî, ölü spermi diriltip ondan canlı bir varlık çıkarandır. Öldükten sonra ruhları tekrar iade ederek çürümüş bedenleri yeniden diriltendir O'dur. Kalpleri marifet nuru ile aydınlatıp dirilten, ölümünden sonra üzerine yağmur yağdırarak toprağı yeniden dirilten ve ondan bitkiler çıkaran da O'dur.

Mümît ise, canlı varlıkların hayatına son verendir. Allah ölüm ile sağlıklı ve güçlü olanların gücünü yok eder. O, her şeyi yaşatan ve öldüren, her şeye kâdir olandır. Allah'ın yaşatma sıfatı olduğu gibi, öldürme sıfatı da vardır. Bu, hayır ve şerrin, fayda ve zarar vermenin yalnız O'ndan geldiğini, mülkünde hiçbir ortağı bulunmadığını, yalnız kendisinin bâkî ve ebedî olduğunu, kendisinin dışındaki bütün varlıkların fanî olduğunu bilmemiz içindir. Kalpler, ilimle, marifetle, iyi ve erdemli insanlarla oturmakla aydınlanıp hayat bulduğu gibi, cehalet ve bilgisizlikle, iyi ve erdemli insanlardan uzak durmakla, arzularının peşinden gitmekle, oyun ve eğlencelere dalmakla, dünya metâi elde etmeye çalışmakla ve Allah'tan gafil olmakla da katılaşıp ve karanlığa bürünüp hayatiyetini kaybeder.”²⁹⁷

²⁹⁷ Kurtubî, 1/ 383-384; Râzî, s. 290-291.

Her müslüman, mutlak olarak yalnız Allah'ın yaşatan ve öldüren olduğunu bilmeli ve inanmalıdır. Allah dostu İbrahim Peygamber Nemrut'a gelip: *"Benim Rabb'im hayatı veren ve hayatı alandır"* deyince, Nemrut: *"Ben de yaşatır ve öldürürüm"* (Bakara, 2/258) demiş, sonra da zindandan ölümüne mahkum edilmiş bir mahkumu çağırıp serbest bırakmış, suçu olmayan birini de tutup öldürmüştü ve: *"İşte bak! Ben de diriltip öldürdüm"* demişti. Oysa Nemrut, bu iddiasında yanılmıştı. Çünkü O, gerçekte diriltmemiş ve öldürmemişti. Kendisinden başka kimselerin de yapabileceği, insanın iradesine bağlı öldürme ve affetme fiilini işlemişti. Ancak o, gerçek delili yalanlamak, halkı aldatmak ve zihinlerini bulandırmak için gerçek delilin karşısına mecazi bir anlamla çıkmıştı. Bunun üzerine Allah dostu İbrahim peygamber, insanların iradesine bağlı olmayan ve mecaz bir anlam ifade etmeyen başka bir gerçek delille Nemrut'a karşı çıkmış ve, *"İşte Allah güneşi doğudan doğduruyor, haydi sen de batıdan doğdur bakalım..."* (Bakara, 2/258) deyince Nemrut, afallayıp kalmış ve pes olmuştu. Ancak buna rağmen İbrahim Peygamber'e inanmamış ve başka gerekçeler uydurmuştu.²⁹⁸

el-Hayy

Her zaman var olan ve hayat ile mevsuf olan, ezeli ve ebedi hayat sahibi...

Hayy, hayat kelimesinin bir sıfatıdır. Hayat sahibi ve diri demektir. el-Hattabî, "Allah'ın sıfatları içinde Hayy, devamlı var olan, hayat ile mevsuf olan, hayatı ölümden sonra çık-

²⁹⁸ Kurtubî, 1/384-385. Bu isim için bkz.: *el-Esmâu'l-Hüsna* (Allah'ın Güzel İsimleri), el-Muhyî ve el-Mümit isimleri, Karınca Yayınları.

mamış olan ve de hayattan sonra kendisine bir ölüm ârız olmayacak olandır. Diğer canlıların hayatına iki ucunda ölüm ârız olur” der.²⁹⁹ Her canlının hayatı, kendine göre hakîkattir. Allah'ın hayatının ise hiç bir benzeri yoktur. Allah olmasaydı, ne hayat olurdu, ne de hayattan ve varlıklardan bir eser. Şuursuz, ilimsiz, kudretsiz hayat, Allah için tasavvur edilemeyeceğinden bu sıfat, Allah'ın ilim, irade ve kudretinin de esasıdır. Hayat varlığa ait bir kemâldir.

Allah'ın, zihinlerin dışında, hakîkî olarak var olması, Hayy olmasıyla mümkündür. Eski Yunan filozoflarının dediği, tanrısız dinlerdeki, mitolojilerdeki hayatiyeti olmayan tanrı, Kur'ân'da yoktur.³⁰⁰ Hayattan mahrum olanda kemâl düşünülemez.

Evet O, yegâne Mabud'tur ve O'ndan başka hak mabud da yoktur. Yoktur; zira ezelden ebede varlık O'nun ziya-i vücudunun gölgesi, kâinatın her köşesindeki hayat O'nun hayatının aks-i nuru, mevcudiyetini devam ettirmeye çalışan her varlığın varlığını sürdürmesi de O'nun kayyumiyetinin, fâni levhalara küçük bir cilvesidir. O'nun varlığı kendinden, hayat ve kayyumiyeti de zatındandır. O'ndan başka kim ve ne varsa, hepsi O'ndan; O'nun tecelli-i sıfat ve esmasındandır.

O öyle bir Hayy u Kayyum'dur ki, O'nun varlık ve hayatı sözkonusu olmadığı bir yerde, ne var olmaya ne de hayat muammasına herhangi bir izah getirmek mümkün değildir; O'nun -O kendi kendine, her şey de O'nunla kaim- mânâsındaki kayyumiyetini nazara almadan, varlığın

²⁹⁹ Beyhakî, s. 20.

³⁰⁰ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'ân*, 3/17-21.

devam ve temadisini makul bir zemine oturtmak imkansızdır. O zat biricik Zat-ı A'zam, bu iki isim de birer ism-i a'zamdır. Bütün eşya ve hadiseler, O'ndan birer tecelli ve açılım; kâinat bu tecellinin bir kitap, bir meşher halinde tecessümü; insanoğlu bu meşheri temaşa eden bir seyyah ve bu kitabı okuyan mütalâacı; nebiler bu konuda birer rehber; kitaplar, hususiyle de Kur'ân ise bu göz kamaştırıcı muhtevanın en canlı, en renkli, en beliğ bir yorumcusudur.³⁰¹

Hayy Allah'ın vasfı olarak beş âyette zikredilir. (Furkân, 25/58; Tâhâ, 20/11; Bakara, 2/255; Al-i İmrân, 3/2; Mü'min, 40/65). Bu âyetlerde geçtiği üzere, bu ilâhî vasf, ya “ölümsüz” sıfatıyla, ya hasr ifadesiyle veya el-Kayyûm ismiyle beraber kullanılmış ve bildiğimiz diriler gibi bir dirinin değil, müteâl bir Zat'ın karşısında olduğumuzu bize hatırlatır.³⁰²

el-Kayyûm, el-Kâim

Varlığı ve bekası kendi zatından olan, bulunduğu hâl üzere dâim duran ve bütün varlıkları varlıkta tutan, kendi kendine kâim...

Kayyûm mübalâğa bildiren bir isimdir. Halîmî'den “mahlûkâtından her şeyin üzerinde kâim olan, dilediği gibi, onları idare eden” mânâsı; Hattâbî'den “zevâl bulmayan devamlı kâim” mânâsı nakledilmektedir. “Her şeyin gözetimini üzerine alan” mânâsı da vardır. Âyetteki Kayyûm ismi, müteâkiben gelen “O'nu ne bir uyuklama tutar, ne bir uyku” ibaresiyle de açıklanmıştır.³⁰³

³⁰¹ M. Fethullah Gülen, *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar*, ???.

³⁰² Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 114.

³⁰³ Beyhakî, s. 48.

En geniş mânâsıyla bu isim, her şeyin hıfz, himaye, rızık, tedbir ve tasrîfini istediği şekilde idare eden demektir. Cenab-ı Hakk, kendi kendine vardır. Kendi zatıyla sâbittir. Onsuz bir şeyin varlığı ve varlığının devamı düşünülemez. O'ndan gayrisi ise O'nunla varlıkta kâim ve sâbit olmaktadır.³⁰⁴

Kayyûm, Cenab-ı Hakk'ın Kıdem ve Bekâ sıfatına dayanır. Gece teheccüd namazına kalktığımız zaman “Allahümme leke'l-hamd, Ente Kayyûmü's-semâvâti ve'l-ard ve leke'l-hamdü.” duasını okuruz. Yani “Gökleri ve yeri tutan Sensin!” deriz. Cenab-ı Hakk'ın Zâtına bakan yanı itibariyle Allah Zâtıyla kaim ki buna literatürde “Kıyamün bi nefsihî” denir. Zaten başka biriyle kaim olsaydı Allah bir şeye muhtaç olurdu. O ise bir kusurdur ve Allah ondan münezzehtir. Varlık alemine taalluk eden yanı itibarıyla varlığın dünyada da ahirette de kıyamı Allah iledir. Onun için Cenab-ı Hakk “Kayyûmu's-semâvâti ve'l-ard” bazı ez-kâr yazarlarına göre “Kayyîmi's-semâvâti ve'l-ard”dır.³⁰⁵

Kur'ân'da Kayyûm vasfı üç defa geçer. Her defasında el-Hayy ismi ile birlikte geçer (Tâhâ, 20/73; Bakara, 2/255; Al-i İmrân, 3/2). Bu ismin ism-i âzam olduğu rivayetleri de vardır.³⁰⁶

el-Kâim, “hıfzeden, bilen, görüp gözeten” mânâsında (Ra'd, 33) âyetinde geçmektedir.

el-Vâcid

Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, istediğini istediği vakit hâzır eden. Mutlak zengin olan. Her istediği ve her şeyi bulan...

³⁰⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, 2/849.

³⁰⁵ Herkul.org, 24.08.2004

³⁰⁶ Beyhakî, s. 47 vd.

“Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr, 15/21)

Vâcid olan zât, sonsuz ilim, mutlak irâde, nihâyetsiz kudret sahibi olmalıdır. Bu açıdan Vâcid isminde bütün İlâhî sıfatlara işaret vardır. Allah'ı bu ismiyle yâd eden insan, kendisinin son derece âciz ve fakir olduğunu hatırlar. Aczinin ve fakirliğinin bedeninden kâinata, dünyadan âhirete uzandığını hisseder. Bütün bunlara muhtaç bulunmakla son derece fakirdir ve bunların hiçbirini yapamaması cihetiyle de son derece âcizdir. Mü'min çok iyi bilir ki, onun bütün ihtiyaçlarını gören ve güç yetiremediği şeyleri emrine veren, ancak Vâcid olan Allah'tır.

Kudreti ve rahmeti sonsuz olan yüce Allah her şeyi; büyüğü, küçüğü, uzağı, yakını ve hükmünü infaz edeceği kimseleri hemen bulur. Yaratılan hiçbir varlık izini kaybetmez. Kaçacağı her yer Rabb'imizin bileceği bir adrestir. İsteddiği her şeyi istediği anda bulup iradesini gerçekleştirir.

el-Mâcid

Sonsuz şan ve yücelik sahibi, ihsanı bol olan. Yarattığı tüm varlıkları koruyup gözeten, mükemmel yaratan ve sayısız nimetler yaratarak insanlara sunan...

Allah'ın şânı yüce olduğu gibi, ihsân ve yardımını da son derece boldur. Demek oluyor ki, bu mübârek isimde her iki sıfat birden ifade edilmektedir: *“Elbette, Rabb'imizin şânını yücedir. O, ne bir eş edinmiştir, ne de bir çocuk.”* (Cin, 72/3) *“Allah'ın emrine mi şaşıyorsunuz? Allah'ın rahmeti ve*

bereketleri üzerinizdedir, ey ev halkı şüphesiz O, övülmeye lâyık olandır, Mecîddir.” (Hûd, 11/73)

Allah, râzı olduğu kullarının da şânını yüceltir ve onlara bol ihsanlarda bulunur. Bu şereften daha çok pay almak isteyen bir kul, ihlâs, takvâ ve sâlih amel yollarında ilerlemeye çalışmalı, ayrıca Allah'a çok hamd etmeli ve O'nun ihsanlarını sıkça hatırlayıp çokça ilân etmelidir.

el-Ehad, el-Vâhid, el-Ferd

Ehad kısaca “tek”, vahid ise “bir” olarak terceme edilebilir. el-Vâhid, şeriki ve sayısı olmayan, el-Ehad ise şebih ve nazîri (benzeri) olmayan demektir.³⁰⁷ el-Ferd ise, zâtında ve sıfatlarında şerikten, eşi ve benzeri olmaktan münezzehtir olan yegâne zât demektir.

el-Ehad, tek, biricik anlamını taşır. İlk anda aynı mânâya geldikleri sanılan el-Ehad ve el-Vâhid isimleri arasında, çeşitli ince farklar vardır. Kullanıldıkları yerler farklıdır. Sanki İhlâs suresinde el-Ehad'den önceki “lem yelid ve lem yûled, doğurmamış ve doğurulmamıştır” ifadesi bir bakıma bu isminin açıklaması gibidir. Yani hiçbir şey ondan teferrû' etmemiştir (kollara ayrılıp dal dal olmamıştır) demektir. Teferrû ve tecezzî (bölünme) sonradan olmanın bir belirtisidir, böylesi bir varlık ise ilâh olamaz demektir.³⁰⁸ Kur'ân'da bir defa geçer (ihlâs, 1). “Ehad” lafzı bir demek olan “Vâhid” anlamında dahi kullanılır ise de aslında aralarında önemli fark vardır. Vahdet'in kendisinden başkasını nefyetmek demek olan esas mânâsında ehad sözü en beliğ olan ifade-

³⁰⁷ Beyhakî, s. 32.

³⁰⁸ Beyhakî, s. 32.

dir. “Vâhid” kelimesi zafî ve itibârî de olabilir ve sayısal bir anlam ifade eder. “Ehad” ise zatın ne bölünme ve izafiyet, ne de başka birisi şeklinde hiçbir sayıyı kabul etmeyen, hiçbir şekilde iki olması veya ikinci birinin bulunması ihtimali olmayan gerçek birdir, hep bir ve daima bir demektir.

“Bir” demek olan, Ferd ve Vâhid manâlarını da ihtiva eden Ehad, daha mübalâğalı ve ikincisi olmayan bir rakamdır. Bu itibarla da Vâhid kelimesinin isbatta kullanılmasına karşılık ehad lafzı hep nefiyde kullanılagelmiştir. Ehad, hiçbir şeyin ona, onun da hiçbir şeye nisbeti söz konusu olmayan bir kelimedir ve Zât-ı Ehad u Samed’in has sıfatıdır. Ehadiyet âlemi ise böyle bir sıfatın tecelli ve ortaya çıkma ufkudur. Vâhidiyet sıfatta iştiraki nefyetmesine mukabil, ehadiyet tam tenzihe bakması itibarıyla Zât-ı Mutlaka ve Sırfe’ye -esmâ ve sıfât manâları meknû- nazırdır. Hulâsa ehadiyet, bütün kesretlerin kendisinde fena bulup gittiği, bütün lâhutî hakikatlerin onda meknuz (gizlenmiş) bulunduğu, umum varlığı kâmilan tutan, ezeliyet ve ebediyeti birden ifade eden bir hakikat-i mukaddesenin unvanıdır.³⁰⁹

el-Vâhid, sayı olarak değil de şerîki olmamak bakımından Allah’ın bir olduğunu ifade eden isimdir. Vâhid, kabile içinde misli olmayan kimseye denir. Münferid demektir. Bu vasıf Kur’ân’da otuz defa geçmiştir. 22 tanesinde Allah’ın sıfatı olarak gelir. Bu kökten fiil, tevhid ve çekimlerinin Kur’ân’da gelmeyişi dikkat çekicidir. Allah’ın birliğini ifade eden bu isimler Kur’ân’da ulûhiyet meselesinin mühim mefhumlarıdır.³¹⁰

³⁰⁹ Sızıntı, Haziran 2001, cilt: 23, sayı: 269.

³¹⁰ Veli Ulutürk, *Kur’ân-ı Kerim Allah’ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 112-113.

Ferd ismi, Allah'ın birliğini ifade eder; eşi ve benzeri olmadığını ders verir. Vahid ve Ehad isimleri de Allah'ın birliğini ifade ederler. Ancak, Nur Külliyyatından Lem'alar'da, Ferd ismi için, **“Vâhid ve Ehad isimlerini tazammun eden bir ism-i âzam,”** denilmektedir. Buna göre Ferd ismi Vahid ve Ehad isimlerinden daha şümullüdür. Ehad ismi Allah'ın zâtının birliğini, Vahid ismi sıfatlarının eşi ve benzeri olmadığını ifade ederken, Ferd ismi her iki mânâyı da bünyesinde toplar. Buna göre, Ferd ismi, **“zâtında ve sıfatlarında şerikten, eşi ve benzeri olmaktan münezze olan yegâne zât”** şeklinde tarif edilebilir.

Kendisine müstakil bir şahsiyet verilen her şey, Ferd isminin bir cilvesini taşır ve kendisinin bir tek şey olduğunu, ona ait sıfatların yahut onun hizmetine verilen varlıkların başka zâtlara isnat edilemeyeceğini haykırırlar ve Allah'ın ferdiyetini sonsuz dillerle ilân ederler.

Bu isimlerle ilgili Allah'ın bir tane oluşunun hikmetleri üzerinde durmak istiyoruz: “Evet, Allah bir tanedir. Eğer, -haşa!- kâinatta iki ilah olsaydı, yer gök fesada giderdi. Zaten Allah Kelamı da bundan başkasını söylemiyor. “Allah'tan gayri göklerde ve yerde bir kısım ilâhlar bulunsaydı, yer-gök fesada gider, her yeri bir kaos alırdı” (Enbiya, 21//22) Yani yıldızlar, zerreler ve küreler birbiriyle çarpışırdı. Öbür taraftan güneşten gelen şualar ve radyasyonlar karşısında yeryüzündeki uranyum değişimlere uğrar, zincirleme reaksiyonlarla her şey yok olur giderdi. Eski kelâmcılar buna “Bürhânu temanü” demişlerdir. Yani bu delîle göre, Allah bir tanedir. İki olmaz. Meselâ bir vapurun dümenine iki el karışsa karıştırır. Bir arabanın iki tarafında iki tane direksi-

yon olup da, iki şoför tarafından idâre edildiğinde, yollara rağmen keşmekeşliğe girileceği gibi, kâinat da, iki muhtar güç tarafından idâre edildiğinde fesat ve kargaşaya gireceği kaçınılmazdır. Binaenaleyh ahenk içinde devam eden şu kocaman kâinat mekânizması içinde, gizli bir kaderin işlediğini görüyoruz. Makro âlemden normo âleme, ondan mikro âleme kadar, her şeyde baş döndürücü bir nizam ve ahenğin varolduğu seziliyor. Bu ahenk ve nizam, ilmî bir plân ister. Bunun, ilmî plândan varlık sahasına çıkması için de bir kudret ve irade gerekir. Sonra da devamlı görüp-gözetme şarttır. Bunun için de bir tek elden başkasının karışmaması gerekir. Zira insanlar bile kendi işlerine başkasını müdahale ettirmek istemezken -ki buna “Redd-i müdahale kanunu” denmektedir- nasıl olur da Cenab-ı Hakk’ın bu kâinat çapındaki iç içe işlerine başkası karışabilir. Onun için, şu kocaman kâinat kitabının, fabrikasının veya saatinin içine iki el birden uzansaydı mutlaka her şey karışacaktı. Karışmadığına göre, kâinatın Sâhibi, Mâlîki, İdarecisi bir tanedir.”³¹¹

Hasılı “Allah birdir” demek, gerek zâtı, gerek sıfatları, gerek isimleri, hangi açıdan ele alınırsa alınsın hep birdir, hiçbir şekilde ortağı olmayan bir tek hakikattir. O’nun için ilâhlık O’na mahsustur. Allah’ın birliği, sayı olarak ikinin yarısı anlamına gelen bir cinsinden, yani sayısal anlamda bir demek değildir. Yüce Allah’ın birliği, ne içinde, ne dışında çok ve benzer bulunmayan, her bakımdan ortaklığı ve bölünmeyi reddeden bir birliktir.

O her bakımdan bir, hep bir, hep tektir. “Allah var, ve

³¹¹ M. Fethullah Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, 4/100-102, Töv Yayınları, İzmir, 1992.

O'nunla birlikte başka bir şey yoktu.” ve “şimdi de olduğu gibidir”. İmam-ı A'zam, Fıkh-ı Ekber adlı eserinde, Yüce Allah “sayısal yönden” değil, “eşi benzeri olmaması yönünden birdir” demekle bu anlamı dile getirmiştir.³¹²

es-Samed

Her şey kendisine muhtaç olup, kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan, her türlü ayıp, kusur ve ihtiyaçlardan münezze olan.

Kur'ân'da yalnız bir defa geçen bu isim (İhlâs, 112/2), Halîmî'ye göre “ihtiyaçlar için kendisine yönelinen” demektir; çünkü O, buna lâyıktır. O'ndan sapanların sapması, O'nun istihkâkına hâlel getirmez. İbn Abbâs'tan, “seyyidlikte, kâmil olan Seyyid, şerefte kâmil şerîf, azametinde kâmil, hilminde kâmil gınâsında kâmil, ilminde kâmil, ceberûtunda kâmil olan Allah'tır” rivayeti gelmiştir. Yine İbn Abbâs'tan “boşluğu olmayan” rivayeti vardır. “Doğmayan, doğurmayan, dengi olmayan, yemeyen, içmeyen, içinden bir şey çıkmayan, yaratıklarından sonra bâkî kalan” gibi mânâlar da nakledilmiştir.³¹³

Samd kökünden gelen Samed, Arapça'da insanlar hakkında da kullandığı için, Cenab-ı Hakk'ı ifade etmek için kullanılan el takısı olarak (elifliamlı olarak) gelmek suretiyle hasr (tahsis) ifade etmiştir. “Allah, Samed'dir.” (İhlâs, 112/2).

Çiçekte Cemil, yağmurda Rahim, yaprakta Musavvir, şimşekte Kahhar ismi daha ön planda olduğu gibi kalpte de Samed ismi ön plandadır. Onda belirgin olarak Same-

³¹² Davut Ayduz, *Kısa Surelerin Tefsiri*, s. 178.

³¹³ Beyhakî, s. 58; İbn Fâris, 3/309.

daniyet yansımaktadır. Çünkü kalp ondan başkasına razı olmuyor ve içinde başkasına yer vermiyor. Hiçbir şeye muhtaç olmayan ve her şey Ona muhtaç olan bir Zat, ondan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan ayinede, ancak ve en parlak şekliyle gözükmedir. Kalp ise Onu aramakta, Onu istemekte, Ondan başkasına razı olmamaktadır.

el-Kâdir, el-Kadîr, el-Muktedir

Her şeye gücü yeten ve hakkında acizlik düşünülemez...

*Kudret O'nun; gayrında ne mecal var, ne tüyan;
Alim ilmine yansın, pazısına pehlivan ...*

*İnsan ... İplikle büklüm suda bir anlık suret...
Allah Olmanın O'na mahsus olduğu kudret...*

(Necip Fazıl)

Kdr kökü, bir şeyin ulaşacağı yere, onun aslına ve nihayetine delâlet eder. Allah'ın yarattığına kudreti olması demek, onlara dilediği ve istediği neticeyi vermesi demektir.³¹⁴ Allah kudret ile nitelenince, âcizlik O'ndan gitmiş olur. O'ndan başkası mutlak kudret ile tavsif edilemez. Allah'tan başkasına kudret vasfı nispet edilince, O'nun bir cihetten âciz ve mukayyed olduğu behemahal anlaşılır.³¹⁵

el-Kâdir bu kökten türemiş ve denmiştir ki; "Hiç bir şey O'nu âciz bırakamaz. Bilakis istediği şey isteğine göre zuhûr eder. Çünkü O'nun fiilleri açıktır."³¹⁶ Allah'ın, ölüle-

³¹⁴ İbn Fâris, 5/62 vd.

³¹⁵ Taberî, 2/484.

³¹⁶ Beyhakî, s. 21.

ri diriltmeye, azab göndermeye ve mucize indirmeye kâdir olduğu bu isimle ifade edilir (En'âm, 6/37,65; İsrâ, 17/99; Yâsîn, 36/81; Ahkâf, 46/33; Kıyâme, 75/40; Târik, 86/8).

Kâdirûn, kâdirin azamet ifade eden çoğul mânâsına gelir ve beş âyette geçer (Yûnus, 10/24; Mü'minûn, 23/18,95; Meâric, 70/40; Murselât, 77/23). Bir âyette de **Kâdirîn** şeklinde (Kıyame, 75/4), Allah'ın takdir, tasarruf ve kudretini ifade eder.³¹⁷

el-Kadîr kelimesi de mübalağa ifade eden bir sıfattır. “Dilediğini, hikmetinin gereğince, fazla ve eksik olmadan yapandır. Bundan dolayı Allah'tan başkası bu vasıfla nitelenemez.”³¹⁸ *Alâ külli şey'in Kadîr* ifadesi otuz beş kadar âyette geçmektedir. Allah'ın isimlerinden Alîm, Afuvv, Gafûr, Rahîm isimleriyle beraber de gelir.

el-Muktedir, iktidâr sahibi demektir. Mânâsı Kadîr'in mânâsına yakındır. Ancak insanlar için de kullanılır. Allah için kullanılmasında Kadîr demektir. Kulun iktidarında, zorlanma ve kazanç vardır. Halîmî der ki: “Muktedir, gücünün yettiğini yapmak suretiyle kudretini ortaya koyandır. Allah, yapmadığı bir çok şeye de Kâdir ise de iktidâr yaptığı şeyler de olur. Dileseydi onları da yapardı. Bu sebeble Allah, el-Muktedir denilmeye lâyıktır.” Hattâbî ise “Muktedir, kendisine hiç bir şey mümtenî olmayan, tam kudret sahibidir. Kuvvetle, engelle kimse O'na karşı çıkamaz. Ancak iktidar kudretten daha belîğ ve daha umûmîdir. Zira kudret, bir çeşit güç yetirilen şeyi içine aldığı halde, iktidar mutlak mânâda kuvveti gerektirir”³¹⁹ görüşündedir.

³¹⁷ Suat Yıldırım, *Kur'an'da Uluhiyet*, s. 164, İstanbul, 1987.

³¹⁸ Râğıb, s. 394.

³¹⁹ Beyhakî, s. 28 vd.

Üç âyette geçer. “Melîk, Muktedir” (Kamer, 54/55), “Azîz, Muktedir” (Kamer, 54/42), bir âyette de yalnız başınadır (Ra'id, 13/8). Çoğul şekli de bir âyettedir (Zuhuf, 43/42).

Allah'ın rubûbiyet sıfatlarından olan kudret sıfatı, Cenâb-ı Allah'ı tanıtıcı vasıflarındandır.

Kudret-i İlahiyye'ye nispeten en büyük şey, en küçük şey kadar kolaydır. Bir nev'in umum fertleriyle meydana getirilmesi, bir ferd kadar rahattır. Cenneti yaratmak, bir bahar kadar kolaydır. Bir baharı yaratmak, bir çiçek kadar rahattır. “Bizim buyruğumuz yalnız bir tekdir (yalnız “Ol!” kelimesidir), bir göz kırpması gibidir (hemen oluverir)” (Kamer, 54/50). Nitekim Allah Teâlâ insanlara hitaben, “Sizin hepinizi yaratmak ve öldükten sonra diriltmek, bir kişiyi yaratıp diriltmek gibidir” (Lokmân, 31/28) buyurur. Onun içindir ki Allah, mânen koca bir ağacı bir çekirdeğin içinde sakladığı gibi, bir âlemi de bir tek fertte saklayabilir. “En yüce mesel (en yüksek sıfatlar) Allah'ındır O öyle Azîz, öyle Hakim'dir.” (Nahl, 16/60).³²⁰

el-Mukaddim, el-Muahhir

Dilediğini şeref-rütbe, makam-mevki, yer ve zamanda öne geçiren. Dilediğini geri bırakan, istediğini arkaya bırakan. Dileklerin gerçekleşmesini istediği zaman gerçekleştiren...

Her iki isim Kur'ân'da bu şekilde geçmemektedir. Hatta Mukaddim ismi, fiil olarak bile Kur'ân'da geçmez. Ancak Muahhir ismi Kur'ân'da fiil olarak şöyle geçer:

“Sen, o zalimlerin işlediklerinden, sakın Rabb'inin habersiz olduğunu zannetme! O, sadece onların, dehşetin-

³²⁰ Râğb, s. 301

den gözlerinin donup kalacağı bir güne ertelemektedir.”
(İbrahim, 14/42)

Bu iki isim yalnızca hadislerde geçmektedir. İbn Abbas anlatıyor. Hz. Peygamber Teheccüt (gece) namazı için geceleyin kalktığında şöyle dua ederdi: “... el-Mukaddim ve el-Muahhir [Öne alan (geçiren) ve erteleyen (arkaya bırakan)] Sen'sin...”³²¹

Birini zikretmeden yalnız ötekiyle dua etmemek gerektiği hususunda bir görüş birliği vardır. Her iki ismin anlamları açıktır. İkisi de Allah'ın fiilî sıfatlarındandır. Dilediğini yükseltip dilediğini alçaltan, dilediğini aziz kılıp dilediğini zelil eden, dilediğini kendisine yakınlaştırıp dilediğini uzaklaştıran O olduğu gibi, öne alan ve arkada bırakan da O'dur. Öne alınan kimse yüksek mertebelere çıkar. Geri bırakılan ise en aşağı mertebelere iner.

el-Halîmî der ki: “Mukaddim, yüksek mertebelere çıkartan; Muahhir, yüksek mertebelerden indirendir. Allah, nebileri ve dostlarını kendisine yakınlaştırarak ve onlara hidayet vererek yükselten, düşmanlarını da kendisinden uzaklaştırarak alçak mertebelere indiren ve kendisiyle onlar arasına perde koyandır. Allah, henüz varlıkları yaratmadan önce bütün ölçüleri koymuş ve her şeyi takdir etmiştir. Sevdiği kullarını diğer insanlardan üstün tutmuş ve insanları birbirinden üstün kılmıştır. Bu O'nun dilemesidir. “O, yaptıklarından sorulmaz, oysa onlar sorguya çekilirler.”³²²

İbn Kayyim'in bu isimler hakkındaki görüşü şöyledir:

³²¹ Buhârî, 1120; Müslim, 769.

³²² Enbiya, 23.

“Mukaddim ve Muahhir sıfatları, Allah’ın hem fiilî hem de zatî sıfatlarındandır. Zira her ikisi de şu üç sığata (Kudret, İrade ve Hikmet) dayanmaktadır. Bu üç sıfat, Allah’ın kendi zatı ile kâimdir. Allah bu sıfatlara sahip olduğu gibi, bunların gerektirdiği diğer bütün sıfatlara da sahiptir. Dolayısıyla öne almak-arkaya bırakmak, yarar sağlamak-zarar vermek, yükseltmek-alçaltmak vermek-mahrum bırakmak, gibi kâinatta meydana gelen her şey O’ndan kaynaklanmaktadır. Bu konuda duyu organları ve akılla kavranan şeyler arasında fark olmadığı gibi din ve dünya ile ilgili olan şeyler arasında da bir fark yoktur. Bu isimlerin fiilî sıfatlardan olmasının anlamı işte budur.”³²³

Mukaddim ve Muahhir isimleri hakkında el-Hattâbî der ki: “Eşyayı yerli yerine koyandır. O, dilediğini öne koyar dilediğini de arkaya koyar. O, daha varlıkları yaratmadan her şeyi takdir etmiştir. Sevdiği dostlarını diğer insanlardan üstün tutmuş ve kendisine yakınlaştırmıştır. İnsanları birbirinden üstün kılan yine O’dur. Allah, dilediği kimseleri başarılı kılıp öne çıkarmış, dilediklerini de geri bırakmıştır. Her şey O’nun ilmi, iradesi ve hikmeti doğrultusunda gerçekleşmektedir. Geri bıraktığını öne çıkarmaz, öne çıkardığını da geriye bırakmaz. Bu iki ismi birlikte zikretmek, ayrı zikretmekten daha güzeldir.”³²⁴

Bu isimleri bilen müslüman, Yüce Allah’ın mutlak öne çıkaran (Mukaddim) ve geri bırakan (Muahhir) olduğuna inanmalıdır. Allah, insanlar arasında yaratılış ve derece bakımından veya sadece derece bakımından dilediğini öne çı-

³²³ es-Sa’dî, “Tavdihu’l-kâfiyetu’ş-şâfiye”, s. 131-132.

³²⁴ Beyhakî, s. 86; Râzî, s. 308.

karıp yükseltir, dilediğini de arkaya koyup alçaltır. O, mutlak irade sahibidir, dilediğini yapmaya kadirdir.

Bu nedenle müslüman da, Hâfid ve Râfi' isimlerinde açıklandığı gibi Allah'ın öne çıkardığını öne çıkarmalı, arkaya koyduğunu arkaya koymalıdır.³²⁵

Allah'ın Mukaddim ve Muahhir olduğunu bilen kimse, ibadet ve iyiliklerinin çokluğuna güvenmez, günah ve kötülüklerinin çokluğu nedeniyle de Allah'tan ümit kesmez. Zira Allah'a uzak gibi görünen nice kimseler yakın, yakın gibi görünen nice kimseler de gerçekte O'ndan uzaktır.³²⁶

el-Evvel, el-Âhir

Bütün varlıklardan önce var olan, varlığının başlangıcı olmayan... Varlıkların geçmesinden sonra da var olan varlığının sonu olmayan...

İlk, birinci ve kadim demek olan “Evvel” bidayeti olmayan, her şeyden akdem ve bütün varlığın mebdei ve mübdii; son, en son ve nihayeti bulunmayan anlamındaki “Âhir” ise, bütün eşyanın fena ve zeval bulmasına karşılık “küllü şey'in hêlikün illâ vechehu - O'nun zatı müstesna her şey yok olacaktır.” (Kasas/88) ve “Küllu men aleyhâ fânin. Ve yebkâ vechü Rabb'ike zü'l-celali ve'l-ikram - Arz üzerinde bulunan herkes fena bulacak ancak, senin azamet ve kerem sahibi Rabb'inin zatı baki kalacaktır.” (Rahman/26-27) âyetlerinin ifadesi çerçevesinde her şeyin gidip kendisine dayandığı bekâ ve sermediyetin biricik Sultanı demektir.³²⁷

³²⁵ Kurtubî, 1/ 374-375.

³²⁶ Râzî, s. 310-311. Bkz.: *el-Esmâu'l-Hüsna* (Allah'ın Güzel İsimleri), el-Mukaddim ve el-Muahhir isimleri, Karınca Yayınları.

³²⁷ *Sızıntı*, Temmuz 2001, cilt: 23, sayı: 270.

Evvel kelimesi dilde zaman veya rütbe bakımından önce geçen kimseyi ifade eder. Allah “bütün mevcûdâtтан öncedir. Allah her şeyden hatta zamandan da önce olan mevcûddur. Çünkü var olanları yaratan Allah'tır.”³²⁸ Evvel, öncesi olmayan, âhir sonrası olmayandır. Çünkü önce ve sonra nihayettirler.³²⁹ Allah'ın evvel oluşu, ikincisi olması mânâsına değil, her şeyi geçmesi mânâsındadır. Her sâbık O'nun evveliyetinde nihayetlenir.

el-Evvel ismi Kur'ân'da Hadîd suresinde bir defa geçer (Hadid, 57/3).³³⁰

el-Âhir, varlıkların yok olmasından sonra bâkî kalandır, Sebeplerin kendisinde son bulduğudur. Allah'ın mercî' ve masîr (kendine dönülen en son yüce varlık) olması mânâsına gelir. Nitekim Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şerifinde “... Allah'ım Sen Evvel'sin ki Senden önce bir şey yoktur; Âhir'sin ki senden sonra bir şey olamaz ...” buyurarak bu mânâyı açıklamıştır.³³¹

Âhir kelimesi Allah'tan başkaları hakkında kullanıldığı halde, Allah hakkında geçtiği Hadid, 55. âyetinde eliflâm-lı (belirleyici takı ile) mutlak olarak gelir. Bu isim de el-Evvel ile birlikte kullanılmalıdır. Evvel, Âhir şeklinde.³³² Allah'ın bekâ sıfatı el-Âhir ismine raci olmaktadır. Bu iki isim hakkında denebilir ki O, kendinden başka her şeyden (mâsivâ) mukaddem bir “Evvel”; her şeyin encam ve nihayetine hâkim, varı yok yoku da var eden bir “Âhir”dir.

³²⁸ Âlûsî, 27/165.

³²⁹ Beyhakî, s. 11.

³³⁰ Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 116.

³³¹ Beyhakî, s. 10.

³³² Suat Yıldırım, s. 241.

O, evveliyetiyle ezeliyetin ve âhiriyetiyle lâyezâliyetin biricik Sultanıdır. O'nun evveliyetindeki takdirleri, âhiriyyette yine O'nun ilmî plânlarına göre zuhur eder, derken her şey bir inkişaf sürecine girer.

O, kadîm, ezeli bir Evvel; dâim ve sermedî bir Âhir'dir; hiçbir şey yokken O vardı; sürekli varlık-yokluk arası gelgitler yaşayan bütün eşya fenâ ve zevalle silinip gittikten sonra da O bâki kalacaktır. Her şey O'ndan gelmekte ve gidip yine O'na dayanmaktadır; O ise gelmekten-gitmekten münezzehtir, herkes ve her şeyin biricik penâhıdır.

O, ilk halk ve ibdâ ihsanlarıyla Evvel, kullarına merhamet, mağfiret ve hazırladığı ebedî saadet saraylarıyla da Âhir'dir. Hidayetiyle Evvel, bu ilk mevhibeye lütfedeceği keremleriyle de Âhir'dir. İbtidasız bir Kadîm u Evvel, intihatsız bir Bâki u Âhir'dir. Kıdem ve ezeliyetiyle mebdet olmayan bir Evvel, ebediyet ve sermediyetiyle de sonu tasavvur edilmeyen bir Âhir'dir. Vâcibu'l-Vücûd, Vâhidu'l-Ehad olmasıyla evvelerden Evvel, fenâ ve ademden münezzehiyetiyle de âhirlerden Âhir'dir.³³³

ez-Zâhir, el-Bâtın

Her şeye galib, her şeyin üstünde olan, kat'î delillerle bilinen. Yaratıkların görüşlerinden ve ilimlerinden saklanan, hiç bir gözün idrâk edemeyeceği...

*“Zuhûru perde olmuştur zuhûra
Gözü olan delîl ister mi nûra?”*

Zuhûr, açık olmak, yüksek ve gâlib olmak, bir şeye nâil

³³³ Sızıntı, Temmuz 2001, cilt: 23, sayı: 270.

ve muttalî olmak mânâlarıdır.³³⁴ **Zâhir**, “fiilleriyle açık olandır.” “Açık hüccetleriyle, parlak bürhanlarıyla, Rabb oluşunun sübûtuna, birliğinin sıhhatine delâlet eden delillerinin şehadetiyle âşikâr olandır. Zâhir, kudretiyle her şeyin fevkinde olur, zuhûr da bazen yükseklik bazen de galebe mânâsına gelir.”³³⁵ Allah varlığıyla zâhirdir. Bütün mevcûdât, O'nun ortaya çıkarmasıyla açığa çıkar. Zâhir-Bâtın, zahiri ve batını bilen mânâsına gelir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem). “Zâhir Sensin ki Senden üstün bir şey yoktur ...” buyurmuştur.³³⁶

Zâhir ismi Kur'ân'da bir yerde mutlak olarak Allah'ı tavsif eder (Hadid, 57/3).

el-Bâtın, “gizli olan, içerde olan” demektir. Halîmî, “Bâtın, hissedilmeyen, eser ve fiilleriyle anlaşılandır” der. Hattâbî'ye göre ise “gizli olan, gayblara muttalî” demektir.³³⁷ “Kendisinden daha yakın, kendisinden daha gizli, künhü ve hakîkati bilinemeyen, sığınacak kimsenin O'ndan başka sığınak bulamadığı” mânâları da verilmiştir. Allah, künhü ile bâtındır, akıllar O'nun etrafında dolaşamaz.³³⁸ Ayrıca Bâtın, Allah'ın kurbiyyetidir ki, insanın kendisinden kendisine daha yakın olacak şekilde Allah'ın ihatasını ifade eder. Gayb onun yanında şehâdetir. Allah zuhûrunun şiddetinden gizlidir. Bir şey haddini aşınca zıddına dönüştüğü gibi, güneşin kendisine bakılmaz, fakat üzerine düşen şeylere bakılır. Çok parlak şeye de bakılamayacağından görüle-

³³⁴ Râgıb, s. 318.

³³⁵ Beyhakî, s. 13.

³³⁶ Beyhakî, s. 34.

³³⁷ Beyhakî, s. 35.

³³⁸ Âlûsî, 27/165-167.

mez. Aynı şekilde Allah da zuhûrunun şiddetinden gizlidir.

Kur'ân'da yalnız Hadîd suresinin 3. âyetinde “O’dur Evvel ve Ahir ve Zâhir ve Bâtın. Ve O, her şeyi bilendir” şeklinde bu isimlerle birlikte geçer.

ez-Zâhiru'l-Bâtın, varlığı mahlukatın varlığından daha açık ve her nesne kendini, kendi cirmi kadar göstermesine mukabil, bütün hususiyetleriyle O’nu ruhlara ve gönüllere duyurması ölçüsünde bir Zâhir; izzet, azamet ve şiddet-i zuhurundan ötürü ihata edilemez ve “masiva” ölçüsünde kavranamaz bir Bâtın’dır.³³⁹

Evet, Cenab-ı Hak, vücudu varlığın her satır ve kelimesinde netlerden daha net, apaçık okunan bir Zâhir; her şeyin ötesinde, ötelere de ötesinde kâinat ve hâdiselerin biricik mercii bir Bâtın’dır.

Evvel-Âhir-Zâhir ve Bâtın İsimleri hk.

Arş-ı a’zam ile ilgili olarak bu dört isim hakkındaki bir mütalaayı aktarmak istiyoruz:

“Her şeyin iç kısmına ve perde arkasına melekût, dış yüzüne ve perde önü keyfiyetine de mülk denir. Burada, insan ile kalb arasındaki münasebeti örnek olarak zikredebiliriz: Mülk itibarıyla insan zarf, kalb ise mazruftur. Melekût cihetinde ise bunun aksi söz konusudur. Bu durum, makro plânda aynıyla, arş ve kâinat için de geçerlidir. Şöyle ki, arş Zâhir, Bâtın, Evvel, Âhir isimlerinin bir tecellî halitası mahiyetindedir. Böyle bir tecellî zaviyesinden arş mülk, kevn melekût; ism-i Bâtın açısından ise arş melekût, kevn mülk olur. Farklı bir ifadeyle, arşa ism-i Zâhir aç-

³³⁹ Sızıntı, Temmuz 2001, cilt: 23, sayı: 270.

sından bakılınca zarf, kâinatlar da mazruf halini alır; ism-i Bâtin itibarıyla mülâhazaya alınınca da o mazruf, kevn de zarf gibi mütalâa edilir. Bunun gibi ism-i Evvel itibarıyla mazmunuyla müfâd her şeyin evveli ve bidayeti işaretlenmekte, ism-i Âhir zaviyesinden de, beyanına bağlı olarak her şeyin nihayeti vurgulanmaktadır.. ve bu derinliğiyle de arş-ı a'zam, bilhassa bu dört ism-i şerifin meclâsı, mazharı, aynası olması açısından varlık, kâinat ve bütün şunu kapsamaktadır.”³⁴⁰

Bu isimlerin farklılık arz edebileceği ile ilgili şöyle bir bakış açısı söz konusudur: “Bazen bu isimler, tecelli alanları itibarıyla, birleşik noktaları bulununcaya kadar farklılık arz edebilirler. Hazreti Musa ve Hızır vak'ası buna iyi bir örnek sayılabilir. Bu iki zattan biri, vazife ve misyonu icabı birkaç kadem diğerinin önünde, diğeri de temsil ettiği hizmet açısından birkaç arşın berikinin ilerisindedir. Bu iki ufuk insanın muvakkat arkadaşlıkları sayesinde, esrarlı ilahî icraatın perde arkası müphemiyetleri giderilince medâr-ı nizâ kollarının hemen bütününde mutâbakat sağlanmış; yolculuk devam etmese de zâhir ve bâtının mutlak mânâda, birbirine zıt olmadığı ortaya çıkmıştır.”³⁴¹

Bu konuda şöyle bir yaklaşım da söz konusu olabilir: “İsm-i Zâhir ufkunda, her iş ve her faaliyet bir plân çerçevesinde halktan Hakk'a doğru cereyan etmektedir. Böyle bir alanın rehberi için yapılması gerekli olan şey, insanları, insanî melekelerini inkişaf ettirerek alıp Hakk'a götürmektir. İsm-i Bâtin itibarıyla ise, Cenâb-ı Hakk'ın öldürme, he-

³⁴⁰ *Sızıntı*, Ağustos 2001, cilt: 23, sayı: 271.

³⁴¹ *Sızıntı*, Temmuz 2001, cilt: 23, sayı: 270.

lâk etme icraatında olduğu gibi, esbab ve istihkaktan kat-ı nazar, mukarrer ve mukadder olan şeylerin icra edilmesi söz konusudur. Bu zaviyeden, Hazreti Musa zâhirî yörüngeci ve bâtinî ufkuyla insanları ukbâ ve rıza-i ilâhîye hazırlamaya memur bir büyük; Hızır ise, tekvînî ve teşrîî emirler karşısındaki durumu itibarıyla, fakat o emirleri söz konusu etmeden tıpkı “melekü'l-mevt” gibi farklı bir buudda her şeyi icrâya memur bâtin eksenli ayrı bir büyüktür. Bunlardan biri, tebliğ ve temsil rehberi, diğeri de olup bitenlerin takipçisi gibidir ve kat'iyen birbirlerine zıt değil, mütemimdirler.

*“Zâhir u Bâtin birdir bil ey kardeş;
Evvel-Âhir dahi birbirine eş.”*

İsm-i Zâhir'in de, ism-i Bâtin'in da birinci derecede inkişaf alanları Kitap ve Sünnet; mahall-i tezahürleri ve tatbik sahaları ise bütün derinlikleriyle din ve diyanettir. Tekvînî emirler açısından bir baştan bir başa bütün kâinatlar ism-i Zâhir'in dili, tercümanı, ziyası ve mahall-i in'ikası; ism-i Bâtin'in da resm-i nuranisi, ruhu ve mânâsıdır.

*“Bir kitabullah-ı a'zamdır serâser kâinât,
Hangi harfi yoklasan mânâsı hep Allah çıkar.”³⁴²*

Nur Külliyyatında bu dört ismin tecellileri harika bir şekilde izah edilir. Bütün çekirdeklerin Evvel ismine, bütün meyvelerin Âhir ismine, bitkilerin elbise hükmündeki dış kısımlarının Zâhir ismine, birer fabrika mahiyetindeki iç âlemlerinin ise Bâtin ismine âyine oldukları ders verilir. Bu

³⁴² Sızıntı, Temmuz 2001, cilt: 23, sayı: 270.

güzel misali yaygınlaştırabilir ve tefekkürümüzü genişletebiliriz. O zaman görürüz ki, mahlûkatta bu dört isim birlikte tecelli ediyorlar.

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki; Allah Teala, hem evveliyeti hem âhiriyeti, hem zâhiriyeti hem de bâtınıyeti birbirinden ayrı olmayan bir Evvel u Âhir ve bir Zâhir u Bâtın'dır.

el-Vâlî

Kâinatı ve her an olup biten olayları tek başına idare eden...

el-Vâlî, ilk mânâsıyla hükümdar demektir. Allah Teâlâ bütün varlıkların üzerinde yegâne emir fermanını uygulayandır.

Bu kâinata “insan-ı ekber” (büyük insan), onun meyvesi olan insana da “âlem-i aşgar” (küçük evren) denilir. İnsan-ı ekber denilen şu uçsuz bucaksız âlem, Vâlî isminin tecellisiyle, bir insan gibi kolayca tedbir ve idare edilmektedir.

Vâlî isminin küçük bir alem olan insandaki tecellisiyle de, her duyguya, her organa ve her hücreye en uygun vazifeler yüklenmiş; o vazifelerin yerine getirilmesi için gerekli bütün şartlar da en güzel şekilde hazırlanmıştır. Beden hânesini ruh kanunuyla tedbir ve idare eden Allah, âlem şehrini de, şariat-ı fitriye denilen bir kanunlar manzûmesiyle, en mükemmel şekilde tedbir ve tanzim etmiştir/etmektedir.

İnsana düşen görev, kendi varlığında icrâ edilen bu tedbir ve idare için Rabb'ine hamd ve şükürde bulunmak ve bütün kâinatta hükmeden İlâhî tedbir ve tanzimi de hayret ve ibretle tefekkür etmektir.

el-Berr

İyilik ve ihsanı çok olan, en sâdık ve vefalı...

Berr, “iyiliği ve hayrı geniş olmak” anlamındaki “berr” kökünden türemiş bir sıfattır. Kur’ân’da bu isim şöyle geçer: “Çünkü biz daha önce Allah’a dua ve ibadet eder, bizi ateşten korumasını niyaz ederdik. Gerçekten O, Berr’dir, Rahîmdir (hayırların kaynağıdır, merhamet ve ihsanı boldur).” (Tûr, 52/28). Evet, Cennet’e girecekler böyle diyecektir. Allah kullarına karşı şefkatlidir. O, hiçbir fiilinde zulüm ve hiçbir hükmünde de haksızlık etmez. İnsanlar, nankörlük ederek kendileri haddi aşarlar. Oysa Allah sonsuz nimetler vermiş, sonsuz ihsanda bulunmuştur. Kullar kendileri kendilerine zulmederler. Allah onca inkâr, kötülük ve nankörlüklere karşı ceza vermede acele etmez. O, sonsuz kerem sahibidir. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır. Allah kullarına çok merhametlidir. “Gerçekten, bunları size âmade kılan Rabb’iniz pek şefkatlidir, rahmet ve ihsanı boldur...” (Nahl, 16/7)³⁴³

el-Berr, kullarına şefkatli olup, lûtuf, ihsanı, keremi, iyiliği ve bahşetmesi çok olan anlamına gelir. Allah Teâlâ kulları için daima kolaylık ve rahatlık ister; zorluk istemez. Zorluk çıkaranları da sevmez. Yapılan kötülüklerin çoğunu bağışlar, örter; merhametlilerin merhametlisidir; bir iyiliğe on mükâfat verir. Kötülüğün cezası ise bir katını geçmez. Bir kul, gönlünde iyi bir şey yapmayı kurmuş, fakat herhangi bir engel yüzünden onu yapmamış olsa bile, bilfiil meydana getirmiş gibi mükâfatlandırılır. Buna karşı, bir kötülük yapmayı tasarlamış ve kararını vermişken herhangi bir sebeple yapmamışsa ona ceza verilmez.

³⁴³ Şamil İslâm Ansiklopedisi, 1/224-225.

Allah'ın kullarına karşı olan iyiliği (nimeti)'ni yazmaya hiçbir mürekkep yetmez. Hangi iyiliğinden bahsetmek, O'nun iyiliğini anlatmaya yeter ki? Günahlarımızı affedeceğini bildirmesinden mi? Rızıklandırmasından mı? Az şükre/teşekküre bol sevap vermesinden mi? İşlediğimiz günahların karşılığını hemen vermeyip affedebileceğini bildirmesinden mi? Duâlarımızın karşılığını vereceğini vaad etmesinden mi?... Hangisinden?...³⁴⁴

et-Tevvâb, Kâbilu't-Teub

Kullarının tevbelerini kabul eden, tevbe edenleri çok seven...

Tevbe'nin aslı rucû (dönmek) demektir.³⁴⁵ Kul hakkında, günah işlemekten Allah'a dönmek; Allah hakkında ise, cezalandırmadan mağfirete dönmek demektir. Hem kul hem Allah için kullanılan bu kelime, Arapça gramer açısından birbirinden ayrılır. Şu âyette ikisi de bir arada geçmektedir: "... Nihayet, Allah'ın cezasından, yine Allah'ın kapısından başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anladılar da, bundan sonra, önceki iyi hâllerine dönsünler diye, Allah onları tövbeye muvaffak kıldı..." (Tevbe, 9/118). Tevvâb da bu kökten, "kullarının tevbesini her seferinde çokça kabul eden"³⁴⁶ mânâsına gelir ve mübalâğa bildirir.

Tevvâb sıfatı Kur'ân'da Allah'ın ismi olarak bir âyette (Nasr, 110/3) yalnız, dokuz âyette "Tevvâb, Rahîm" şeklinde geçer. Bir defa da "Tevvab, Hakîm" şekli, Allah'ın kendisi-

³⁴⁴ Bkz.: Kur'ân Kavram Tefsiri.

³⁴⁵ İbn Fâris, 1/357.

³⁴⁶ Râğb, s. 76.

ne tevbe edenleri bağışlamakla kalmayıp, rahmet ve ihsan ettiğini de ifade eder.

Tevvâb isminin geçtiği bu âyetlerin muhtevaları, bir itaatsizlik (Bakara, 2/37), İsrâiloğullarının buzağıya tapmaları (Bakara, 2/54), peygambere itaatsizlik (Nisâ, 4/64), zinâ edenler (Nisâ, 4/16), cihaddan geri kalanlar (Tevbe, 9/118) ve giybet edenlerin (Hucurât, 49/12) tevbeleridir. Bazen mutlak olarak da zikredilir.

Kâbilu't-tevb, tevbeyi kabul eden demektir. Yalnız bir âyette varid olmuştur. “O, aynı zamanda günahları bağışlar, tövbeleri kabul buyurur, ama cezalandırması da çetin olup, lütuf ve ihsanı pek geniştir.” (Mü'min, 40/3). İki defa da fiil şeklinde Allah'ın tevbeyi kabul edeceği bildirilir. (Tevbe, 9/104; Şûra, 42/25).

el-Müntakim, Zu'ntikâm, Müntakimûn

Zulüm etmeden intikam alan, suçluya cezasını veren...

Nikme, ukûbet demektir.³⁴⁷ İntikam ise, nikmet'ten türemiş bir kelimedir. Satvet ve tasallut mânâlarına gelir. Zu'ntikâm, intikâm sahibi demek olup “hak ettiği kadar cezalandıran” mânâsına gelir.³⁴⁸ Çünkü Allah âciz değildir, Azîzdir. Suçlulardan intikam almaya Kâdirdir. O halde kelimenin olanca muhtevaları şurada toplanmaktadır: Geçmiş bir günah sebebiyle cezalandırma bahis konusudur. O halde bu ismin Aziz ismiyle bitişik gelmesi çok mânâlıdır. Çünkü günaha ceza vermek kudreti düşünülme-yen bir acizin, ‘affettim’, demesi pek gülünç olur.³⁴⁹

³⁴⁷ Râgıb, s. 504.

³⁴⁸ Beyhakî, s. 88.

³⁴⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, 2/1022.

Kur'ân'da bu kökten bazı fiiller kullanılır. Ashâb-ı Uh-dûd, Allah'a iman ettikleri için mü'minleri cezalandırdılar (Burûc, 85/8). Diğerleri de böyle ceza ve azab mânâsınadır (A'râf, 7/136; Rûm, 30/47). Allah mücrimlerden intikam alır (Rûm, 30/47; Zuhruf, 43/25,41,55; Duhân, 44/16).

Zu'ntikâm vasfı, hepsi de Azîz ismiyle terkihi halinde, dört âyette geçmektedir (Al-i İmrân, 3/4; Mâide, 5/95; İbrahim, 14/47; Zümer, 39/37).

Muntakimûn, intikam alan, cezalandıran mânâsında tazim ve saygı bildiren çoğul olarak üç âyette yer alır.³⁵⁰ (Secde, 32/22; Zuhruf, 43/41; Duhân, 44/16).

Evet, Allah'ın bu ismi yanlış anlaşılmalıdır. Allah'ın dünyada mü'minlere ve velilerine çeşitli ezâ çektiren inkârcı ve mücrimlerden dünyada ve ahirette onların intikamını alması, aynıyla adalettir, kudrettir.

el-Afuvv

Kullarını çok çok affeden, çok çok bağışlayan...

Afuvv, afv masdarından mübalâğa ve tekrar özelliği ifade eden bir sıfattır. Afv, "suçtan vazgeçmek, onu gidermektir."³⁵¹ Afuvv, çok affedici demektir. Kur'ân'da fiilleri de çok geçen Afuvv ismi, dört defa "Afuvv, Gafûr" bir kere de "Afuvv, Kadîr" şeklinde geçer. İnsanlar hakkında da, gücü yettiği hâlde affetmek güzel bir ahlâk örneği sayılır.

İnsanları affa teşvik (Hacc, 22/60; Nisâ, 4/149), çirkin bir âdetin kaldırılması (Mücadile, 58/2), güç yetirilemeyen dinî bir emir

³⁵⁰ Âlûsî, 13/253.

³⁵¹ Râğb, s. 339.

(Nisâ, 99), dinî kolaylıklar (Nisâ, 4/43), bu vasfın geçtiği âyetlerde pekiştirilen hususlardır.

er-Raûf

Kullarına ve yaratıklarına karşı çok şefkat sahibi...

Re'fet, rahmet mânâsına gelir.³⁵² Raûf da bu kelimedenden mübalâğa ifade eden sıfat şeklidir ki “rahmetin ileri bir şekliyle merhamet sahibi olan müşfik (şefkat edici)” mânâsına gelir.³⁵³

Allah'ın bu vasfı Kur'ân'da mü'minler hakkında (Tevbe, 117; Nûr, 20), bazen umûm insanlar hakkında (Bakara, 143, 207; Nahl, 7, 47) geçmektedir. Tevbelerin kabulü, insanlar için hayvanların yaratılması, insanların karanlıklardan aydınlığa çıkarılması, mü'minlerin kalblerinin kinden arıtılması, Cenab-ı Hakk'ın re'fetinin bir tecellisidir. Fiil şekli hiç geçmeyen bu vasıf, şu âyetlerde de görülür: Âl-i İmrân; Hacc, 65; Hadid, 9; Haşr, 10.³⁵⁴

el-Muksit

Bütün icraatını, uygun, adil ve yerli yerinde yapan...

Bu isim, kullarına muâmelesi, tam adâlet ve merhamet üzere olan demektir. “... Ne çare ki, kendilerine asla haksızlık edilmeksizin, aralarında adaletle hüküm verilmiştir.” (Yunus, 10/54). Âdil olan ve âdil olmamızı isteyen Allah Teâlâ mazlumun hakkını sorarken zâlime de haksızlık etmez. Sonuçta her ikisi de neticeye râzı olur.

³⁵² Râgıb, s. 208.

³⁵³ Gazâli, *el-Maksadu'l-Esna*, s. 91.

³⁵⁴ Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 129-130.

Ey iman edenler! Haktan yana olup vargücünüzle ve bütün işlerinizde adaleti gerçekleştirin ve adalet nümunesi şahitler olun! Bir topluluğa karşı, içinizde beslediğiniz kin ve öfke, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil davranın, takvâya en uygun hareket budur. Allah'a karşı gelmekten sakının! Çünkü Allah yaptığınızı her şeyden haberdardır. (Mâide, 5/8)

Allah adâlet yapanların en hayırlısıdır. O'nun mizanı tüm kâinatı kuşatmıştır. O, adâletini dünyada ve âhirette kullarına gösterecektir. Her şeyi hakkıyla gören, her şeyin içini dışını bilen, her şeyden haberdar olan Allah'ın tüm işleri hikmetli ve adâletlidir.

İnsanların yaşamları boyunca işledikleri tüm fiiller muhakkak Allah'ın adâletine göre değerlendirilecektir. Zulüm yapanların zulümleri elbette karşılıksız kalmayacağı, iyi olan tek bir sözün bile mükâfatının verileceği, Kur'ân'da bizlere bildirilmiştir. Zâten iyi ile kötü bir olamayacağına göre tüm bunların adilce değerlendirileceği bir yer olmalıdır. İşte bu yer âhirettir; Allah'ın sonsuz adâletinin tecelli edeceği yer...

Allah'ın adâletini düşünürken kesinlikle bir insanın adâlet anlayışıyla kıyaslama yapılmamalıdır. Çünkü Allah'ın adâleti hiçbir şeyle değerlendirilemez. İnkâr eden bir insan isteklerine ve zaaflarına uyabilir, adâleti gözetirken duygusallığa kapılabilir, karşısındaki hakkında yanlış hüküm verebilir ve karşısındaki insanın yaptıklarını unutabilir. En önemlisi de karşısındakinin içinden geçirdiklerini bilmesi mümkündür değil. Allah ise asla yanılmaz ve unutmaz. Her insan için onun her hareketini gözetleyen ve kaydeden adil melekler tayin etmiştir. Bu melekler insanların hem içinden geçeni, hem de tüm eylemlerini yazarlar. Sonuç olarak Allah insanın ruhu-

na tamamıyla hâkimdir. Böylece en adâletli hüküm verecek olan da kendisidir. Kur'ân, Allah'ın her zaman âdil olduğunu şu âyet-i kerimeler ile açıkça söylemektedir:

* “Gün gelecek, her sınıftan insanları, tâbi oldukları önderlerine nisbet ederek çağıracağız. Kimin hesap defteri sağından verilirse işte onlar defterlerini emin olarak okur ve kıl kadar olsun, haksızlığa uğratılmazlar.” (İsrâ, 17/71)

* “Dininizden ötürü sizinle savaşmayan, sizi yerinizden, yurdunuzdan etmeyen kâfirlere gelince, Allah sizi, onlara iyilik etmeden, adalet ve insaf gözetmeden menetmez. Çünkü Allah âdil olanları sever.” (Mümtehine, 60/8)

* “Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adalete uygun tarzda hüküm vermenizi emreder. Allah bununla, size ne de güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah semî ve basîrdir.” (Nisâ, 4/58)

* “Yalan dinlemeye çok meraklı, haram yemeye pek düşkündürler. Sana gelirlerse ister aralarında hükmet, istersen hükmetmekten geri dur! Geri durursan onlar sana asla bir zarar veremezler. Şayet hükmedersen, aralarında adaletle hükmet! Çünkü Allah âdilleri sever.” (Mâide, 5/41)

* De ki: “Rabb’imiz kıyamet günü hepimizi bir araya toplayacak sonra da aramızdaki hükmü verecektir. O, tam adaletle hükmeden ve her şeyi bilen bir hâkimdir.” (Sebe’, 34/26)

el-Câmi’, Câmi’u’n-Nâs

Bütün iyilik ve güzellikleri kendinde toplayan, haşırde bütün mahlûkatı huzurunda toplayacak olan...

Bu isim, “insanları kıyamet gününde hesap için top-

layan” mânâsına gelmektedir. Halîmî, “ölülerin çürümüş parçalarını bir araya getirendir. Bu kıyamet gününde olacaktır” der. Hattâbî ise, aynı mânâ ile birlikte “faziletleri, iyilikleri ve geçmiş şerefleri toplayan” mânâsını da zikreder.³⁵⁵

Câmî sıfatı Kur’ân’da iki âyette Allah’ı tavsif etmektedir. “*Sen, geleceğinde hiç şüphe olmayan bir günde bütün insanları bir araya toplayacaksın. Allah sözünden asla dönmmez.*” (Âl-i İmrân, 3/9). “*Şüphe yok ki Allah münâfıkları da, kâfirleri de cehennemde bir araya getirecektir.*” (Nisâ, 4/140).

el-Ganiyy

Kendi nezdinde bulunan ve mâlik olduğu şeylerle kâmil olup, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan gerçek zenginlik sahibi. Gerek zât ve sıfatlarında, gerek işlerinde hiçbir zaman, hiçbir sûrette, hiçbir şeye muhtaç olmayan, bunun yanında her şeyin kendisine muhtaç olduğu tek zengin...

el-Ganiyy, zengin olan, ihtiyacı olmayan demektir. Allah, kendisinde bulunan ve mâlik olduğu şeylerle kemâl sahibidir. Başkasına muhtaç olmayan müstağnîdir.³⁵⁶ Allah’ın ismi olan bu vasıf, Kur’ân’da tek başına geçtiği gibi (Yûnus, 10/68; Zümer, 39/7; Muhammed, 47/38; vb), bir âyette *Zü’r-rahme* vasfıyla (En’âm, 6/133), bir âyette *Kerim* ismiyle (Neml, 27/40), bir âyette de *Halîm* ismiyle (Bakara, 2/263) beraber geçmektedir. el-Ganiyy en çok Hamîd ismi ile birlikte geçer. (Lokmân, 31/12-26; Fâtır, 35/15; İbrahim, 14/8; Hacc, 22/64; Mümtahine, 60/6 vb.). Bu çift kullanılışı ile el-Ganiyy isminin mahlûkâta olan

³⁵⁵ Beyhakî, s. 85.

³⁵⁶ Beyhakî, s. 36.

diğer ilgileri belirtilmiş olmaktadır.³⁵⁷ “Rahmet sahibi Ganiyy”, “Hamd edilen Ganiyy”, “Ganiyy, Kerîm” gibi. Allah her şeyden müstağnîdir. Allah Kur’ân’da istiğnasını izhara önem verir. Varlıklardan hiç bir şeye ihtiyacı olmayan kullarının ibadetine de ihtiyacı olmayan Allah’tır. Kullarına teklifte bulunması, onları kemâle erdirmek için bir rahmettir. Yoksa küfredenin küfründen bir zarara uğramaktan ve ya şükre ihtiyaç duyduğundan değildir.³⁵⁸

Zengin eden de fakir eden de O’dur (Necm, 53/48). “Biz Lokmana “Allah’a şükret” diye hikmet verdik. Kim şükrederse kendisi için şükreder. Kim nankörlük ederse bilsin ki Allah müstağnîdir, hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye lâyıktır.” (Lokmân, 31/12). “Ey insanlar! Siz hepiniz Allah’a muhtaçsınız. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, her türlü övgüye ve hamdlere lâyıktır olan ise ancak Allah’tır.” (Fatr, 35/15).

Şu halde Allah’ı tanıtıcı mühim isimlerden birisi de Ganiyy vasfıdır. Yaratıklar ihtiyaç sahibidirler. Allah ise hiç bir şeye muhtaç değildir. Her ihtiyaç sahibi, ihtiyacı için O’na yönelir, O’ndan istimdâd eder.

el-Muğnî

Kendisinden zenginlik isteyenleri zengin eden...

“Hasılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah’ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız. Gerçekten insan zalim ve nankördür.” (İbrâhim, 14/34)

“Ey iman edenler! Müşrikler bir pislikten ibarettir. Onun

³⁵⁷ Suat Yıldırım, s. 188.

³⁵⁸ Âlûsî, 7/30; 21/84.

için, bu yıldan sonra Mescid-i Harama yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, Allah dilerse, sizi lütfundan zenginleştirir. Çünkü Allah alîmdir, hakîmdir (her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." (Tevbe, 9/28)

"... İnsanı zengin, kanaat sahibi ve halinden memnun etmek de O'na aittir..." (Necm, 53/48)

Gerçek zenginlik yalnızca Allah'a aittir. O dilediğini kendi fazlından zengin kılar, dilediğini de belli bir süreye kadar yoklukla dener. İnsanların dünyada sahip oldukları zenginlikler, mal-mülk de yalnızca Allah'a aittir. Hiçkimse kendine ait herhangi bir şeyi ölümünden sonra yanına alamamakta, artık o mal ve mülkün sahibi olamamaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen yaşadığı kısa hayatta mülk sahibi olmakla övünen, zenginliğiyle büyülenen, ve bunun sonucunda Rabb'ini unutan kişiler için Allah Kuran'da şöyle hükmetmiştir: *"Kendilerine verdiğimiz servet ve evlatlarla iyiliklerine koştüğümüzü mu sanıyorlar? Hayır, onlar işin farkında değiller!"* (Mü'minûn, 23/55-56)

Gerçek zenginliğin gönül zenginliği olduğunu bildiren Efendimiz'in *"Zenginlik, mal-mülk çokluğu değildir. Gerçek zenginlik gönül zenginliğidir."* sözü de hatırlanınca aslında Allah'ın bu isminin gönlü ve kalbi zengin olan her insanda tecellî ettiğini söylemek yerinde olur.

Allah dilediği kullarını ise dünyada büyük bir mülkle ödüllendirmiştir. Özellikle elçilerine verdiği büyük mülke Kuran'da pek çok âyetle dikkat çekilmiştir. Hz. İbrahim, Hz. Muhammed, Hz. Dâvud ve Hz. Yusuf, Allah'ın dünyada büyük bir zenginlikle ödüllendirdiği elçilerindedir.

Hız. Süleyman ise dünya üzerinde hiç kimseye verilmeyen büyük bir mülke sahip olmuştur. Ancak bu noktada unutulmamalıdır ki, Allah'ın elçileri kendilerine verilen mülkü Rablerini râzı etmek, O'nun hoşnut olacağı hayırlar işlemek için kullanmışlardır. Ellerindeki her şeyi, sahip olduklarıyla övünüp şımaran, mülkün gerçek Sahibini unutan insanlardan çok farklı bir amaçla harcamışlardır. Çünkü onlar bilirler ki mülk Allah'a aittir, dilediğine mülk veren Allah, dilediğinden de mülkünü geri alabilir.

Her şeyin tek hakimi, mülkün yegâne sahibi olan Allah, dünyada dilediğini zengin etmesiyle beraber gerçek zenginliği âhirette verecektir. Kendisine iman eden, tüm hayatını sâlih ameller işleyerek, O'nun rızasını kazanmaya çalışarak geçiren mü'minleri, âhirette çok büyük bir zenginlikle nimetlendirecektir. Rabb'ini râzı ederek cennete girmeye hak kazanan sayılı insanın orada karşılaşacağı zenginlik, Kuran'da çok sayıdaki âyette detaylı olarak tarif edilmiştir:

“Allah da onları o günün felâketinden korur, onların yüzlerine nûr, gönüllerine sürûr verir. Sabretmelerine karşılık onlara cennetler, ipekler ihsan eder. Koltuklarında diledikleri gibi dinlenir, orada ne güneş sıcağı görürler, ne de dondurucu soğuklara uğrarlar. Cennet ağaçlarının gölgele-ri üzerlerine sarkar, meyveleri devşirmeleri pek kolay olur. Etraflarında hizmet edenler gümüş kaplar, billur kâseler, gümüşî parlaklıkta billur kupalarla dolaşır, onlara ikram ederler. Cennetlikler içeceklerini kendi iştahları ölçüsünce tayin ederler. Onlara karışımında zencefil bulunan kadehler ikram edilir. Bu içecekler, adı Selsebil olan pınardandır. Etraflarında ebedî cennet çocukları dolaşır durur ki, onları

gördüğünde parlaklıklarından ötürü etrafa saçılan inciler sanırsın. Hangi tarafa baksan hep nimet, servet, ihtişam, büyük bir saltanat görürsün. Elbiseleri ince veya kalın yeşil renkli ipeklerden, atlaslardandır. Gümüş bilezikler takınırlar. Onların Rabb'i, kendilerine tertemiz bir içki ikram edip şöyle demiştir: "İşte bütün bunlar sizin mükâfatınızdır. Gayretleriniz makbul oldu." (İnsan, 76/11-22)

Tüm mülkün sahibi olan Allah Teâlâ'nın bu isminin tecellisini müslüman olsun olmasın tüm zenginlerde görmek mümkündür. Allah Teâlâ dilediğini, dilediği yoldan zengin eder. Böylece hem kendi ismini tecelli etmiş olur hem de o kulunun 'zenginlikle imtihanı' için yeni bir süreç başlamış olur.³⁵⁹

el-Mâni', el-Mu'tî

Vermek istemediği şeyi engelleyen. Vermek istediğini de veren...

Muğire b. Şu'be anlatıyor. Allah Resûlü her farz namazdan sonra şöyle söylerdi: "Allah'tan başka ilâh yoktur. O, tektir. Hiçbir ortağı yoktur. Mülk ve hamd yalnız O'na aittir. O, her şeye Kâdir'dir. Ey Allah'ım! Senin verdiklerine mani olacak, mani olduklarını da verecek kimse yoktur. Senin yardım ve ihsanın olmadıkça hiç kimsenin yardımı fayda etmez."³⁶⁰

Âlimler, bu her iki ismin kullar için de kullanılabileceğini kabul etmişlerdir. Zira Allah, inkârcıları kötülerken bu isimleri kullanmış ve şöyle buyurmuştur: "*Ve onlar, zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler.*" (Ma'un, 107/7.)

³⁵⁹ Bkz.: Kavram Tefsiri, *el-Muğni* ismi..

³⁶⁰ Buhârî, h. no: 744; Müslim, h. no: 593.

el-Halîmî der ki: “Mu'tî, kullarına nimet veren; Mâni' ise, nimet vermeyen, onu engelleyendir. Mu'tî ismiyle birlikte zikredilmedikçe Mâni' ismiyle dua edilmez.”

el-Hattâbî de der ki: “Allah, nimet verme ve vermeme-ye kadir olandır. O'nun vermemesi cimriliğinden değil, bir hikmetinin gereğidir. Vermesi ise merhametinin ve cömertliğinin gereğidir.”

Bazı âlimler Mâni' isminin, koruyan, kuşatan ve yardım eden anlamında olduğu söylenmişlerdir. Yani Mâni' olan Allah, düşmanlarına karşı dostlarını koruyup himaye eden ve onlara yardım edendir. Yine Tufeyl b. Amr ed-Devsî, Hz. Peygamber'e: “Senin sağlam bir kalen ve koruman var mı?” demiştir. Beyhakî der ki: “Bu anlamda Mu'tî ismi olmadan sadece Mâni' ismi ile dua etmek caizdir. Bu yüzden Allah'ın isimlerinin sayıldığı haberleri zikrederken, Mâni' ismini Mu'tî isminden ayrı olarak zikrettik.” Kimisi de Mâni' ismi yerine Dâfi' ismini tercih etmiştir. Bu da, Mâni' isminin korumak ve himaye etmek anlamını güçlendirmektedir.

Allah, gerçek anlamda mani olan ve verendir. Mani olma ve verme kelimelerinin anlamı çok açıktır. Anlamalarını kısıtlayacak her hangi bir gerekçe yoktur. Men, vermenin zıddıdır. Hz. Peygamber'in, “*Ey Allah'ım! Senin verdiklerine mani olacak, mani olduklarını da verecek kimse yoktur*” duasındaki maksadı budur.

Allah'ın Mâni' olması, dünyada olabileceği gibi âhirette de olabilir. Allah'ın dünyada bir şeye mani olup onu vermemesi, gizli olarak verme içerebilir. Bazen de mani olmak, belâ vermekten daha ağır olabilir. Allah'ın kendisine dünya

malı vermediği bir kimse, eğer kalbiyle Allah'a yönelir ve içtenlikle O'na itaat ederse, bu mani o kimse için bir hayır ve nimet olmuştur. Bu yüzden Cenab-ı Hak ve Hz. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), akıl sahiplerini daha çok yoksulluğa ve fakirliğe teşvik etmiştir. Ancak dünya malı ve nimetleri bir kimseyi hasret ve üzüntüye sokuyorsa ve o kişi kendisine dünyalık verilmemesini bir nimet olarak değil, bir azap ve belâ olarak görüyorsa, bu kimse her iki dünyada da hayırdan mahrum edilmiş demektir.

Allah bu dünyada kimi, marifet ve ibadetinden men eder, zikrini onun temel azığı yapmazsa, bu kimse gerçek anlamıyla bütün hayırlardan mahrum edilmiş demektir. Dünyada bu hayırlardan mahrum olan, âhirette de hayırlardan mahrum olur. En büyük musibet işte budur. Hem dünyada hem de âhirette ilâhî ihsanlardan men edilenler, hiçbir zaman mesut olamazlar. Âhiretteki güzelliklerden mahrum olanlara, dünyada sahip oldukları mal ve mülkleri hiçbir yarar sağlamaz.

Bu isimleri bilen her müslüman, Allah'tan başka veren olmadığına inandığı gibi O'ndan başka men eden ve engelleyen olmadığına da inanmalıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Allah'ın insanlara göndereceği herhangi bir nimeti engelleyip tutacak güç bulunmaz. Onun vermediğini ise gönderecek kuvvet yoktur. O, öyle azîz ve hakîmdir.” (Fâtır, 35/2)

“Eğer onlara: “gökleri ve yeri yaratan kimdir?” diye sorsan “Allah yarattı” derler. De ki: “Peki öyleyse, şimdi baksanıza Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şu nesnelere: Şa-

yet Allah bana bir musîbet verirse bunlar o musîbeti gidebilirler mi? Yahut bana rahmet ve nimet vermek isterse o rahmeti engelleyebilirler mi?” Şu halde sen şöyle de: “Allah bana kâfidir. Güvenecek yer arayanlar da, yalnız O’na dayanıp güvensinler.” (Zümer, 39/38)

Gerçek veren ve mani olanın Allah olduğunu bilen kimsenin, kalbini insanlarla meşgul etmemesi, onlara güvenip dayanmaması, kanaatkar ve hoşnut bir kalple Rabb’ine yönelmesi gerekir. Allah kendisine zenginlik verdiğinde, bu zenginliği O’nun yolunda harcaması; bir şey vermediğinde ise haline kanaat ederek sabretmesi ve bunun Allah’ın cimriliğinden veya yokluktan olmadığını bilmesi gerekir. Böyle davrandığı takdirde bu vermeyişin, kendisini dünyevî zenginlikten daha üstün, daha değerli ve onurlu bir makama çıkaracağını bilmelidir. İnsanlar tarafından kendisine bir rızık geldiğinde bunun gerçekte Allah’tan geldiğine inanmalı, insanın sadece bir aracı olduğunu görmelidir.³⁶¹

ed-Dârr, en-Nâfi’

Zarar murad ettiği kimseden O’nu geri çevirecek kimse bulunmayan... Faydalı şeyleri yaratan ve istediğine istediği gibi veren, hayır ve menfaatli şeyleri yaratan...

Bu isimler Ebû Hüreyre’nin rivayet ettiği hadis-i şerifte geçmektedir. Bütün İslâm âlimleri bu isimleri kabul etmişlerdir. Bu isimler, Allah’ın kitabında ne isim ne de fiil olarak geçmez. Ancak şu iki âyette şu şekilde geçer:

“Eğer Allah sana bir sıkıntı verirse O’ndan başkası onu

³⁶¹ Kurtubî, 1/ 355-357. Bkz.: *el-Esmâu’l-Hüsna*, el-Mâni’ ve el-Mu’fi isimleri, Karınca Yayınları.

gideremez. Sana bir hayır ve nimet verirse... Zaten O her şeye olduğu gibi, buna da elbette kadirdir.” (En'am, 6/17)

“De ki: “Ben kendim için bile Allah dilemedikçe hiçbir şeye kadir değilim: Ne fayda sağlayabilirim, ne de gelecek bir zararı uzaklaştırabilirim.” (A'raf, 7/188)

Her iki âyette geçen “zarar” ve “fayda” sözcükleri, Allah'ın mutlak anlamda varlıkların idaresini elinde bulundurduğuna ve bunun yalnız O'na has olduğuna delalet etmektedir. Allah, bu varlıkta dilediğini yapan, her dileğini varlıklar üzerinde gerçekleştirendir. Bu yüzden yalnız O, varlıklara yarar sağlar veya zarar verir ki yukarıdaki âyetlerden ikincisinde bu apaçık vurgulanmaktadır. O halde her şey O'nun dilemesi ve gücüyledir. Dilediği ve karar verdiği şekilde hükümlerini varlıklar üzerinde uygular. Ancak akıllı kıt bazı kimseler, Rablerin Rabb'ine yakışmayan bir takım sebepler ve eşler uydurdular ki bunu ifade eden âyetler de bulunmaktadır.³⁶²

el-Halimî der ki: “Allah'a sadece Dârr ismiyle dua etmek caiz değildir. Bu nedenle her iki isimle (Dâr ve Nâfi') birlikte Allah'a dua edilmelidir.”

el-Hattâbî de şöyle söyler: “Bu iki ismin birlikte zikredilmesi, Allah'ın dilediğine yarar sağlamaya dilediğine de zarar vermeye kadir olduğunu gösterir. Zira zarar verme veya yarar sağlama gücüne sahip olmayanın varlığı ve etkisi de olmaz.”

Bu isimleri bilen her müslüman Allah'tan başka yarar sağlayan veya zarar veren bir gücün olmadığına inanmalı,

³⁶² Bkz.: Zuhruf, 43/15; Ra'd, 13/16.

bu her iki durumun O'nun iradesi ve fiiliyle gerçekleştiğini bilmelidir. Bu varlık âleminde gerçek etki eden Allah'tan başka bir fail yoktur. Bu dünya hayatında mü'mine yarar sağlayan her şey Allah'tandır. Kuldan gelen her yarar ve menfaat, Allah'ın o kişiyi yönlendirmesi ile gerçekleşmektedir. Aynı durum zarar için de söz konusudur.³⁶³

Müslüman, Allah'ın dışında kimseden korkmamalı ve kimseye umut bağlamamalıdır. Tamamıyla Allah'a güvenip dayanmalıdır. Müslüman her düşkün ve yoksula yarar sağlamaya çalışmalıdır.³⁶⁴

en-Nûr, Nûru's-semâvât ve'l-ard

Nûruyla her şeyi aydınlatan, Nurların nuru, nurları nurlandırıp parlatan, yaratan, belli ölçülerle takdir eden, yönetip idare eden, nurlara şekil ve sûret veren, bütün nurlardan önce var olan, bütün nurların sönmesinden sonra da var olmaya devam edecek olan, bütün nurların üstünde olan, eşi ve benzeri olmayan nur. Güneş gibi ışık saçan cisimleri yaratmak sûretiyle gökleri ve yeri aydınlatan, göklerde ve yerde olanları sapıklıktan kurtaran, hidâyete erdiren, aydınlığa çıkaran...

“Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, doğuya veya batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı

³⁶³ Kurtubî, 1/352-354.

³⁶⁴ Râzî, s. 331; Gazâlî, s. 105; İzz b. AbdusSelâm, s. 91; Bkz.: *el-Esmâu'l-Hüsnâ*, ed-Dârr ve en-Nâfi' isimleri, Karınca Yayınları.

pırl pırlıdır. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Gerçeği anlamaları için insanlara böyle temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.” (Nûr, 24/35). Allah’ın Nûr ismi işte bu âyette geçmektedir.

Nûr, “ışık veya onun şuası ve intışarı”,³⁶⁵ “görmeye yaradım edici yayılan ışık”³⁶⁶ demektir. Allah, “*Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’ın hakkıdır.*” (En’âm, 6/1) buyurur. O halde bu mânâdaki nur yaratılmıştır. Bu iki âyetin nasıl anlaşılacağı hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. **Taberî**, “Allah yerde ve gökte olanları var edendir. Onlar kendisinin nûruyla hakka yol bulurlar ve O’nun hidayetiyle sapıklıktan korunurlar”³⁶⁷ der. **Halîmî** de, “Nur, hâdi demektir. Kulları ancak O’nun öğrettiğini bilir, ancak O’nun idrâkini kolaylaştırdığı şeyleri anlarlar. Duygular ve akıl O’nun fitratı, yaratması ve atıyyesidir” der. **İbn Abbâs**’dan bu ismin mânâsı hakkında, “Gökler ve yer ehlinin yaratıcısıdır” rivayeti gelmiştir. O’nun nuru, mü’minin kalbindeki hidayete benzer. Mü’minin kalbi, saf zeytin yağının ateş değmeden de neredeyse ışık verecek olduğu gibi, hidayet görevi yapar. Ateş dokununca nasıl ki ışığı artarsa, mü’minin kalbinin de, ilim gelince aynı şekilde hidayet üstüne hidayeti, nûr üstüne nuru artar.³⁶⁸

Aynı şeyi, “akıl bir nurdur, din de onun üzerine gelen bir nûrdur, böylece ikisi nur üstüne nur olur”, şeklinde izah edenler de vardır. Bu isme “göklerin ve yerin münevvi-ri, müzeyyini, müdebbiri, mûcidi” mânâsı da verilmiştir.³⁶⁹

³⁶⁵ Zebidi, 3/587.

³⁶⁶ Râğıb, s. 508.

³⁶⁷ Taberî, 18/135.

³⁶⁸ Beyhakî, s. 81.

³⁶⁹ Âlûsî, 18/164-165.

İmâm Gazzâlî, bu âyete dair yazdığı müstakil risalesi “Mişkâtü'l-Envâr” kitabında, doğrudan doğruya, “Esas nûr Allah'tır. O'ndan başka nûr yoktur. O küllî nûrdur. Çünkü nûr, eşyanın kendisiyle keşfedildiği şey demektir... Duyular âlemindeki bütün eşya ve renkler o nûr olmasaydı meydana çıkamaz, hatta var olamazdı. Gerçek varlık Allah olduğu gibi, gerçek nûr da O'dur. Bütün nûrlar O'nun nûrunda müsteârdır”³⁷⁰ der.

Râzî bu âyetin tefsirinde, “Allah'ın, göklerin ve yerin nûru olmasının mânâsı, gökler ve yer ehline hidayet etmesidir”³⁷¹ der. Ayrıca Allah'ın görünen ışık mânâsında nûr olamayacağını, 1- Cisim ve keyfiyet olanın yaratılmış olacağını, 2- Nûr zulmetin zıddı olduğu için Allah'ın zıddı bulunmaktan münezzehe olduğunu, 3- Işığın yok olup battığını, Allah'ın ise bunlardan münezzehe olduğu görüşlerini ifade ederek, Allah'ın zatında nûr olmadığını; bilakis nûrun yaratıcısı olduğunu belirtir.³⁷²

Muhammed İkbâl, bu âyetin açıklaması hakkında şöyle der: “Benim şahsî fikrime göre Judaizm, Hristiyanlık ve İslâm'ın mülhem kitaplarında Cenab-ı Hakk'ın nûr diye tarifi, şimdi tamamen başka şekilde tefsir olunmalıdır. Bugünün fizik ilminin öğrettiğine göre, ışığın hızını hiç bir şey geçemez. Hareket sistemleri ne olursa olsun bütün herkes için bu aynıdır. Bu şekilde durmadan değişmelerin yaşandığı dünyada, ışık Zat-ı Mutlak'a en yakın yoldur. Şu halde Allah'a teşbih edilen ışık benzetmesi, bugünün ilmine göre,

³⁷⁰ Mişkât, s. 20 vd.

³⁷¹ Razi, 28/230.

³⁷² Razi, 1/122.

Zat-ı İlâhînin kolaylıkla vahdet-i vücûd tefsirine yer veren, her yerde hazır ve nâzır olan vasfının değil, O'nun mutlaka kıyyetini ifade etmelidir.”³⁷³

Bütün varlıkları yokluktan varlık sahasına çıkararak ve onları gözlerimize gösteren Allah'tır. Bütün varlıklarda Allah'ın nuru tecellî etmektedir. Göklerin ve yerin ayakta durması buna bağlıdır. Son zamanlarda insanlar atomu parçaladılar. Maddenin hiç bir temeli olmayan ışık hüzmeleri olduğu meydana çıktı.³⁷⁴ Nitekim büyük duruşmanın olacağı mahşer meydanı da başka nûrun bulunmadığı günde Rabb'imizin nûruyla aydınlanacaktır. (Zümer, 39/69).

Bu âyetler ve Allah'ın nur olduğuna dair hadislere³⁷⁵ dayanarak, müslümanlar mutlak olarak Allah'a nûr demeyi kabul etmişlerdir. Ancak bazı gruplar, Nûru's-semâvâtî ve'l-ard denileceğini söylemişlerdir.

Şu hâlde Allah nûrdur, fakat bu duyularla hissettiğimiz yaratık olan nûr değildir. Allah bu nûrun yaratıcısıdır.³⁷⁶ Mahiyetini bilemeyeceğimiz bir nûrdur. Bunu teville lüzum yoktur. Zaten Allah mahlûkata benzemez. En yüce sıfatlar O'na mahsustur. Nûr ismi, insanın ulûhiyeti anlayabilmesi bakımından, beşerî anlayış için en yakın bir yoldur.³⁷⁷ Bütün varlıklarda Allah'ın nûru tecellî etmektedir. Gerçekten, maddenin en küçük parçası atomun yapısı da bunu gösterir. Atom, pozitif ve negatif elektrik yüklüdür. Yani maddede elektrikten meydana gelmiştir. Demek ki bütün eşya,

³⁷³ Veli Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 181.

³⁷⁴ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an: Kur'an'ın Gölgesinde*, 18/104.

³⁷⁵ Müslim, İman, 291-293.

³⁷⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, 5/3516.

³⁷⁷ Suat Yıldırım, s. 254.

Allah'ın nûrundan var olmuştur. Diğer bir ifade ile eşya, Allah'ın bir nûr tecellîsidir. Âyet-i Kerîmedeki gökler ve yer ifadesi, ulvî ve süflî bütün taraflarıyla, Allah'ın yarattığı her şeyi, yani kâinatı anlatır. Nûr, her mevcudun rûhu ve sırrıdır. Nursuz, karanlık bir varlık tasavvur etsek, aslında bu, yokluğa eşit olurdu. İlim ispat etmiştir ki, her varlığın, herhangi bir şekilde bir ışığı olması gerekir. Nûrun varlıktan tamamen kesilmesi, o varlığın yok oluş safhasıdır. O'nun Zat'ının nûru olmasaydı, varlıklar meydana gelemez, karanlıklar aydınlanamaz, dünya ve ahiret işi düzelmezdi.³⁷⁸

el-Hâdî

Hidâyeti yaratan ve dilediklerine hidâyeti ihsan eden, dilediğini dosdoğru yola yönlendiren...

Allah'ın ismi olan el-Hâdî, hudâ ve hidâye kelimesinden türemiş bir isim olup “kurtuluş yolunu gösteren, kullarının ayaklarının kayıp sapmaması ve kendilerini alçaltacak ve helâk edecek şeylere düşmemesi için kurtuluş yolunu onlara açıklayan” mânâsına gelir. Hidayet, “lutf ile yol göstermektir.”³⁷⁹ “İrşâd için öne geçmez” şeklinde de izah edilmiştir.³⁸⁰

Allah'ın bütün yaratıkları kapsayan **genel bir hidâyeti** vardır ki, İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre bu, “*Rabb'imiz, her şeyi yaratan, sonra da onu yaratılış gayesine uygun yola koyan, Yüce Yaradandır.*” (Tâhâ 20/50) âyetinde anlatılan husustur. Bu da Allah'ın, her şeyi yaratıp can vermesi, onlara nesillerini nasıl devam ettireceklerini,

³⁷⁸ Veli Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 178-182.

³⁷⁹ Râğıb, s. 538.

³⁸⁰ İbn Fâris, 6/42.

hayatlarını, yiyeceklerini, içeceklerini, meskenlerini ve doğumlarını öğretmesidir.³⁸¹ **Hidayetin ikinci bir şekli** de akıl sahiblerine peygamberler göndererek onlara yol göstermesidir. “Onları buyruklarımızla insanlara doğru yolu gösteren önderler yaptık. Kendilerine hayırlı işler işlemeyi, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar yalnız Bize ibadet ederlerdi.” (Enbiyâ, 21/73) âyetinde olduğu gibi.

Fiil şekli Kur’ân’da çokça geçen bu ismin, isim şekli Kur’ân’da daha az geçer. “*Senin Rabb’in yol gösterici ve yardımcı olarak yeter!*” (Furkân, 25/31). “*Elbette Allah iman edenleri dosdoğru yola, isabetli tutuma yöneltir.*” (Hacc, 22/54). Allah’ın Hâdî oluşu ulûhiyeti tanıtıcı vasıflardan birisidir. Çünkü bâtil tanrılar yol gösteremezler ki bu da şu âyette bildirilmektedir: “*De ki: “O şeriklerinizden hakikate götürecektir var mı? De ki: “Gerçeğe ancak Allah hidâyet eder.”*” (Yûnus, 10/35).

el-Bedî

Her şeyi yoktan, en güzel ve sanatlı bir şekilde yaratır...

Bedî ismi, yoktan var eden mânâsında³⁸² olup, mubdî mânâsındadır. Geçmiş bir örneği olmadan yaratan, icâd eden demektir.³⁸³ Kur’ân’da yalnız iki âyette geçer ve yalnız Allah’ı vâsfeder. Her iki âyette de başlıkta olduğu gibi izafetle geçmektedir. “*Gökleri ve yeri yoktan var eden O’dur. O’nun nasıl çocuğu olabilir ki Kendisinin eşi de yoktur. Gerçek şu ki: her şey O’nun mahlûkudur ve O her*

³⁸¹ Beyhakî, s. 82-84.

³⁸² Gazâli, *İhya*, 4/292.

³⁸³ İbn Manzur, 9/351.

şeyi hakkıyla bilir.” (En’âm, 6/101). “O, gökleri ve yeri yoktan var edendir. Bir şeyi yaratmak isteyince sadece “ol!” der, oluverir.” (Bakara, 2/117). Allah’ın bu vasfı, her şeyin ilk ve yoktan yaratılış safhasını ifade eder, diğer yaratma safhaları bundan sonradır.³⁸⁴

el-Bâkî

Varlığının sonu olmayan, kendisinden başka her şey zevâl bulan, her şeyin fâni oluşundan sonra Bâkî kalan ve kulların sahip oldukları şeyler, sadece Kendisine râcî olan...

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Ancak senin azamet ve kerem sahibi Rabb’inin Zatı baki kalır.” (Rahman, 55/27)

“Biz Rabb’imize iman ettik. Onun günahlarımızı, (özellikle bizi yapmaya zorladığın sihir günahını) affedeceğini umuyoruz. Allah elbette daha hayırlı ve O’nun mükâfâtı daha devamlıdır.” (Tâhâ, 20/73)

el-Halîmî, bu isim hakkında şöyle söyler: “Bâkî, Allah’ın “Kadîm” isminin bir gereğidir. Allah, bir sebep ve öncesi olmadan var olduğuna göre varlığının son bulması ve yok olması mümkün olmamalıdır. Çünkü varlığından sonra yok olan her varlık, varlığını sağlayan sebebin ortadan kalkmasıyla yok olmaktadır. Kadîm olan Allah’ın varlığı, herhangi bir sebebe bağlı olmadığına göre; varlığının son bulması ve yok olması düşünülemez. Eğer Allah’ın varlığını sağlayan bir sebep olsaydı, bu sebebin ortadan kalkmasıyla O’nun varlığının da yok olması düşünülebilirdi. Fakat biliyoruz ki,

³⁸⁴ Suat Yıldırım, s. 214.

O'nun varlığı herhangi bir sebebe dayanmamaktadır. Bu da onun yok olmayacağını göstermektedir.³⁸⁵

Gazâlî ise bu ismi şöyle açıklar: “Geçmiş” ve “gelecek” bizim için geçerli olan kavramlardır. Bize göre “geçmiş”, belirli bir sürenin geçmiş olmasını, “gelecek” ise, henüz gelmemiş zamanı ifade eder. Yani hayat bizim için kesinleşmiş geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelmesi muhtemel gelecek zamandan ibarettir. Halbuki Hak Teâlâ için zaman kavramı geçerli değildir. O, (celle celâluhû) zaman üstü bir varlıktır. Çünkü zamanı O yaratmıştır. Bu nedenle zaman, O'nun zatından hiçbir şeyi değiştiremez. Zaman henüz yaratılmadan önce zaman diye bir şey yoktu. O hâlde Allah'ın varlığı, zaman yaratıldıktan sonra da önceden olduğu gibi aynen devam etmektedir.³⁸⁶

Bâkî ismi şu mânâları içine alır:

- 1- Allah'ın varlığı, hiçbir yönden yokluğu kabul etmez.
- 2- O, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan tek varlıktır.
- 3- Allah, kendi bekası ile Bâkî'dir; varlıklar ise ancak O'nun, varlıklarını devam ettirmesi ile var olabilmektedir.³⁸⁷
- 4- Allah'ın bâkî olması demek, asla ölmeyen hayat sahibi ebedî varlık olması demektir.³⁸⁸
- 5- Bütün varlıklar yok olacak; sadece O'nun varlığı devam edecektir.³⁸⁹

³⁸⁵ Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, s. 11-12.

³⁸⁶ Gazâlî, s. 107.

³⁸⁷ Râzî, s. 336.

³⁸⁸ İbn Kesir, 8/378.

³⁸⁹ Kurtubî, “*Tefsir*”, 9/6565. Bkz.: *el-Esmâu'l-Hüsna*, el-Bâkî ismi, Karınca Yayınları.

el-Vâris

Bütün mahlûklarının yok olmasından sonra kalan, ölümsüz hayat sahibi...

“Varis olan” mânâsına gelen bu kelime, Allah’ın sıfatı olarak, her şey yok olup gittikten sonra Bakî kalan mânâsına gelir. Çünkü onların ve mallarının varlığı ancak Allah’ın varlığına bağlıdır. Halbuki Allah’ın varlığı başkasına bağlı değildir.”³⁹⁰ Nitekim Allah hesab gününde, ‘Bugün mülk kimindir?’ diyecek, bütün insanlar da, ‘Mutlak Hakim olan tek galip Allah’ındır’ diyeceklerdir. (Mü’min, 40/16). Şu halde Vâris ismi Allah’ın Bâkî oluşunu ve her şeyin kendisine döneceğini anlatır.³⁹¹ Bu kökten olan, Kur’ân’da fiil olarak geçen kelime (Meryem, 19/40) ve miras ismi Allah’a nisbet edilir (Âl-i İmrân, 3/180; Hadid, 57/10).

Bu kelime, Kur’ân’da iki âyette azamet bildiren çoğul şekliyle Allah’ı nitelemektedir. (Hicr, 15/23; Kasas, 28/58)

Hayru’l-vârisîn, varislerin en hayırlısı, demektir. Bir âyette Allah’ı tavsif eder (Enbiyâ, 21/89). Allah kendisini bu isimle yâd etmekle aslında insanları, çarpıcı bir üslûpla dünya bağlarından çözmektedir.³⁹²

er-Reşîd

Varlıkları en uygun yola sevkeden ve en iyi neticeye ulaştıran. Bütün işleri ezeli takdîrine göre yürütüp, bir nizam ve hikmet üzere âkıbetine ulaştıran; her şeyi yerli yerine koyan, en doğru şekilde nizama sokan...

³⁹⁰ Beyhakî, s. 13.

³⁹¹ Râğıb, s. 519.

³⁹² Veli Ulutürk, *Kur’ân-ı Kerim Allah’ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 174-175.

Reşîd isminde iki mâna vardır:

1. Doğru ve selâmet yolu gösteren. Bu mânaya göre bu isim Hâdî ismiyle benzer bir mânaya gelir.

2. Hiçbir işi boş ve faydasız olmayan, hiçbir tedbîrinde yanılmayan, hiçbir takdîrinde hikmetsizlik bulunmayan, mânasındadır.

“Allah kime hidâyet verirse doğru yolda olan odur; kimi de hidâyetten mahrum eder şaşırtırsa, artık imkânı yok, ona yol gösterecek bir dost bulamazsın.” (Kehf, 18/17)

Evet, insanları hayırlı yollara irşad etmek tamamen Allah'ın iznine bağlıdır. Çünkü kalpler Allah'ın elindedir. Peygamber de dâhil Allah yolunda insanları Hakk'a çağıran hiç bir kimse; insanlara hidâyeti sağlayamazlar. Hidâyetin tamamen Allah'ın elinde olmasının yani 'er-Reşid' isminin tecellisi aslında her müslümanın kendi nefsinde görmesi mümkün olan bir durumdur.

es-Sabûr

Günahkârlara ve âsîlere cezâ vermede acele etmeyen ve sabır isteyenlere sabır veren...

*Felâh mı, onda felâh,
Silah mı, onda silah
Sen de kim oluyorsun?
Asıl sabreden Allah..*

(Necip Fazıl)

“Biz o günü ancak belirli bir müddete kadar erteleriz.”
(Hûd, 11/104).

Allah'ın isimlerinden olan “es-Sabûr” ismi, bu şekliyle Kur'ân'da geçmemektedir. Fakat sabır kelimesinin türevleri, Kur'ân'ın 70'den fazla yerinde geçmektedir.

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadisinde şöyle der: “İşittiği ezaya Allah'tan daha sabırlı hiçbir kimse yoktur. Çünkü O'na çocuk isnad ederler. O ise, bu kimselere afiyet veriyor ve rızık veriyor.”³⁹³

Bu isim Allah'ın diğer pek çok isminde olduğu gibi mübalağa bildiren bir kiptedir. Yüce Allah'ın sabır sıfatı, kulların sabrından farklıdır. Zira O'nun sabrı, birçok yönden kulların sabrına benzemez. Sabır ismi, Allah'a izâfe edildiğinde, O'nun, kendisine isyan edenleri cezalandırmada aceleci davranmadığını, bu tür insanlara mühlet verdiğini, kullarının bin bir türlü edep ve saygı dışı davranışlarını görüp durduğu, onları bir anda cezalandırmaya kudreti bulunduğunda bunu erteleyişini ifade eder.³⁹⁴

Kulun sabrı ile Allah'ın sabrını karşılaştırmak Allah'ın bu ismini anlamak adına yol gösterici olabilir. Yüce Allah'ın sabrı, tam bir kudrete sahiptir. Kulların gücü ve kuvveti ise, sınırlıdır. Bu sebeple her dilediklerini yapamazlar. Yüce Allah yardım etmekten çekinmez. Kul ise, korkudan dolayı birisine yardım etmede acele eder. Sabretme nedeniyle Allah, hiçbir acı ve üzüntü duymaz, hiçbir yönden bir noksanlığı bulunmaz. Ancak sabır, kullara acı, üzüntü ve sıkıntı verir.

Sabır, hilmin bir ürünüdür. Halim olmak, sabırlı olmayı gerektirir. Kişinin sabrı, halim olma derecesine göredir. Do-

³⁹³ Buhârî, *Edeb* 71, *Tevhid* 3; Müslim, *Munafikîn* 49 (2804); Ahmed b. Hanbel, 4/395, 401, 405.

³⁹⁴ *el-Esmâu'l-Hüsnâ*, es-Sabûr ismi, Karınca Yayınları.

layısıyla hilmî fazla olanın sabrı da fazla olur. Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak hilm, sabırdan daha geniş ve daha kapsamlıdır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de "el-Halîm" sıfatı daha çok geçer. "el-Halîm" sıfatının kapsamlılığı nedeniyle Kur'ân'da birçok kez Allah'ın "el-Alîm" sıfatıyla birlikte zikredilmiştir.³⁹⁵

Allah, bir işi, vaktini hikmetine en uygun zamanda icra ederek acele etmez. Yapacağı işlere belirli bir zaman koyar ve onları koyduğu kanunlara göre - zamanı gelince - icra eder. Önceden çizdiği zamandan da daha geç yapmaz. Bil'akis her şeyi, hangi zamanda yapılmasını takdîr buyurmuş ise, o zaman yapar.

Bu ismin tecellilerini o kadar çok görmekteyiz ki, bir düşünelim: Yetkimizin olduğu bir yerde sözümüz dinlenilme veya ikram ettiğimiz halde nankörlük görsek, sevdiğimiz insanlara karşı zulmedilse, iyilik yaptığımız insanların âdeta bize savaş açarcasına bir tavır takınmaları karşısında ne yaparız? Bunlar Allah'ın biz kullarına gösterdiği sabrın yanındadır nedir ki? Her şeyden geçip, Allah'ın olanca nimetlerini görmezlikten gelme, ihsan ve lütuflar karşısında şükürü eda edemememizden dolayı O'nun biz kullarına gösterdiği sabır her takdirin üzerindedir.

Bu isim ile ilgili açıklamaları İbn Kayyim'in şu sözleriyle bitirelim:

"O (Allah), düşmanlarının eziyetlerine karşı 'es-Sabûr'dur.

O'na uygun olmayan sözler sarfettiler, hatta O'na iftira attılar.

³⁹⁵ Bkz.: Ahzab, 33/51; Nisa, 4/12.

O'nun çocuğu olduğunu söylediler.

İnsanların sövmeleri ve yalanlamaları bize dönmez.

Bu ya da şu şekilde söylenen sözler, O'nun iştiraki ve ilmi dahilindedir.

Eğer dilesse, hissedilmeyecek bir şekilde onları çabucak yakalayabilir.

Fakat onları affediyor ve onlara rızık veriyor.

Onlar ise şirk koşmak ve inkâr etmek sûretiyle O'na eziyet ediyorlar.”³⁹⁶

2- Allah'ın Diğer İsimleri

İlâh

Tanrı, mâbûd mânâsına gelen bu isim, ibadet etmeyi ifade eden “elehe, ye'lehu” veya değişik bir kalıbı olan “te-ellehe” den gelir.³⁹⁷ İbn Fâris, “İlah, Allah Teâlâ'dır. Mabud olduğu için böyle isimlendirilmiştir” der.³⁹⁸ Kur'ân'da bu kökten hiç fiil gelmemiş olması dikkati çeker. Marife şeklinde “el-ilah” kelimesi de Kur'ân-ı Kerim'de hiç geçmemektedir. İlâh kelimesi gerçek Tanrı için kullanılmakla birlikte, Kur'ân'da müşriklerden naklen şirk tanrıları için de kullanılır. Fakat esas Tanrı birdir. O da Allah'tır. Allah'tan başka tapılacak Tanrı yoktur.³⁹⁹

³⁹⁶ *el-Esmâu'l-Hüsnâ, es-Sabûr* ismi, Karınca Yayınları.

³⁹⁷ Râgıb, s. 21 Bu kelimenin türeyip türemediği ile ilgili geniş bilgi için kitabımızın birinci bölümüne bakınız.

³⁹⁸ İbn Fâris, 1/127

³⁹⁹ Bu kelimenin türeyip türemediği ve Tanrı, Hüda gibi isimlerle karşılaştırılması ile ilgili geniş bilgi için kitabımızın birinci bölümüne bakınız.

Rabb

Kur'ân'da ilk inen âyetlerde en çok kullanılan isim Rabb ismidir (Alâk, 1-5; Müddessir, 1-7; Müzemmil, 9-10; Kalem, 6-8; Fatıha, 1). Allah isminden sonra Kur'ân'da en çok zikri geçen isim, Rab ismidir. “Rab” kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de tam 968 yerde geçer. Rab kelimesinin çoğulu olan “erbâb” 4 yerde ve bu kelimedenden türemiş olan “rabbâniyyûn” 3, “ribbiyyûn” ise bir yerde kullanılır. Toplam olarak “rab” kelimesi ve türevleri Kur'ân'da 976 yerde tekrar edilir.

Rab ismi, ilginçtir ki, ilk nâzil olan 30 sûrede, 80 kez geçtiği halde, “Allah” ismi sadece 20 kez geçer. Buna göre Rab lafzı, Allah lafzının dört katı olmuş oluyor. Elbette ki bu gerçek, tesadüfle açıklanamaz. Kur'ân, adetâ müşrik arapların, Cenab-ı Hakk'ın tanıdıkları ve ikrar ettikleri “rubûbiyet” sıfatlarından onlara yaklaşarak, üzerlerinde bunca hakkı bulunan Allah'ı bırakıp da, hiç hakkı bulunmayan hayalî şeylere tapmanın mânâsız ve haksızlığına dikkatlerini çekerek, vicdanlarını uyandırmak ister.

Çünkü Rabb kelimesi, yaratma, büyütüp yetiştirme, terbiye etme, yağmur indirip rızık verme, sahib ve mâlik olma, görüp gözetme, tedbîr etme, nimet verme, ululuk ve efendilik mânâlarını bünyesinde toplayan, şefkat, sevgi ve merhamet neticesinde tezahür eden bir vasıftır.⁴⁰⁰ Rabb kelimesi, Kur'ân nazil olduğu sırada Arapça'da “itâat olunan efendi, herhangi bir durumu düzelten kimse, bir şeyin mâliki” mânâlarını ifade ediyordu. İslâm'da ise, benzeri olmayan efendi, verdiği nimetleriyle mahlukâtı islah eden, ya-

⁴⁰⁰ İbn Fâris, 2/381.

ratma ve emretmenin sahibi mânâsınadır.⁴⁰¹ Rabb kelimesi aslında “terbiye” den gelir. Terbiye ise bir şeyi, kemâline ulaştırıncaya kadar yavaş yavaş geliştirmek demektir. Bir baba veya bir terbiyecî çocuğu yetiştirirken nasıl onun ihtiyaçlarını giderir, bütün hallerini görür gözetir, yanlış hâllerini düzeltir, merhamet ve şefkatle bilmediklerini öğretirse; yaratıkların Rabb’ı yüce Allah da bütün bunları ziyâdesiyle mahlûkatına vermiştir.

Rabb kelimesinin mutlak ve marife olarak kullanılışı, sadece Allah içindir. Fakat Kur’ân’da “er-Rabb” şeklinde yani belirteç takılı bir şekilde hiç varid olmamış olması dikkat çekicidir. Allah’tan gayrısı için ise, muzaaf olarak kullanılması câizdir.

İlk vahiyden itibaren “Rabb” kelimesi Kur’ân’da en çok, *Rabbûke, Rabbühüm, şeklinde zamirlere yahut da Rabbü’s-semâvâti ve’l-ardı, Rabbü’l-âlemîn, Rabbü’l-arş* gibi mühim varlık ve kavramlara izâfe edilmek suretiyle kullanılır. Rabb vasfının her defasında muzâf olarak kullanılmasından şu neticeyi çıkarabiliriz: Kur’ân bu vasfı ulûhiyetin mahluklar âlemiyle nispetlerini ve münâsebetlerini göstermeye vesile yapmaktadır. Zira Allah lafzı muzâf olarak kullanılmadığından, bu zarûrî ihtiyâç böylece giderilmiştir.

Kur’ân’da dualar en çok bu isimle yapılır. İnsan yaratıcısına, sahip ve mâlikine, O’nun şefkat, merhamet ve sevgisine ilticâ ederek, O’na bütün dileklerini “Rabb” ismiyle açar. ibadet de, işte böyle rubûbiyette tek olan Rabb’e yapılır. “O göklerin, yerin ve o ikisinin arasında olan her şeyin Rabb’idir. Öyleyse yalnız O’na kulluk et. O’na ibade-

⁴⁰¹ Taberî, 1/141 vd.

tinde sabır ve sebat göster. Ona denk ve adaş olacak hiç kimse bilir misin?” (Meryem, 19/65).⁴⁰²

Fa’âlûn limâ yurîd, Fâilûn

“*Fa’âlun limâ yurîd*”, irade ettiklerini yapan demektir. Arapça grameri açısından yapılacak bir incelemeden sonra, “Devamlı olarak, kesintisiz ve mükemmel tarzda yapan” demek olduğu anlaşılır.⁴⁰³ Halîmî, “istedikçe bir işten sonra bir başka iş yapan; bir işi yapınca, diğerinden âciz kalan mahluklar gibi olmayandır” der.⁴⁰⁴

Allah Teâlâ’nın bu ismi aynı kökten gelen fiil şekilleriyle daha çok bildirilir (Bakara, 2/253; Âl-i İmrân, 3/40; Hacc, 22/14 vb).

Fa’âlun limâ yurîd, Kur’ân’da Allah’ın, hem kudretiyle hem de iradesiyle ilgili olarak geçer. Kur’ân’da *Murîd* isminin geçmeyişine rağmen *yefalü mâ yeşâ, yef’alü mâ yurîd*, ‘Allah dilediğini yapar’ fiilleri ile, Allah’ın hiç bir kayda bağlı olmayan irade sıfatı, gereği kadar anlatılmaktadır. Bazı filozofların dediği gibi “Allah bu kâinatı bir defa yaratmış, artık bir daha karışmıyor” şeklinde bir ulûhiyet anlayışını Kur’ân, Allah’ın bu ismiyle reddetmiştir. Allah her an hikmetine uygun olarak yaratır, yapar ve bir işte bulunur (Rahmân, 55/29). Çünkü Kur’ân, mücerret ve nazarî bir tanrılık anlatan bir teoloji kitabı değil, daima işte faâl, yaratmakta olan, yarattıklarını varlıkta tutan, onların her türlü imdat ve ihtiyaçlarına yetişen, dualarına icabet eden, onları sıkıntıdan kurtaran bir Allah tanıtmaktadır.

⁴⁰² Veli Ulutürk, *Kur’ân-ı Kerim Allah’ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 110-112.

⁴⁰³ Suat Yıldırım, s. 155.

⁴⁰⁴ Beyhakî, s. 141.

Fâilûn kelimesi ise, fâil kelimesinin çoğuludur. Üç âyette azamet bildiren çoğul olarak Allah'ı tavsif etmektedir (Enbiyâ, 21/17, 79, 104).

Fâtıru's-semâvâti ve'l-ard

“Göklerin ve yerin yaratıcısı” demektir. Bu isim bu şekliyle Kur'ân'da altı defa geçer (En'âm, 6/14; Yusuf, 12/101 vb). İbn Abbâs'dan nakledilen bir tefsire göre Fâtır, “ilk yaratmaya başlayan” mânâsındadır. el-Halîmî “göklerin ve yerin bitişikliğini ayıran” demiştir (Enbiyâ, 21/30).⁴⁰⁵ İlk defa yaratan mânâsı, “De ki: “Sizi ilk defa yaratan (fatarakum) sizi tekrar diriltecektir” (İsrâ, 17/51) âyetinden de anlaşılacaktır.

Fâliku'l-Habbi ve'n-nevâ

“Tohumları ve çekirdekleri çatlatan, yarıp açan” demektir. Allah tohum ve çekirdekleri yer altında çürümekten, bozulmaktan korur. Onları canlanıp büyümeye hazırlar, sonra da bitirmek için onları açar. Tohumdan ekin, çekirdekten ağaç çıkarır. O'ndan başkası buna muktedir olamaz.⁴⁰⁶ Falk, “bir şeyi açıp, bir kısmını bir kısmından ayırma”⁴⁰⁷ demektir. İbn Abbâs'tan “yaratma” mânâsı rivayet edilmiştir.⁴⁰⁸

Bu isim yalnız bir âyette görülür. “*Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak* (her şeyi gelişme yoluna koyan) *Allah'tır. Ölüden diriye O çıkarır, diriden ölüyü çıkaran da O'dur. İşte*

⁴⁰⁵ Beyhakî, s. 27.

⁴⁰⁶ Beyhakî, s. 72.

⁴⁰⁷ Râğıb, s. 385.

⁴⁰⁸ Taberî, 30/351.

gerçek İlah bunları yapandır! Artık nasıl oluyor da haktan uzaklaştırılıyorsunuz?” (En'âm, 6/95).

Fâliku'l-İsbâh

“Tan yerini ağartan” demektir. “Karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran O'dur. Geceyi dinlenmeniz, güneş ve ayı da vakitlerinizi hesaplamak için O yarattı. İşte bütün bunlar, azîz ve alîm (mutlak galip ve her şeyi hakkıyla bilen) Allah'ın takdiri-
dir.” (En'âm, 6/96). Bu, isim beyazı karanlıktan ayıran yahut sabahın karanlığını açan demektir. Bu vasıflarıyla Allah, insanlara geniş bir marifet ufku açmaktadır. Bu vasıf sadece yukarıda zikredilen âyette geçmektedir.⁴⁰⁹

Zû'l-Fadl

“Lütuf ve ihsan sahibi” demektir. Kullarının dinlerinde ve dünyalarında nâil oldukları her şey, onların bir hakkı olmadan, kendi katından O'nun bir lütuf eseridir.

Zû Fadlin ale'n-nâs, “insanlara karşı fazl sahibi” demektir. Allah'ın nimetlerinin hatırlatılmasından sonra bu vasıf pek çok âyette geçer.⁴¹⁰

Zi't-tavl

“Hayırları çok olan, kullarına ihsan etmek istediği zaman hiç bir hayırda daralmayandır”, İbn Abbâs'dan “genişlik ve zenginlik sahibi” mânâsı zikredilmiştir.⁴¹¹ Katâde de “nimet ve fazl sahibidir” mânâsına vermiştir.⁴¹² Tavl,

⁴⁰⁹ Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 120-121.

⁴¹⁰ Bkz.: Bakara, 2/243-251; Al-i İmran, 3/74-152 vb.

⁴¹¹ Beyhakî, s. 43.

⁴¹² İbn Kesir, 4/70.

'nimet' ve 'fazl'a tahsis edilmiştir.⁴¹³ Kur'ân'da "O, aynı zamanda günahları bağışlar, tövbeleri kabul buyurur, ama cezalandırması da çetin olup, lütuf ve ihsanı pek geniştir." âyetinde geçer (Mü'min, 40/3).

el-Mübîn

Mübîn, açıklayan ve izhar eden, ortaya çıkaran mânâsına gelir. Ayrıca "gizli olmayan, saklanmayan" mânâlarına da gelir. "Allah gizli de değildir saklı da. Çünkü O'na delâlet eden bir çok fiilleri vardır. Bundan dolayı O'nun hakkında bir şey bilinemeyeceği söylenemez."⁴¹⁴ "Her hakkı izhar eden (açığa çıkarıcı) ve varlığında hiç bir şüphe câiz olmayan Hakk Tealâ'dır."⁴¹⁵ Allah'ın bu ismine 'ulûhiyeti açık olan veya eşyayı zâtında oldukları gibi izhar edendir' mânâsı da verilmiştir.

Fiil şekilleri Kur'ân'da çokça gelen Mübîn sıfatı, Kur'ân, resûl, belağ, dalâl vb. çeşitli şeylerin sıfatı olur. Bir âyette Allah'ı tavsif eder. "O gün Allah onlara hak ettikleri karşılığı tam tamına verecek ve onlar da Allah'ın, gerçeği açıklayan, hakkın ta kendisi olduğunu anlayacaklardır." (Nûr, 24/25). Bu âyette Mübîn, Allah'ın ismi olmaktadır.⁴¹⁶

Mürsil(in)

Kur'ân'da iki yerde geçen mürsil(in) ismi, azamet bildiren çoğul olarak, göndericiler mânâsında Allah'ı tavsif etmektedir. "Rabb'inden bir rahmet olarak hep elçiler gön-

⁴¹³ Râğib, s. 312.

⁴¹⁴ Beyhakî, s. 13.

⁴¹⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, 5/3493.

⁴¹⁶ Âlûsî, 18/130.

dermekteyiz.” (Duhân, 44/5). Bu kelime Kur’ân’da ‘Peygamberler ve vahiy haberlerini⁴¹⁷ gönderenleriz’ mânâsında da geçer. (Kasas, 28/45)

en-Nasîr, Hayru’n-nâsırîn

Bu ismin kökü olan nasr kelimesi, yardım etmek mânâsına gelir. Nasîr, yardım eden, teyîd ve takviye eden demektir.⁴¹⁸ Halîmî şöyle der: “O, Velisini yardımsız ve kendi haline bırakmayacağına güvenilendir.”⁴¹⁹

Fiil şekli Kur’ân’da çokça geçen Nasîr ismi daha ziyade, “Sizin O’ndan başka ne bir hâminiz, ne de bir yardımcınız vardır.” (Bakara, 2/107), “... Onlar, Allah’tan başka ne bir koruyucu, ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.” (Nisâ, 4/173) gibi cümlelerde geçer. Bir de en çok geçtiği şekil “O, ne güzel mevla ve ne güzel yardımcıdır!” (Hacc, 22/78; Enfâl, 8/40) şeklindedir. “Senin Rabb’in yol gösterici ve yardımcı olarak yeter mi yeter!” (Furkân, 25/31) şeklinde de geçer.

Hayru’n-nâsırîn, yardım edenlerin en hayırlısı demektir. Yalnız bir âyette geçer. “Bilakis sizin mevlânız Allah’tır, ve O yardım edenlerin en hayırlısıdır.” (Âl-i İmrân, 3/150).

Bu vasıf, ulûhiyeti tanıtıcı mühim unsurlardan birisidir. Çünkü sahte tanrılar yardım edemezler. “Tuttular, Allah’tan başka tanrılar peşine düştüler, güyâ ki yardıma nâil olacaklar! O putlar kendilerine yardım edemezler, nasıl olur? Zaten bunlar, onlar için hazırlanmış askerler!” (Yâsîn, 36/74-75). Allah ise çoğu defa insan istemeden ve ihtiyacını

⁴¹⁷ Beydâvî, 2/195.

⁴¹⁸ Taberî, 2/489.

⁴¹⁹ Beyhakî, s. 70.

daha kendisi bilmeden evvel yardım eder. Muzafferiyet ve muvaffakiyyet ancak O'ndan gelir (Enfâl, 8/10). Peygamberlere (Enbiyâ, 21/77; Tevbe, 9/40), mü'minlere (Enfâl, 8/10; Bakara, 2/286) yardım eder. O'nun yardım ettiğine kimse gâlip, gelemmez (Âl-i İmrân, 3/160).

el-Müsteân

İstiâne, yardım istemek, Müsteân da kendisinden yardım istenilen demektir.⁴²⁰ İstiâne Kur'ân'da doğrudan ve bir vesile ile, her zaman, Allah'tan olacak şekilde geçmektedir. “Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha, 1/5). Sabır ve namazla Allah'tan yardım dilenilir (Bakara, 2/45, 153). “Allah'tan yardım isteyin” (A'râf, 7/128).

Kur'ân'da el-Müsteân ismi sadece iki defa geçer. Bunlar da mutlak mânâdadırlar. Yani sebepler tükenip kesilince sadece Allah'tan yardım istenilerek, O'na yönelmeyi bu âyetler öğretir. Her ikisi de birer peygamberin duasında geçer (Yûsuf, 12/18; Enbiyâ, 21/112). İkincisi müşriklerin Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı uydurdukları yalan ve iftiralar mevzuundadır.⁴²¹

el-Kâfi

Kifâye eden, yeten, deruhte eden mânâsına gelir. Allah'ın ilâhlıkta ortağı bulunmadığı için bütün yeterlilikler, ancak O'nun hakkında doğrudur. İbâdetin ve rağbetin sadece O'na, ümidin de sadece O'ndan olması gerekir.

el-Kâfi sıfat olarak bir âyette geçer. “Allah kuluna kâfi değil midir? Kalkmışlar da seni O'nun altında birtakım

⁴²⁰ Suyûtî, *Celaleyn*, 1/490.

⁴²¹ İbn Kesir, 3/203.

başka şeylerle korkutmaya çalışıyorlar. Allah kimi şaşırtırsa artık onu yola getiren olamaz.” (Zümer, 39/36).⁴²²

Refi' u' d-Derecât

Kısaca, “dereceleleri yüce olan” mânâsındadır. Yüceliği-ne hiç bir kemâlin yükselemediği yüksek kemâl sahibi demektir. Dereceleleri yükselten mânâsına da gelir.⁴²³ Kullanın-dan dilediklerine çok yüksek dereceler verendir.⁴²⁴

Bu kökten gelen fiiller hem hissî hem de manevî yük-seklikler için kullanılmaktadır. Daha çok manevî yükseklik-ler hakkında geçer. Bu şekliyle yalnız bir âyette geçer. “O, dereceleleri yükselten, arş sahibi olan Allah, o büyük buluş-ma gününün dehşetini haber vermek için, kullarından dile-diğine emrini tebliğ için rûhu indirir.” (Mü'min, 40/15).

el-Karîb

İnsan, yaklaştıkça yaklaştığından ayrı;

Belli ki; yakınımız yoktur Allah 'tan gayrı...

(Necip Fazıl)

Karîb, yakın olan mânâsındadır. Halîmî der ki: “Karîbin mânâsı, Allah ile kulu arasında bir mesafe olmayıp, kulu-nun duasını işitip hâlini bilmesi” demektir. Hattâbî'ye göre, Karîb, “yaratıklarına ilmiyle, kendisine dua edenlere icâ-betle yakın olan demektir.”⁴²⁵

Bu isim, Türkçe'de olduğu gibi maddî ve manevî her türlü yakınlık hakkında kullanılmaktadır. Allah'ın, “beraber

⁴²² Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 139.

⁴²³ Âlûsî, 24/55.

⁴²⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, 6/4150.

⁴²⁵ Beyhakî, s. 40.

oluşu”nu ifade eden âyetlerini de bu isimle beraber anmak gerekir.

Kur’ân’da, Karîb ismi üç âyette Allah’ı tavsif eder (Bakara, 2/186; Hûd, 11/61). Birisi de Semî ismi ile birlikte gelir (Sebe’, 34/50). Akrab şeklinde ise, iki âyette Allah’ı niteler (Kâf, 50/16; Vâkıa, 56/85).

İslâm âlimleri, Allah’ın yakınlık ve beraberliğininin mekân ve cihet yakınlığı değil, ilim, yardım etme, koruma, icâbet yakınlığı olduğunu belirtmişlerdir.⁴²⁶ Çünkü Allah cisim değildir. Nasıl ki, güneş bize cismiyle uzaktır; fakat ışıyla, ısıyla başımızı okşayacak kadar yakınsa, Allah da bize ilmiyle şah damarımızdan yakın, biz ise O’na son derece uzağız.⁴²⁷ Âlûsî, “Geçmiş alimler bu âyetleri ilimle te’vil etmişlerdir” der.⁴²⁸ Kulun Allah’a farzlar ve nafilelerle yaklaşması da⁴²⁹ aynı şekildedir. Hülâsa, Kur’ân’ın tanıtığı ulûhiyet anlayışı, uzak ve insanlarla ilgilenmeyen bir tanrılık değildir.⁴³⁰ Kur’ân insanın her halini bilen ve onun imdâdına yetişen Allah’ı tanıtır.

“Cenab-ı Hak, hem bir tanedir, hem de her zaman ve her mekânda ilmiyle, kudretiyle, hâzır ve nâzırdır. Biz böyle demekle, Allah’ın zatıyla, bir cisim gibi yer tuttuğunu, bir hayyiz işgal ettiğini düşünmüyoruz. Allah bir tanedir derken, celâlinin ve azametinin ifadesini söylüyoruz. Allah her yerdedir derken de, Rahmâniyetiyle, Rahîmiyetiyle, ilmiyle, kudretiyle yani -benzetmek olmasın- güneş şualarıyla

⁴²⁶ Âlûsî, 14/259; Elmalılı Hamdi Yazır, 1/659.

⁴²⁷ Bediüzzaman Said Nursi, *Mesnevi*, s. 63.

⁴²⁸ Âlûsî, 27/168.

⁴²⁹ Müslim, *Daavat*, 44.

⁴³⁰ Suat Yıldırım, s. 167.

başımızı okşadığı halde, biz ona yetişemeyecek kadar bizden uzak olduğu gibi, Cenab-ı Hakda bu sıfatlarıyla bizi kuşattığı ve bize bizden yakın olduğu halde, bizim O'na ulaşmama buudumuzla da bizden nâmütenahi muallâdır. Evet, Cenab-ı Hak “Biz insana şah damarından daha yakınız.” (Kaf, 50/16) buyuruyor. Bana şah damarımdan daha yakın olan Allah, demek ki keyfiyetsiz, kemmiyetsiz olarak her yerde hâzır ve nâzırdır. O, “İnsanla kalbi arasına girer” (Enfal, 8/24). Demek ki bana kalbimden de yakın. Eğer ben desem ki, “Kalbimde Allah vardır” doğrudur. Çünkü O beni benden daha iyi bilir. Ben kendi kalbimi anlayamamış olabilirim. Ve yine: “Attığın zaman sen atmadın, attığını Allah attı.” (Enfal, 8/17) buyurulduğuna göre, demek ki Bedir’de ve daha başka yerlerde Efendimiz adına atan da Allah (celle celâluhû) idi. Öyleyse atmaya varıncaya kadar her şeye doğrudan tesir ediyor. Öyleyse Allah her yerde... Bu ve benzeri âyetler, Rabb’imizin, Rahmaniyyet ve Rahîmiyyetiyle, Cemaliyle, Celaliyle, Kemaliyle, Kudretiyle, İlmiyle, İradesiyle ve diğer sıfat ve isimleriyle her yerde hâzır ve nâzır olduğunu gösteriyor.

Şimdi, meseleyi bir de vicdan yönüyle ele alalım:

Çevremizde cereyan eden olaylar, hem bizim iç dünyamızda hem de realite plânında, Allah’ın biricik dayanak, biricik sığınak ve biricik melce olduğunu ispat etmektedir. Çünkü, meselâ, ben âciz ve fakir bir insan olarak, acz ve fakrımı idrak şuuru içinde, kırılmış bir tahta parçası üzerinde, denizin müthiş dalgaları arasında, ellerimi kaldırıp “Ya Rabb’i Ya Rabb’i!” diyorum. Vicdanımın derinliklerinde biliyorum ki beni duyacak birisi var.. Beni duyması için de

O'nun her yerde hâzır ve nâzır bir Rabbûl Âlemîn olması lazımdır. Öyle bir Rabbûl Âlemîn ki, benim niyazımı işittiği aynı anda bir karıncanın kendisine has ızdırar diliyle yaptığı duâ ve taleplerini de işitir.

Demek ki O, karıncaya da şah damarından daha yakın. Dünya çapında kabul olan bütün duâlar bu gerçeği ifade de güçlü birer beyandır.”⁴³¹

el-Hâfi

Kur'ân'da iki defa geçen bu vasıf, A'râf suresi 186. âyette 'bilen, haberdâr olan' mânâsında Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) tavsif eder. Diğer Meryem suresi 47. âyette Allah'ı tavsif eder. “İbrâhim: “Selamet, esenlik içinde kal, dedi. Rabb'imden senin için af dileyeceğim. O gerçekten bana karşı çok lütufkârdır.” (Meryem, 19/47)

Bu âyetlerden de anlaşıldığı gibi el-Hafî, “son derece iyilik ve lütuf sahibi”⁴³² ve “iyice bilen, ilmi muhkem olan”⁴³³ demektir.

Zû'l-Arş

Arşın sahibi, mânâsındadır. Arş ise cisim ve cirm âlemlerinin ötesindeki ulu cirmdir.⁴³⁴ Halil, “Arş, kralın yatağı mânâsına gelse de istiâre yoluyla kişinin emr ve kıvamı hakkında da kullanılır.”⁴³⁵ Allah'ın arşının hakikatini ise bilemeyiz; ancak ismen biliriz. Allah'ın kürsîsi gökleri ve yeri

⁴³¹ M. Fethullah Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, 4/100-102.

⁴³² Beydâvî, 2/35.

⁴³³ Âlûsî, 9/133.

⁴³⁴ Âlûsî, 18/71.

⁴³⁵ İbn Fâris, 4/264 vd.

kaplamıştır (Bakara, 2/255). Arş ise ondan da büyüktür. Halî-mî'ye göre Zu'l-Arş, “Arşın etrafında saf saf olanların ibadet ve ta'zîmine yöneldikleri Melik'tir.”⁴³⁶ Arş, yükseklik, ilim, kudret, mülk ve hükümrânlık gibi mânâlar ile te'vil edilmişse de, Arş da Kürsî de mahiyetlerini bilemediğimiz, hakikatleri olan varlıklardır.⁴³⁷ Allah'ın, Arşın sahibi oluşu (İsrâ, 17/42; Mü'minûn, 23/5; Tekvir, 81/20; Burûc, 85/15) âyetlerinde geçer. Ayrıca Rabbu'l-arş (Arşın Rabb'i) Tevbe, 129; Enbiyâ, 22; Neml, 26; Mü'minun, 86,116 âyetlerinde de geçmektedir. Arşın Allah'a tamlama yapılması mekân mânâsında değil, teşrîf (şerefini ve yüceliğini bildirmek) mânâsındadır.

Zi'l-Meâric

Bu ifade, 'ma'recler sahibi' demektir. Ma'rec ise urûc (yukarı çıkmak) kökünden gelir ve yukarı çıkma vasıtası, merdiven, demektir.⁴³⁸ Allah'ın ismi olark Zi'l-Meâric, “meleklerin çıktığı yerlerin, yani göklerin sahibi” mânâsına tefsir edildiği gibi, İbn Abbâs'tan “dereceler sahibi, yücelik ve üstünlük sahibi” rivayetleri de vardır.⁴³⁹ Meâric ma'rec'in çoğulu olarak, meleklerin göklerde çıktıkları yerlerin adı olarak da izah edilmiştir.

Bu isim yalnız bir âyette geçmektedir ki, kendinden sonraki âyet adetâ onun bir açıklamasıdır. “Çünkü bu azap, yüceler yücesi Allah'tan gelecektir. Melekler ve Rûh, O'nun arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric, 70/3-4). Bu isim *Refi'u'd-derecât* ismini hatır-

⁴³⁶ Beyhakî, s. 91.

⁴³⁷ Suat Yıldırım, s. 122 vd.

⁴³⁸ Râğıb, s. 329.

⁴³⁹ İbn Kesir, 4/418.

latmaktadır. Cenâb-ı Hakk, kendisine güzel amellerin, güzel sözlerin, Rûh ve meleklerin yükseldiği (urûc, ref', suûd), bir uluvv (yükseklik) nispet eder.⁴⁴⁰

Gâlib alâ Emrih

“İşinde gâlib olan”, -isteseler de istemeseler de- yaratıkları hakkında murâdını gerçekleştiren, demektir. Kur’ân’da bir âyette geçer. “... Allah emrinde gâlib olandır” (Yusuf, 12/21). “İsteseler de istemeseler de mahlukatı hakkındaki muradını yerine ulaştırandır. Bu Cenab-ı Hakk’ın kudret ve hikmetinin kemâline bir işarettir. O yenilmez. O’na hile yapılamaz.”⁴⁴¹ O’nun dilediği her şey olur. Onun dilediğini men edecek yoktur. Murad ettiği hususta O’nunla çekişilmez.⁴⁴² İnsanların çoğu, Allah’ın, hükmünü yürütmekte olduğundan gafil bulunuyorlar. Dünyada bazı düşüş ve zahir yenik hallerde bile, Allah’a olan itimad sarsılmamalıdır. Bilinmelidir ki, iyi âkıbet muttakîlerin olacaktır (Hûd, 11/49). Gâlib gelecek olan da Allah, Peygamberi (Mücadele, 58/21) ve Allah’ın taraftarları (Mâide, 5/56) olacaktır. Çünkü Allah işini sağlam tutar (Zuhruf, 43/79).

el-Muhît

İhata eden, kuşatan, mânâlarına gelir. Allah’ın ismi olarak el-Muhît, kendisinden kaçılmayan mânâsındadır ki, Allah’ın ilim ve kudretinin, gafil ve aciz olmayışının kemâlini ifade eder. O, kudreti bütün mahlûkatı kuşatandır.⁴⁴³ “Kendisinden hiç bir şey saklanamayan Alîm” mânâsına

⁴⁴⁰ Veli Ulutürk, *Kur’ân-ı Kerim Allah’ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 157.

⁴⁴¹ Beyhakî, s. 41.

⁴⁴² Âlûsî, 12/208.

⁴⁴³ Beyhakî, s. 40.

da gelir.⁴⁴⁴ Allah'ın ihatası, kahr, tasarruf, teshîr, ilim ve tedbir ihatasıdır.

Allah'ın bu ismi Kur'ân'da sekiz âyette geçmektedir. Bu vasfın geçtiği âyetlerde Allah, kâfirlerin, insanların yaptıklarını ve her şeyi ihatâ ettiğini bildirmektedir.⁴⁴⁵ (Bakara, 2/19; Âl-i İmrân, 3/120; Enfâl, 8/47; Hûd, 11/92; Fussilet, 41/54; Burûc, 85/20; Nisâ, 4/108, 126).

Mûsi'(ûn)

Mûsi' kelimesinin çoğuludur. Rızka ve infaka gücü yeten,⁴⁴⁶ yahut semayı genişleten demektir. "Göğü Biz çok sağlam bir şekilde bina ettik, onu genişleten Biziz. Çünkü Biz geniş kudret ve hakimiyet sahibiyiz." (Zâriyat, 51/47).

Bu ismin türediği vus' kelimesi, Kur'ân'da Allah'ın rahmetinin, ilminin her şeyi kuşattığı mânâlarında geçmektedir.⁴⁴⁷

Ehlü't-takvâ ve Ehlü'l-mağfira

"Azabından korkulup korunulmaya lâyık ve bağışlamaya ehil olan" demektir. Kur'ân'da yalnız Müddessir sûresinin son âyetinde geçmiştir. Allah'ı tavsif eden bu isimde iki taraf vardır. Birisi, kullara bakar ki, Allah'tan korkup korunmalarını, diğeri de Allah'a bakan cihettir ki, korkup korunmaları mağfired etmesini ifade eder. Bu isim, diğeri bir ifade ile, *Zü'l-Celâl ve'l-ikrâm* ismi gibi, hem cemâl hem celâl tecellisini bir arada anlatır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Âlûsî, 5/156.

⁴⁴⁵ Suat Yıldırım, s. 159.

⁴⁴⁶ Beydâvî, 2/423.

⁴⁴⁷ Suat Yıldırım, s. 226.

⁴⁴⁸ Beyhakî, s. 92.

Münzir(în)

Bu isim, Duhan sûresi üçüncü âyette azamet bildiren çoğul şekliyle geçer. “Biz esasen inzâr ediciyizdir.” Mânâsı; kullar üzerine Allah'ın hüccetinin tamam olması için onlara fayda ve zarar verecek şeyleri bildirenleriz, demektir.⁴⁴⁹ Kur'ân'da geçtiği şekliyle gramer açısından yapılan bir inceleme ile, “İnzâr, zaten Bizim şanımızdandır.” mânâsını da içine alır. Esasen Munzir, yani kötü akıbetten haber verip uyarın kimseler peygamberlerdir. Birkaç âyette inzar fiili Allah'a izafe edilir. Peygamberleri nezîr olarak gönderen zaten Allah'tır.⁴⁵⁰

Sâdik(ûn)

Sıdk kelimesinden türeyen bu isim, “sözünde, işinde ve va'dinde doğru olan” demektir.⁴⁵¹ Halîmî'ye göre “Allah kullarına hitab etmiş ve onlara kendilerinden razı olacağı ve olmayacağı şeyleri bildirmiş. O'nu razı ettikleri zaman vereceği sevabı, gazab ettiği zaman katındaki cezasını haber vermiştir. Onlara doğruyu söylemiş, tazîr etmemiş ve karıştırmamıştır.”⁴⁵² Allah, dünyada peygamberlere olan va'dinde (Enbiyâ, 21/9), mü'minlere karşı (Âl-i İmrân, 3/152; Ahzâb, 33/22), Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'e bildirdiklerinde (Fetih, 48/27) sâdiktir. Her sözünde doğrudur. O'ndan daha doğru sözlü kimse olamaz (Nisâ, 4/87, 122). Va'dinden asla caymaz (Bakara, 2/80; Hacc, 22/47 vb.)

Kur'ân'da bir âyette çoğul olarak Allah'ı tavsif eder.

⁴⁴⁹ İbn Kesir, 4/137.

⁴⁵⁰ Suat Yıldırım, s. 226.

⁴⁵¹ Suat Yıldırım, s. 214.

⁴⁵² Beyhakî, s. 81.

“Biz şüphesiz sâdık olanlarız” (En’âm, 6/146). “Allah’tan daha doğru sözlü kimdir!?” (Nisâ, 4/87, 122) âyetlerinde Asdak (En doğru) şeklinde Allah’ı tavsif eder.

Hayru’l-fâsılîn

Fasl, “iki şeyin arasını bir açıklık meydana gelecek kadar ayırmaktır.”⁴⁵³ Bu ifade hakkı bâtıldan ayırmak için de kullanılmıştır. Hayru’l-fâsılîn, “hakk ile bâtili ayırdedenlerin, hükmedenlerin en hayırlısı” mânâsına gelir.⁴⁵⁴ Bu kelime fiil olarak Kur’ân’da üç âyette Allah hakkında “hükmeder” mânâsında geçer (Secde, 32/25; Hacc, 22/18; Mümtahine, 60/3). “Azabı çabuklaştırmak veya ertelemek hakkındaki hüküm, ancak Allah’ındır.

O doğru haber verir. O doğruyu eğriden ayırt edenlerin, hükmedenlerin en hayırlısıdır.” (En’âm, 6/57).

Serîu’l-İkâb

“Cezalandırması hızlı olan” demektir. Ukûbet, mu’âkabe ve ikâb kelimeleri azap için kullanılan kelimelerdir.⁴⁵⁵ Bu ismin ifade ettiği mânâdan da Allah’ın, yolundan sapanları dünyada da cezalandırabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim bu ismin Kur’ân’da geçtiği iki âyetin muhtevaları da Allah’ın hem âhirette hem dünyada cezalandırdığını göstermektedir (En’âm, 6/65; A’râf, 7/167). Fakat her iki âyette de Allah’ın celâl ve cemâl tecellîsine taalluk eden isimlerinin bir arada zikredilmesi mü’min hakkında istenen “korku ve ümid arası” olmayı sağlama hikmetine mebnî olabilir.

⁴⁵³ Râgıb, s. 381.

⁴⁵⁴ Suat Yıldırım, s. 210.

⁴⁵⁵ Râgıb, s. 340.

Şedîdu'l-İkâb

“Cezası şiddetli olan” demektir. Bu vasfın kökü olan şedd kelimesi, ‘kuvvetlice bağlamak’ demektir. Aynı kökten olan şidde kelimesi de düğüm, bedenî ve rûhî kuvvetler ve azap hakkında kullanılır ki kuvvetin, sevginin sıfatı olarak gelmektedir.⁴⁵⁶ Eşedd ise her yerde mukayese mânâsı taşımaktadır.⁴⁵⁷

Allah Kur’ân’da **Şedîdu'l-azâb** “azabı şiddetli olan” (Bakara, 2/165), **Şedîdu'l-mihâl**, “düşmanlarına karşı keydi⁴⁵⁸ ve mekri kuvvetli olup onları helâke sürükleyen” (Ra’d, 13/13), ve **Şedîdu'l-ıkâb**, “cezası şiddetli olan” **Zûikâb elîm**, “elem verici azab sahibi” olarak tanıtılmaktadır.

Şedîdu'l-ıkâb on dört âyette geçer.⁴⁵⁹

Sübbûh, Sübhan

Kur’ân’da bu şekliyle geçmeyen “Sübbûh” kelimesi, Cenâb-ı Hakk’ın bir ism-i şerifidir; O’nun noksan sıfatlardan uzaklığını, şirkten tenzihini ve varlığın bütünüyle O’na ait olduğunu ifade eder. Sübbûh, sebeplere tesir-i hakikî vermeme ve esbâbı birer perde görme hakikatine bakan bir isimdir. “Sübhan” kelimesi de ondan gelir ve aynı mânâyı bildirir. Bundan dolayı, zifiri karanlık bir gecede, uçsuz bucaksız bir denizde, köpürüp duran dalgalar arasında ve sebeplerin bütün bütün tesirsiz kaldığı bir anda, Hazreti Yunus (aleyhisselam) “*Ya Rabbi! Senden başka ilah yoktur, ulûhiyet tahtının yegâne sultanı Sensin. Sübhansın, bütün*

⁴⁵⁶ Râgıb, s. 256.

⁴⁵⁷ Suat Yıldırım, s. 224.

⁴⁵⁸ Beydâvî, 1/516.

⁴⁵⁹ Veli Ulutürk, *Kur’ân-ı Kerim Allah’ı Nasıl Tanıtıyor*, s. 178.

noksanlardan münezzehsin, yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabb'im!" (Enbiya, 21/87) derken "Sübhan" ismine sığınmıştır. Hazreti Yunus bin Mettâ, bu sözleriyle, "Sebeplerin hakiki tesiri yoktur; Sen esbâbı, izzet ve azamet için perde yapmışsın; fakat, dilersen her şeyi sebepsiz yaratırsın. İşte, bütün sebeplerin bana sırtını döndüğü şu anda, ey Müsebbibu'l-Esbâb, sebepler üstü olan azametine, her şeyi muhit bulunan güç ve kudretine, ilminin ve meşietinin enginliğine sığınarak sadece Senden yardım dileniyorum!" mânâlarını kastetmiş ve bunları bütün samimiyetiyle gönlünün sesi olarak dile getirmiştir. O, bütün benliğiyle Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edince de, nur-u tevhid içinde sırr-ı ehadiyet inkişaf etmiş; hükmü hem balığa, hem denize, hem geceye ve hem de gökyüzüne geçen Allah Teâlâ, geceyi, denizi ve balığı onun hizmetine vermiş ve Hazreti Yunus'u sahil-i selâmete çıkarmıştır.

Sübbûh ismi bir mânâda tevhid-i hakikîyi işaret etmektedir. Yani, her şeyin üstünde Cenâb-ı Hakk'ın kudretini ve rubûbiyet mührünü görmek, her şeyden O'nun nuruna karşı bir pencere açmak, her şeyin O'nun birliğine delil olduğunu müşahede etmek, ulûhiyetinde, rububiyetinde ve mülkünde hiçbir ortağı ve yardımcısı olmadığına tam inanmak ve böylece bir çeşit daimî huzura ulaşmak, kısacası O'na isim, sıfat ve şe'nleri müvacehesinden iman etmek demek olan hakikî tevhide bakan bir isimdir.

Evet, sadece ilmi açısından bile kâinata bakacak olsak; O'nun ilmi bütün varlığı kuşatmıştır. Hatta, olmamış şeyler de ilm-i ilahîye aittir. Cenâb-ı Hakk'ın ilmi muhittir. O'nun

ilmi, “vacib”e taalluk ettiği gibi “mümkün”e ve aynı zamanda “madum”a da taalluk eder. Haddizâtında, ademin vücuda gelmesi de mümkündür. Öyleyse, -Bediüzzaman’ın ifadesiyle- adem âlemleri de Cenâb-ı Hakk’ın ilim, kudret ve iradesinin taalluk sahası sayılır. İşte, her şeyi irade, meşîet, kudret ve ilim açısından Cenâb-ı Hakk’a verme ve aklen, kalben, ruhen, hissen, fikren... her yönüyle tam tevhide ulaşma neticesinde “Sübbûh” deme ve “sübhanek” diye zikretme meleklerin şîârıdır. Çünkü, onlar bütün bu hakikatleri şeksiz, şüphesiz görmekte ve sürekli tesbîhle bu müşahedelerini dillendirmektedirler. “Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin” (Bakara, 2/32) sözü de bu tesbîhlerinin ayrı bir terennümüdür.

Aynı zamanda, Sübbûh ismi, Cenâb-ı Hakk’ın, mahiyet-i nefsi’l-emriyesi itibariyle Zâtına bakan yanı açısından şerik kabul etmemesini ifade eder. Üstad’ın yaklaşımıyla, bir köyde iki muhtar, bir nahiyede iki müdür, bir kasabada iki kaymakam, bir vilayette iki vali ve bir memlekette iki hükümdar olmaz. “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu. Demek ki o yüce arş ve hükümranlığın sahibi Allah, onların zanlarından, yakıştırdıkları vasıflardan münezzehtir, yücedir!” (Enbiya, 21/22) mealindeki âyet-i kerime de bu hakikate dikkat çekmektedir. Eğer öyle bir şey olsaydı eşya da her u merce uğrar ve mahvolurdu. Her ilah kendi arzu, istek ve iradesine göre icraatta bulunur ve kâinatta önü alınamaz bir dağınıklık, büyük bir karmaşa meydana gelirdi. Halbuki, kendine has bir münezzehiyet, mukaddesiyet ve muazzezi-

yet içinde Cenâb-ı Hakk zatında şeriki nefyeder; bir ortak ya da yardımcıya meydan vermez.

İşte, meleklerin “Sübbûh” ismini zikretmeleri, hem Zât-ı Uluhiyet’e bakan yanıyla, hem de kendileri dahil, esbâbın değişik şeylere sadece birer perde olduğunu çok iyi bilmeleri açısından, O’nun noksan sıfatlardan uzaklığını, şirkten tenzihini ve varlığın bütünüyle O’na ait olduğunu ikrar etmek demektir.⁴⁶⁰

el-Cemîl

*Hak şerleri hayr eyler
Zannetme ki gayr eyler
Ârif anı seyr eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.*

(Erzurumlu İbrahim Hakkı)

*Güzel Allah’ım, Sen’den ne gelecekse gelsin;
Sen ki, rahmetinle de kahrınla da güzelsin.*

(Necip Fazıl)

Güzel olan anlamındaki bu isim, ’hüsn’ ile aynı mânâya gelir. Kur’ân’da geçse de Allah’ı tavsif ederek geçmez.

Allah, bütün güzellikleri yaratmıştır. Güzelleştiren Allah, güzeldir ve güzellikler O’nun Cemal’inin vasfıdır. O, kusurdan münezzehtir ve O’nun güzelliği yaratıklara benzemez. Esmâ-i Hüsnâ’nın her birisinin hayret verici güzelliği, en küçük olgularda bile kendini göstermektedir. İnsanları etkileyen sanat eserleri, mucizelerin gücü, harika ve fevkalâde

⁴⁶⁰ herkul.org, 06.06.2005

olayları yaratan Cemil-i Zülcelal'dir. O, hayatı ve insanı en güzel bir şekilde yaratmıştır. “*Ki, yarattığı her şeyi güzel yapan, insanı yaratmaya da çamurdan başlayan O'dur.*“ (es-Secde, 32/7) Ancak, Rabb'ine âsî olan ve kıyamete kadar insanları saptıracak olan şeytan, bütün çirkinlikleri işte o çıkarır.

Kâinattaki her şeyde güzellikler açık veya kapalı bir şekilde görülmektedir. Şeyler ya bizzat güzeldirler yahut neticeleri cihetiyle güzeldirler. Eşyanın bir güzel, bir de kötü tarafı vardır. Allah, yeryüzünde şeytanın adımlarının izlenmemesini, tayyip (güzel ve hoş) şeylerden faydalanılmasını (yenilmesi, içilmesi, vb.) emreder. (Bakara, 2/168-172).⁴⁶¹

Kâinattaki bütün güzelliklerde Allah'ın bu isminin tecel-lisini görmek mümkündür.

el-Mukaddir

Tedbirini terkeyle, takdir hûda'nındır.

Sen yoksun, o benlikler hep vehm ü gümânındır.

Birden bire bul aşkı, bu tuhfe bulanındır.

Devran olalı devran erbab-ı safânındır.

(Şeyh Galib)

Allah'ın bu ismi, kâinatta hiçbir şeyin tesadüfî olmadığına, en ince ayrıntılarına kadar hikmet dolu ilahî bir programın uygulandığına işaret eder. Bu isim, Allah'ın bize takdir buyurduğu kaderi ifade eder. Kur'ân'da bu şekilde geçme-se de fiil şekliyle geçer.

Allah kâinattaki bütün varlıkları yaratmakla kalmaz, on-

⁴⁶¹ Şamil İslâm Ansiklopedisi, “el-Cemil” maddesi.

lardan her birine mahsus bir yapı, biçim, boy, miktar, her aşamadaki gelişme sınırı, ömür müddeti gibi bütün yönlerini belirler. Geçtiği âyetler şunlardır:

“Göklerin ve yerin hâkimiyeti O’nundur. O asla evlat edinmedi, hâkimiyette hiç bir ortağı olmadı. Her şeyi yaratıp nizam veren ve her şeyin varlığını bir ölçüye göre belirleyen O’dur.” (Furkan, 25/2)

“Tenzih et Rabb’inin yüce adını! O seni yaratıp, mükemmel yaratılış vereni. O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını, sağlayacak yolları göstereni...” (A'lâ, 87/1-3)

Diğer âyetlerde imkân sağlamak (Sebe', 34/18), tayin etmek (Yasin, 36/39; Yunus, 10/5) gibi mânâlara gelen yerler de vardır.

SONUÇ

Kur'ân ve hadislerde pek çok kez geçen “Allah” lafzının diğer bütün isim ve sıfatların mânâsını kendinde toplayan bir özel isim olduğunu burada bir kez daha belirtmek gerekir.

Burada şu hususu da ifade etmek gerekir ki; Allah'ın bazı isimlerini tercüme derken çok dikkatli olunmalıdır. “Kahhar” ismi Allah'ı korku ve kahır kavramlarıyla nitelendirmektedir. Bu isim bir dengeyi ifade etmektedir. Bu isimde ortaya çıkan mânâ, canlı-cansız tabiatta gözlenen etki-tepki ilgisi içinde büyük bir mekanizmanın bir parçasını ifade etmesi açısından değerlendirilmelidir. Bu yüzden bu ismin, Türkçe'deki “yok etmek, ezmek” gibi anlamlarıyla ilgisinin olmadığını yinelemek gerekmektedir. Burada, müzdevice denilen “Dârr-Nâfi”, “Muizz-Müzill” ve “Râfi'-Hâfid” gibi isimlerin beraber kullanılmaları gerektiğinin bir kez daha altını çizmek gerekmektedir.

“Muntakım” ismi Allah için söz konusu olduğu zaman,

bunda hiçbir zaman psikolojik tatmin unsuru bulunmaz. Çünkü Allah'ın intikamı ve cezalandırması, kişiyi ıslah etme, toplumun düzenini sağlama, ve adaleti tesis etme amacına yöneliktir.

Tarih boyunca, anlamaktan aciz kaldıklarını ifade eden hemen hemen bütün alim ve ariflerin anlamaya ve açmaya çalıştıkları böyle bir konuyu biz, bu çalışmada özetleyip genel bir bilgi vermek amacıyla yola çıkmıştık. Allah'ın isimleri ile ilgili kaynak ve değerlendirmelere daldıkça bu konunun ne kadar özen gerektiren bir konu olduğunu, kalpte irfan ışığı yanmadan bu konunun anlaşılamayacağını öğrenmiş olduk. Tek düşüncemiz, sizlere Rabb'imizin güzel isimleri konusunda özlü, anlaşılır, kısa ve şimdikiye kadar söylenenleri özetleyici bir buket sunmaktı. Rabb'imizin varlık aleminde görülen binbir cilvesinden bir tanesini yakalamanıza yardımcı olabilirsek, bu çalışmanın gayesine ulaşmış olacağını bildirmek isteriz.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

Kur'ân-ı Kerîm

Abdülaziz Hatip, *Kur'ân ve Kâinat Penceresinden Esmâ-i Hüsnâ*, Gençlik Yayınları, Nisan, 2001

Abdülkâhir el-Bağdadî, *el-Esmâ' ve's-Sifât*, yy., tsz.

—, *Usûlü'd-Din*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1981

Acluni, *Keşfü'l-Hafâ*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1932.

Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed (ö. 241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982.

Akademi Araştırma Heyeti, *Bir Müslüman'ın Yol Haritası*, Işık Yayınları, İstanbul, 2005

Aliyyü'l-Kari, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, Daru İhyai't-Türas, yy. tsz.

Alûsî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Bediüzzaman Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatı I-II*, Nesil Yayınları, İstanbul.

Bekir Topaloğlu, 'Hakim maddesi' DİA, 15/181, Diy. Vak.Yay. İstanbul, 1997.

—, “Allah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2/471-473

—, “Esmâ-i Hüsnâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1995

Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, el-Halebî, (Celaleyn ile birlikte) Mısır, 1968

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (458/1066), *es-Sünenü'l-Kübra*, Dairetü'l-Maarifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1344.

—, *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfât*, Nşr.: M. Zâhid el-Kevserî, Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

—, *Edebu'l-Müfred*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1984.

Darimi, *es-Sünen*, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1987.

Davut Aydüz, *Kısa Surelerin Tefsiri*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-II, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, Beyrut, 1988.

Ebû Hilal el-Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, Kahire, 1353

Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa, *el-Külliyat*, Bulak, 1281

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1959

Alâaddin Başar, *Esmâ-i Hüsnâ Allah'ın Güzel İsimleri*, Zafer Yayınları, Eylül, 2001

et-Tibî, Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah, *Şerhü't-Tibî ala Mişkati'l-Mesabih* (el-Kaşif an Hakaiki's-Sünen), İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, Karaçi, 1992

Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, Mektebetü Külliyyâtî'l-Ezheriyye, Kahire, tsz.

—, *İhyâu Ulumi'd-Din*, Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, el-Halebî, Mısır, tsz.

Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed Hakim Nisaburi, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dirase ve Tahkik: Mustafa Abdülkadir Ata, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990/1411.

Halîmî, *el-Minhâc fi Şuabi'l-İman*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1979

herkul.org, 05.08.2002

herkul.org, 24.08.2004

herkul.org, 06.06.2005

Heyet, *el-Esmâu'l-Hüsna* (Allah'ın Güzel İsimleri), İbn Kayyim el-Cevziye, İmam el-Kurtubî, Allâme es-Sa'dî, İbn Kesir, Beyhakî, Çeviren M. Ali Kara, Karınca Yaayınları, İstanbul, 2004

Heyet, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*

Hucvirî, *Hakikat bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982

İbn el-Arabî, *el-Emedul-Aksâ fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsna*, yy., tsz.

—, *el-Fütûhât*, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire, 1983

İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993

İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l-Luğa*, Mısır, 1972

İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.

İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehva ve'n-nihal*, Mektebetu Ukaz, Cidde, 1982

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981.

—, *Şifâu'l-Alîl*, Kahire, 1975

İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, Daru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire, tsz.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, I-II, (Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbâki) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.

İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Kahire, tsz.

İbnü'l-Vezîr, *Îsârul-Hak*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988

İkraislam.com

İzz b. Abdüsselâm, *Şeceretü'l-Meârif ve'l-Ahvâl*, Darü't-Tabba', Dımaşk, 1989

Kadızaâde, *Tam Amentü Şerhi*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1253

Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügati't-Türk*, (çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu, Ankara, 1941

Kur'ân Kavram Tefsiri

el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyeye*, Kahire, 1978

el-Kuşeyrî, *et-Tahbîr fi't-Tezkîr*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Kahire, 1968

Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1965

—, *Kitabü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâ'illahi'l-Hüsna ve Sıfatihî*, Cemiyette-tü'd-Daveti'l-İslâmiyye el-Alemiyeye, Bingazi, 2001

M. Fethullah Gülen, “Sübuhât-ı Vech”, Sızıntı, sayı: 298

—, *Asrın Getirdiği Tereddütler 1-4*, Töv Yayınları, İzmir, 1992

—, *Fatiha Üzerine Mülâhazalar*, Nil Yayınları, İzmir, 2005

—, *İnancın Gölgesinde 1-2*, Nil Yayınları, İstanbul, 1996

—, *Kalbin Zümrüt Tepeleri 1-3*, Nil Yayınları, İstanbul, 2004

—, *Kur'ândan İdrake Yansıyanlar*, ???

—, *Ölüm ötesi hayat*, ??? Kerim ve rahim isimlerinin

—, *Prizma 1-4*, Nil Yayınları, İzmir, 1995

M. Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres Li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, tsz.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, İstanbul, 1992

Mâturidi, *Kitâbü't-Tevhid*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979

Muhammed el-Garavî, *el-İsmü'l-A'zam evi'l-Besmele ve'l-Hamdele*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbu, Beyrut, 1982

Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhib*, Darü't-Türas, Kahire, tsz.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccac en-Neysâbüri, *Sahîhu Müslim*, I-V, (Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbâkî) Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Nebhani, *Cevahirü'l-Bihar fi Fezaili'n-Nebiyi'l-Muhtar*, el-Halebi, Kahire, 1960.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünenü'n-Neseî*, I-VIII, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1992.

—, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

Nevevî, *el-Ezkâr*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1955.

—, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, Mektebetu Mısriyye, yy., tsz.

Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Nşr.: Muhammed Seyyid el-Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.

Râzî, Fahreddin, *Esâsu't-Takdis*, Neşr: Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kahire, 1406/1986.

—, *Levâmi'u'l-Beyyinât Şerhu'l-Esmâi'llâhi Teâlâ ve's-Sifât*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1984

—, *Mefatihü'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)*, 15/66, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahran, tsz.

Risaleinurenstitusu.com

risaleinurenstitusu.org

Saîd Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, Darü's-Selam, yy., 1991.

Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Gölgesinde*, trc. İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, Hikmet Yayınevi, İstanbul, tsz.

Sızıntı Dergisi Sayı: 321, 322, 323

—, Ağustos 1997, Cilt 19, Sayı 223

—, Ağustos 2001, Cilt 23, Sayı 271

—, Haziran 2001, Cilt 23, Sayı 269

—, Kasım ve Aralık 2004, Cilt 26, Sayı 310 ve 311.

—, Mayıs 1996, Cilt 18, Sayı 208

—, Nisan 2001, Cilt 23, Sayı 267

—, Ocak 2001, Cilt 22, Sayı 264

—, Şubat 2001, Cilt 23, Sayı 265

—, Temmuz 2001, Cilt 23, Sayı 270

Sorularlarisale-inur.com

Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul, 2005

—, *Kuran'da Ulûhiyyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1987.

Suyûtî, *Celaleyn*, (Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil ile birlikte), el-Halebî, Mısır, 1968

—, *el-Câmiu's-Sağîr*, (Feyzu'l-Kadir ile birlikte), Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, Mekke, 1998

—, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, tsz.

—, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut, 1988.

Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Mısır, 1383

Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Nşr.: A. M. Şâkir, Mısır, 1955

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ (ö. 276/889), *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.

Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, Nil Yayınları, İzmir, 1994

Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut, 1966

Zeccâcî, *İştikaku Esmâ'illâh*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986

Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz